

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANA BİLİM DALI

**TOPLUMSAL HAFIZA VE FİNANSAL YATIRIM KARARLARINDA
ÇERÇEVELEME YANLILIĞI İLİŞKİSİ**

HAZIRLAYAN

Ayşenur ERTUĞRUL

1930202095

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Esra KILIÇ

ISPARTA - 2024

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

T.C.
SÜLEYMAN DEMİRELÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Toplumsal Hafıza ve Yatırım Kararlarında Çerçeveleme Yanlılığı İlişkisi**” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Ayşenur ERTUĞRUL
ISPARTA - 2024

ÖZET

Davranışsal iktisat alanı hızla gelişen bir alan olup alana ilişkin çalışma sayısı her geçen gün artmaktadır. Bireylerin belirsizlik ortamında karar verme anlarında rasyonel birey gibi davranmadığını savunan davranışsal iktisat, bireylerin karar verme süreçlerinin bilişsel yanlılıklardan etkilendiğini öne sürmektedir. İnsan doğası gereği rasyonellik kavramına uzak kalan bireyler karar alma durumlarında bazı önyargılarda bulunarak hata yapabilmektedir. Bunun yanı sıra bireyler iktisadi karar süreçlerinde toplumsal faktörlerin de etkisi altında kalabilmektedir. Bu bağlamda literatürde birey davranışını şekillendirdiği öne sürülen toplumsal hafızanın rasyonel olmayan bireyin karar verme sürecini etkilediği ve bireyin karar yanlılıkları üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Nitekim literatürde bireylerde belirsizlik dönemlerinde aşına olma önyargısı, kayıptan kaçınma, doğrulama önyargısı, sürü davranışı, pişmanlıktan kaçınma, aşırı iyimserlik çerçeveleme önyargısı gibi yanlılıkların Daniel Kahneman tarafından öne sürülen hafıza çalışmaları ile ilişkili olabileceğine değinilmektedir. Bu bağlamda hali hazırdaki çalışmanın amacı çerçeveleme yanlılığı üzerinden toplumsal hafızanın yatırımcı davranışı ile ilişkisinin değerlendirilmesidir. Hali hazırdaki çalışmada uygulanan yöntem anket üzerinden seçim deneyidir. Çalışmada üç farklı gruba priming etkisi yaratılmış olup çerçeveleme yanlılığı ve yatırım kararları ile ilgili sorular sorulmuştur. Elde edilen sonuçlar ki-kare yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmanın nihai sonucunda toplumsal hafıza ve yatırım kararları arasında bir ilişki görülememiştir. Ancak oluşturulan üç grubun da yatırım kararlarında, çerçeveleme yanlılığı etkisi altında kaldıkları gözlemlenmiştir. Nitekim bu çalışmanın temel kısıtı literatürde toplumsal hafıza ve davranışsal iktisat kavram ile ilgili net bir çalışma yapılmamış olmasıdır. Ancak çalışmanın literatürdeki bu eksikliği tamamlayacağı düşünülmekte ve çalışma ile ileriye dönük çalışmalar için de öneriler de bulunulmuş olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Hafıza, Çerçeveleme Yanlılığı, Yatırımcı Davranışı.

ABSTRACT

Behavioral economics is a rapidly developing field and the number of studies in the field is increasing day by day. Behavioral economics, which argues that individuals cannot behave as rational individuals when making decisions under uncertainty, suggests that individuals' decision-making processes are affected by cognitive biases. Individuals who are far from the concept of rationality due to human nature may make mistakes by making some prejudices in decision-making situations. In addition, individuals may also be influenced by social factors in their economic decision-making processes. In this context, social memory, which is suggested to shape individual behavior in the literature, is thought to affect the decision-making process of the irrational individual and may be effective on the decision biases of the individual. As a matter of fact, it is mentioned in the literature that biases such as familiarity bias, loss aversion, confirmation bias, herd behavior, regret avoidance, excessive optimism framing bias in periods of uncertainty may be related to the memory studies proposed by Daniel Kahneman. In this context, the aim of the current study is to evaluate the relationship between social memory and investor behavior through framing bias. The method applied in the current study is a survey-based choice experiment. In the study, three different groups were primed and asked questions about framing bias and investment decisions. The results were analyzed using the chi-square method. The final result of the study did not reveal a relationship between social memory and investment decisions. However, it was observed that all three groups were influenced by framing bias in their investment decisions. As a matter of fact, the main limitation of this study is that there is no clear study on the concept of social memory and behavioral economics in the literature. However, it is thought that this study will complement this gap in the literature and the study also provides suggestions for future studies.

Keywords: Social Memory, Framing Bias, Investor Behavior.

ÖNSÖZ

Kendimi bildim bileli okumayı ve üzerine konuşmayı en çok sevdiğim şey insan psikolojisi ve davranışlarıydı. İnsanlar nasıl karar verir söylediği şeyler nelere yol açabilir, hangi davranış kimde nasıl etki yaratabilir üzerine bolca okumalar yapmış ve film zevkine kadar bu durum izlemiş biri olarak davranışsal iktisat benim için bir lütuf olmalıydı. Bu süreçte iktisat ve psikoloji dalında çalışmalar yapan Daniel Kahneman ile tanışmamı sağlayan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Esra Hocama minnettarım. Ayrıca beni yarı yolda bırakmayıp son ana kadar en az benim kadar bu çalışmaya emek harcadığı için kendisine ayrıca teşekkür ederim. Hakim iktisada dair ezber bilgilerle öğrenilen şeylerin aksine, en sevdiğim alanlardan psikoloji ve iktisadın bir arada anılması benim için bu tez sürecinde büyük bir şanstı. Bende yaşattığı heyecan ve mutluluk yaşanan onca olumsuzluklara karşı beni ayakta tutan bir duygu olmuştur.

Çalışma sürecinde yanımda olan ve sonuna kadar desteklerini esirgemeyen anneme, babama, abime, kardeşime bütün sevdiklerime teşekkür ederim. Son olarak çalışmanın ortaya çıkışında en büyük desteği sağlayan ve fikirleriyle beni aydınlatan, gerektiğinde yol gösteren, yol arkadaşım, sevgili eşim Sertaç Ertuğrul'a teşekkür ederim.

Ayşenur Ertuğrul

2024 – Isparta

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

HAFIZA VE TOPLUMSAL HAFIZA KAVRAMI

1.1. Hafıza Kavramı Kavramsal Değerlendirme	3
1.2. Toplumsal Hafıza: Kavramsal Değerlendirme.....	5
1.3. İktisat, Sosyoloji ve Psikoloji Perspektifinden Toplumsal Hafıza	9
1.3.1. Sosyoloji Perspektifinden Toplumsal Hafıza	10
1.3.2. İktisat Perspektifinden Toplumsal Hafıza	11
1.3.3. Psikoloji Perspektifinden Toplumsal Hafıza	13

2. BÖLÜM

HAKİM İKTİSAT TEORİSİNDE YATIRIMCI VE YATIRIM KARARLARI

2.1. Finansal Yatırım Kavramı	15
2.2. Finansal Yatırım Araçları	16
2.2.1. Döviz	17
2.2.2. Altın.....	17

2.2.3. Hisse Senedi	18
2.2.4. Banka Mevduatı.....	18
2.2.5. Hazine Bonosu.....	19
2.2.6. Tahvil.....	19
2.2.7. Repo.....	19
2.2.8. A Tipi Yatırım Fonu	20
2.2.9. B Tipi Yatırım Fonu	20
2.3. Hakim İktisat Teorisinde Finansal Yatırımcı Kavramı	20
2.4. Geleneksel Finans Teorileri	21
2.4.1. Beklenen Fayda Teorisi	22
2.4.2. Modern Portföy Teorisi	22
2.4.3. Finansal Varlıkları Fiyatlama Modeli	23
2.4.4. Arbitraj Fiyatlama Modeli	24
2.4.5. Etkin Piyasa Hipotezi	24

3. BÖLÜM

DAVRANIŞSAL FİNANS VE KARAR YANLILIKLARI

3.1. Davranışsal Finans: Risk ve Belirsizlik Kavramları	26
3.2. Davranışsal Finans Teorileri	29
3.2.1. Beklenti Teorisi	29
3.2.2. Hong ve Stein Modeli.....	31
3.2.3. Barberis, Shleifer ve Vishny Modeli	31
3.2.4. Daniel, Hirshleifer ve Subrahmanyam Modeli.....	32
3.3. Sınırlı Rasyonel Yatırımcı Davranışını Etkileyen Faktörler	32
3.3.1. Sosyal Faktörler.....	33
3.3.2. Psikolojik Faktörler	34
3.4. Yatırım Davranışında Sezgiler (Heuristic) ve Karar Yanlılıkları	34
3.4.1. Bilişsel Önyargılar	35

3.4.1.1. Aşırı Güven Önyargısı	35
3.4.1.2. Çıpalama Önyargısı	36
3.4.1.3. Ulaşılabilirlik Önyargısı	37
3.4.1.4. Zihinsel Muhasebe Önyargısı	37
3.4.1.5. Aşına Olma Önyargısı	38
3.4.1.6. Temsil Edilebilirlik	38
3.4.1.7. Tutuculuk Önyargısı	39
3.4.1.8. Doğrulama Önyargısı.....	39
3.4.1.9. Çerçeveleme Yanlılığı	39
3.4.2. Duygusal Önyargılar	41
3.4.2.1. Sahiplik Önyargısı	42
3.4.2.2. Statüko Önyargısı	42
3.4.2.3. Sürü Davranışı	42
3.4.2.4. Aşırı İyimserlik Önyargısı	43
3.4.2.5. Pişmanlıktan Kaçınma Önyargısı	43
3.4.2.6. Kayıptan Kaçınma	44
3.5. Çerçeveleme Karar Yanlılığı ve Toplumsal Hafıza İlişkisi	
Literatür Değerlendirmesi.....	45

4. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN ANALİZİ

4.1. Araştırmanın Amacı	48
4.2. Araştırmanın Hipotezleri	49
4.3. Araştırmanın Örneklemi.....	50
4.4. Araştırmanın Kapsam ve Yöntemi	50
4.5. Araştırmanın Analiz Sonuçları	51
4.5.1. Betimleyici İstatistikler.....	51

4.5.2. Ankette Yer Alan Çerçeveleme Sorularına Verilen Cevapların Analizi.....	57
4.5.3. Toplumsal Hafıza ve Yatırım Soruları Üzerinden Çerçeveleme Yanlılığı İlişkisi Ki-Kare Sonuçları	65
4.5.4. Toplumsal Hafıza ve Su Sıkıntısı Soruları Üzerinden Çerçeveleme Yanlılığı İlişkisi Ki-Kare Sonuçları	66
4.5.5. Toplumsal Hafıza ve Hastalık Soruları Üzerinden Çerçeveleme Yanlılığı İlişkisi Ki-Kare Sonuçları	66
4.5.6. Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Yanıtla Toplumsal Hafıza İlişkisi Ki-Kare Sonuçları	67
4.5.7. Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Yanıtla Toplumsal Hafıza İlişkisi Ki-Kare Sonuçları	67
4.5.8. Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Yanıtla Toplumsal Hafıza İlişkisi Ki-Kare Sonuçları	68
4.5.9. Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Yanıtla Toplumsal Hafıza İlişkisi Ki-Kare Sonuçları	68
4.5.10. Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Yanıtla Toplumsal Hafıza İlişkisi Ki-Kare Sonuçları	69
4.5.11. Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Yanıtla Toplumsal Hafıza İlişkisi Ki-Kare Sonuçları	70
4.5.12. Yatırım Soruları ve Demografik Soruları Arasındaki Ki-Kare Analiz Sonuçları	70
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	73
KAYNAKÇA	77
EKLER.....	86
Ek 1. Yatırımcı Davranışı Anketi (A Grubu Anketi)	86
Ek 2. Yatırımcı Davranışı Anketi (B Grubu Anketi)	91
ÖZGEÇMİŞ.....	96

TABLÖLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Analizi.....	52
Tablo 2. Katılımcıların Meslek ve Eğitim Durumu Analizi.....	53
Tablo 3. Katılımcıların Portföylerinde Bulundurdıkları Yatırım Aracına Göre Analizi	53
Tablo 4. Katılımcıların Yatırımlarını Hangi Sıklıkta Gözden Geçirdiklerinin Analizi	54
Tablo 5. Katılımcıların Yatırım Yaparken Hangi Kaynakları Baz Aldığının Analizi	54
Tablo 6. Katılımcıların Yatırımlarından Kazanç Sağladığında, Bu Kazançta Hangi Oyuncuların Etkili Olduğunun Analizi	55
Tablo 7. Katılımcıların Portföyündeki Mevcut Herhangi Bir Finansal Ürünü Ortalama Ne Kadar Tuttuklarının Analizi.....	56
Tablo 8. Katılımcıların Ne Kadar Zamandır Finansal Yatırım Araçlarına Yatırım Yaptıklarının Analizi.....	56
Tablo 9. Katılımcıların Portföyünde Bulunan Yatırım Araçlarının Tercihinde Baz Aldığı Faktörlerin Analizi	57
Tablo 10. Yatırım Sorularından Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevapların Analizi	58
Tablo 11. Yatırım Sorularından Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevapların Analizi	58
Tablo 12. Su Sıkıntısı Sorularından Kazanç Çerçevelemesine Verilen Cevapların Analizi	59
Tablo 13. Su Sıkıntısı Sorularından Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevapların Analizi.....	60
Tablo 14. Asya Salgını (Hastalık) Sorularından Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevapların Analizi.....	60
Tablo 15. Asya Salgını (hastalık) Sorularında Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevapların Analizi.....	61

Tablo 16. Canavar Fotoğrafi Gösterilen Katılımcıların Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi	61
Tablo 17. Canavar Fotoğrafi Gösterilen Katılımcıların Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi	62
Tablo 18. Canavar Fotoğrafi Gösterilen Katılımcıların Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi	62
Tablo 19. Canavar Fotoğrafi Gösterilen Katılımcıların Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi	62
Tablo 20. Canavar Fotoğrafi Gösterilen Katılımcıların Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi	63
Tablo 21. Canavar Fotoğrafi Gösterilen Katılımcıların Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi	63
Tablo 22. Hiç Fotoğraf Gösterilmeyen Katılımcıların Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi	63
Tablo 23. Hiç Fotoğraf Gösterilmeyen Katılımcıların Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi	64
Tablo 24. Doğa Fotoğrafi Gösterilen Katılımcıların Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi	64
Tablo 25. Doğa Fotoğrafi Gösterilen Katılımcıların Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi	64
Tablo 26. Toplumsal Hafıza ile Yatırım Çerçevelemesi Soruları Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu	65
Tablo 27. Toplumsal Hafıza ile Su Sıkıntısı Çerçevelemesi Soruları Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu	66
Tablo 28. Toplumsal Hafıza ile Hastalık Çerçevelemesi Soruları Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu	66
Tablo 29. Toplumsal Hafıza ile Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevap Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu	67
Tablo 30. Toplumsal Hafıza ile Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevap Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu	67
Tablo 31. Toplumsal Hafıza ile Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevap Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu	68

Tablo 32. Toplumsal Hafıza ile Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevap Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu	68
Tablo 33. Toplumsal Hafıza ile Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevap Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu	69
Tablo 34. Toplumsal Hafıza ile Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevap Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu	70

KISALTMALAR DİZİNİ

C.	Cilt
H	Hipotez
s	Sayfa
S.	Sayı
ss.	Sayfa Sayısı
U.K.	İngiltere
USA	Amerika Birleşik Devletleri
vd.	Ve diğerleri
vs.	Ve saire

GİRİŞ

Toplumsal hafıza hem bir ayna hem de bir lambadır. Şöyle ki geçmişten gelen kimliğimizi tanımak için ayna, geleceğe yönelik karar vermek için ise lamba görevi görmektedir (Schwartz, 2000: 18). Toplumsal hafıza; özellikle tarihçilerin, psikologların ve sosyologların üzerinde çalıştığı ve çalışmaya devam ettiği önemli kavramlardan birini oluşturmaktadır. Ders kitapları, gazeteler, makaleler, televizyon ve radyo programları, filmler, anıtlar, müzeler, anma törenleri, romanlar, oyunlar gibi gençler üzerinde en fazla etkide bulunabilecek araçlar aracılığıyla toplumsal hafızaya konu olan olaylar nesilden nesle aktarılmaktadır (Dessi, 2008: 538-539). Toplumsal hafıza bireysel hafızayı şekillendirmede aktif rol oynamaktadır (Huyssen, 1995: 6). Buna göre toplumsal hafıza sadece geçmişin yansıtılması ile ilgili değildir. Aynı zamanda bireylerin dünyayı anlamlandırmasına yol açan anlayış ve sembolik çerçeveler sunmakta ve bu yolla toplumsal hafızanın bireylerin bugünkü karar ve yaklaşımlarına etki edeceği düşünülmektedir.

Hakim iktisat teorisi iktisadi birey varsayımına dayanmaktadır. Buna göre birey; kendini düşünen, çıkarıcı, tam bilgiye ulaşabilen ve sınırsız bilgi işleme kapasitesini en çoklaştırma hedefine ulaşmaya çalışan rasyonel bir varlıktır. Hakim iktisadın rasyonel bireyi finansal yatırımlarında; karar verme sürecinde etkili olacak tüm veriyi dikkate alıp, riskleri hesaplayarak kârını en çoklaştıracak tercihte bulunmaktadır. Her ne kadar rasyonel olduğu varsayılan yatırımcı riskten kaçınmak ve tutarlı tercihlerde bulunmak adına portfolyosunu çeşitlendirme ve benzeri kararlarla finansal tercihlerinde optimuma ulaşmak istese de, gerçekte her zaman başarılı olamamaktadır. Nitekim yatırımcı davranışları her zaman geleneksel finans teorilerinin var saydığı üzere akılcı tercihlere dayanmamaktadır. Gerçekte bireyler özellikle belirsizlik ve risk altındaki finansal kararlarında psikolojik önyargıların ve davranışsal karar yanlılıklarının etkisinde kalmakta, bu yolla her zaman rasyonel tercihte bulunmamaktadır (Kübilay ve Bayraktaroğlu, 2016: 171). Rasyonel bireylerin yatırım kararlarında göz önünde bulundurulmayan toplumsal, psikolojik ve çevresel faktörler gerçek birey söz konusu olduğunda değerlendirmeye alınmaktadır. Bunlardan biri de bireyin kararlarında etkili olduğu düşünülen toplumsal hafızadır.

Halbwachs (2018)'in ifadesiyle hafıza yalnızca bireysel değil toplumsal bir olgu niteliği taşımaktadır (Halbwachs, 2018: 50).

Buradan hareketle toplumsal hafızanın özellikle belirsizlik ve risk ortamında gerçek yatırımcının finansal yatırım kararlarında ortaya çıkabilen çerçeveleme yanlılığı ile ilişkisi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde toplumsal hafıza, iktisat ve farklı disiplinlerin perspektifinden değerlendirilmekte, bir sonraki kısımda hakim iktisat teorisinde finansal yatırımcı ve yatırım kararları üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde davranışsal iktisat ve karar yanlılıkları perspektifinden finansal yatırım kararları değerlendirilirken son ve dördüncü bölümde ise çalışmanın yöntem ve araştırma sonuçlarına değinilmektedir. Çalışma sonuç ve değerlendirme bölümüyle tamamlanmış olmaktadır.

1. BÖLÜM

HAFIZA VE TOPLUMSAL HAFIZA KAVRAMI

Uzun bir geçmişe dayanan ve bireylerin ortak deneyimlerine karşılık gelen toplumsal hafıza bireylerin norma, inanç ve davranışlarına bugünkü zamanda da etki etmektedir. Bunun yanı sıra toplumsal hafıza bireysel hafızayı şekillendirmede de etkili olmaktadır. Gerek bireysel hafızayı şekillendirmedeki rolü, gerekse bireylerin norm ve inançlarına etkisi göz önünde bulundurulduğunda toplumsal hafızanın bireysel karar verme sürecinin belirleyicilerinden biri olduğu düşünülmektedir. Buradan hareketle hali hazırdaki çalışmanın temel değişkenlerinden biri olan toplumsal hafıza ve hafıza kavramlarının kısaca değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Böylelikle hali hazırdaki bölümde iktisat, sosyoloji ve psikoloji disiplinleri perspektifinden toplumsal hafıza kavramının kısaca değerlendirilmesi planlanmaktadır.

1.1. Hafıza Kavramı Kavramsal Değerlendirme

Hafıza kavramına ilişkin olarak literatürde birçok farklı tanım bulunmakla birlikte, bu tanımların birçoğu temelde benzer noktalarda birleşmektedir. Etimolojik köken bakımından, Arapça hıfz kelimesinden türetilmiş olan hafıza kelimesi, “öğrenilen, hissedilen, bilinen görülen şeyleri, kısaca dış çevreden alınan bilgileri zihninde saklayan ve gerektiğinde kullanılmasını sağlayan kuvvet” anlamına gelmektedir (Develioğlu, 2013).

Hafızanın tanımlanmasında en dikkat çekici unsur olan muhafaza etme “saklama” özelliği birçok yazarın da dikkatini çekmiş ve hafızaya ilişkin tanımlamalarında bu özelliğe vurgu yapmışlardır. Bu yazarlardan biri olan Özakpınar (2009) yaşanmışlıkla kazanılan şeylerin aradan ne kadar zaman geçerse geçsin bir sebepten dolayı zihinde muhafaza edilmesini hafıza olarak tanımlayarak hafızanın muhafaza etme özelliğine dikkat çekmiştir (Özakpınar, 2009: 10). Hafızanın muhafaza etme boyutuna dikkat çeken bir diğer isim psikolog Pascal Boyer olmuştur. Boyer’e göre hafıza, geçmişle ilgili bilgilerin depolanmasına veya geçmiş olayların saklanmasına ve muhafazasına yardımcı olmaktadır (Boyer, 2009: 3).

Hafızanın işleyişine ilişkin olarak Statt, hafıza kavramını bilgilerin kayıt edilme sürelerine göre üç farklı kategoride sınıflandırmıştır. Bunlar; duyuşal hafıza, kısa süreli hafıza ve uzun süreli hafızadır. Duyusal hafıza bir saniyeden daha kısa süren ve bunu duyu organlarıyla algılayıp kaydeden hafızadır. Kısa süreli hafıza geçici hafıza olarak da bilinir otuz saniyeden daha kısa olan hafızadır. Kısa süreli hafıza öğrenilen bir şeyin sürekli tekrarlanmasıyla uzun süreli hafızaya dönüşebilmektedir. Ve son olarak da uzun süreli hafıza sekonder ve tersiyer hafıza olarak ikiye ayrılmaktadır. Sekonder hafıza ulaşmak istediğimiz bilgiyi bir süre düşünmek demektir. Tersiyer hafıza ise daha etkili ve hızlı bir hafıza çeşididir (Statt, 1998: 112).

Bergson (2007) hafıza kavramının sınırlandırılmasına ilişkin benzer bir yaklaşımla hafıza kavramını alışkanlıklar hafızası ve saf hafıza olarak sınırlandırmaktadır. Alışkanlık hafızası ile bireylerin karar alma davranışlarında sürekli aynı fikirler üzerinde karar verdiği ve bu hareketlerin bir süre sonra istemsiz olarak gerçekleştiğini belirtmektedir. Bir diğer sınıflandırma olan saf hafıza kavramı ile hafızada derin bir şekilde yer etmiş olayların hafızanın kişiselleştirmesine sebep olduğu ve kalıcı izler bıraktığı belirtilmektedir (Bergson, 2007: 61)

Hafızanın tanımlamasının yanında çok daha fazla dikkat çeken konu hafızanın nasıl çalıştığı, işleyişi, saklanan verilerin ihtiyaç anında tekrar nasıl kullanıma hazır hale geldiği konularıdır. Bu konuya dair dikkat çekici görüşlerden biri hafızanın bir sistem mekanizması şeklinde çalıştığına yöneliktir. Arkonaç, hafızaya ilişkin yaptığı tanımlamada, bedenimiz gibi hafızamızın da bir sistemden oluştuğunu belirterek, bir sistem mekanizması şeklinde olan hafızayı, geçmişimizi kayıt altına alan, gerektiğinde başvurabileceğimiz ve şimdiki anımıza cevap veren sistem şeklinde tanımlamıştır (Arkonaç, 2005: 181).

Hafızanın sistemsel işleyişine ilişkin olarak hatırlama kavramı ön plana çıkmaktadır. Hafıza anıların geri getirilmesiyle ilgilenirken bunu hatırlama yöntemiyle yapmaktadır. Hatırlama sayesinde hafızamızdan geçmişte kalan bilgileri geri getirmemiz mümkündür. Bartoletti, (2011) “hafıza, geçmişin basit anlamda kaydı değil, geçmişin ikili bir işlem olarak şimdi içerisinde devam eden yeninden inşa sürecidir” diyerek hafızanın, geçmişteki bilgileri günlük yaşantımıza entegre

ederek, hayatımızda oynadığı aktif role dikkat çekmiştir (Bartoletti, 2011: 82-111). Hafıza kavramına sosyolojik bağlam açısından ele alan Halbwachs yine buna benzer bir betimleme yaparak, hafızanın günümüz ihtiyaçları doğrultusunda geçmişin bir inşası olduğunu söylemektedir (Halbwachs, 1992: 40).

Aynı zamanda Halbwachs hafızanın hatırlamaya yönelik işlevinde bireysel faktörlerin yanı sıra çevresel faktörlerin etkisinin bulunduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle hafızanın karar verme süreci ile ilişkili olabileceği üzerinde durulmaktadır.

1.2. Toplumsal Hafıza: Kavramsal Değerlendirme

Yakın geçmişte sıkça araştırmalara konu olan toplumsal hafıza kavramı farklı sosyolojik ideolojik kavramlarla iç içe olmasıyla birlikte kavramın tanımının yanlış yapıldığına dair bazı araştırmacılar tarafından söylemler bulunmaktadır. Bu araştırmacılardan Gedi ve Elam, toplumsal hafıza kavramının ritüellerin yerini aldığını, Fabian ise toplumsal hafızanın kimlik ve kültür tanımlarına benzerliği sebebiyle ayırt edilemeyecek noktaya gelmesinden olan endişelerini dile getirmişlerdir (Gedi ve Elam, 1996: 3). Toplumsal hafıza kavramına dair bir diğer endişesini belirten araştırmacı ise Gillis olmaktadır. Gillis toplumsal hafıza kavramının sosyoloji, psikoloji, antropoloji ve tarih gibi farklı disiplinler içerisinde sürekli bir genişleme halinde olmasıyla birlikte gün geçtikçe anlam kaybettiğini öne sürmektedir (Gillis, 1994: 3).

Toplumsal hafıza bireysel hafızayı şekillendirmede aktif rol oynamaktadır. Huyssen'e göre toplumsal hafıza sadece geçmişin yansıtılması ile ilgili değildir. Bunun yanı sıra bireylerin dünyayı anlamlandırmasına yol açan anlayış ve sembolik çerçeveler sunarak şimdiki gerçekliğe etki etmektedir (Huyssen, 1995: 6).

Toplumsal hafıza oluşumunda bireysel hafızanın etkileri arasında karmaşık ve netleşmeyen bir ilişki söz konusu olduğu, bir kısım araştırmacı tarafından dile getirilmektedir. Bunlardan bazıları toplumsal hafızanın, bireylerin kendi hafızalarında etkisinin olduğunun aynı zamanda bireylerin kültürel yapı ve çevre deneyimlerin etkisi altında kaldıklarını öne sürerken; bir başka araştırmacı kitlesinin bakış açısı da bireylerin kendi hafızalarıyla toplumsal hafızanın şekillendirildiğini söylemektedirler. Söz konusu iki farklı bakış açısının aslında birbiriyle etkileşim

halinde olması kavramın farklı yaklaşımlarla olan ilişkisinin kavramsal tanımının yapılmasını ne kadar zorlaştırdığının bir kanıtı olmaktadır (Gedi ve Elam, 1996: 35).

Toplumsal hafızanın bireysel hafıza üzerinde kuşatıcı bir etkisi mevcuttur ve bireysel hafızanın şekillenmesinde etkin rol oynar. Bu anlamda toplumsal hafızanın bireysel hafıza ile ilişkisini ve bireysel hafızalar üzerindeki yönlendirici etkisini Halbwachs, toplumsal hatıraların bireysel hatıraların üzerine eklemlenerek onlara daha kullanışlı ve güvenli bir ortam yaratıldığını aksi takdirde hafızamızın boş çalışacağını söyleyerek ifade etmiştir (Halbwachs, 2018: 55). Toplumsal hafızanın, gündelik gerçekliğimizi şekillendirmesi üzerine bir diğer tanımlamayı ise Huyssen yapmıştır. Ona göre, toplumsal hafıza sadece geçmişi yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda insanlara dünyayı anlamasını sağlayan anlayışlar ve sembolik çerçeveler sunarak mevcut gerçekliği şekillendirir (Huyssen 1995: 6).

Toplumsal hafıza kavramının çoklu anlamlar ifade etmesinin bir diğer örneğini Halbwachs şöyle ifade etmektedir; toplumsal hafıza kavramı tanım gereği çokluğu simgeler, grupların farklılaşması ve artması anıların da artmasına sebebiyet vermektedir, kısaca Halbwachs toplumsal hafıza için “konumum değiştikçe değişir ve bu konumum, diğer çevre değişimleriyle olan ilişkilerim değiştikçe değişir” diyerek toplumsal hafızanın çevresel faktörler ve mekan etkisiyle nasıl etkilendiğinden söz etmektedir (Halbwachs 1992: 48).

Hafızanın toplumsallığına ilişkin ilk çalışma 1920’li yıllarda, Fransız sosyolog Maurice Halbwachs tarafından yayınlanan ve Türkçeye “Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri” olarak çevrilen eserdir. Halbwachs, hafızanın, yalnızca bireysel değil, toplumsal bir olgu olduğunu dolayısıyla sosyolojik yatırımın nesnesi olduğunu savunmuştur (Halbwachs, 2018: 54).

Toplumsal hafızanın tarihsel gelişim sürecini, Fransız tarihçi Jacques Le Goff 5 aşamada değerlendirmiştir. Ona göre toplumsal hafızanın ilk aşaması yazıdan öncesi kolektif hafızadır. İkinci dönem, antik çağ, yazılı belleğin yanında sözlü belleğin üstünlüğü ile karakterizedir. On altıncı yüzyıldan günümüze kadar olan dönem, baskı ve okuryazarlık ile bağlantılı yazılı belleğin ilerlemesi ile karakterizedir. Son olarak şimdiki aşama günümüzün devrimci değişikliklerine paraleldir ve bellek genişlemesi ile sonuçlanır (Le Goff, 1992: 54).

Assmann, toplumsal hafızanın işleyişini, insan davranışlarını yönlendiren tüm bilgi ve deneyimlerin, sosyal davranış ve tutumların interaktif toplumsal ilişkilerle nesilden nesle aktarılması temeline dayandırmıştır (Assmann, 1995). Bu yönüyle toplumsal hafıza, toplumun geçmişini yansıtan tarihinden, bayrağına, diline, dinine, müziklerine, yeme içme alışkanlıklarına, örf adetlerine kadar maddi ve manevi öğeleri kapsayan çok unsurlu bir bileşkeyi ifade etmektedir (Erlil ve Rigney, 2006: 113).

Bahsi geçen kolektif çerçevelerin etkisiyle kendisi olmayı geçici olarak bırakan bireyler, dışarıdan haricen getirdikleri referans noktalarını kısa sürede hafızalarına sokarak kendilerine dönmektedir. Bireyler hafızalarını bahsi geçen dışsal referans noktalarına bağlasalar da bu hatıralar ve dayanak noktaları arasında hiçbir samimi bağ ve hiçbir fiziksel birlik bulunmamaktadır. Bu haliyle bireylerin hafızalarında tali bir rol oynayan tarihsel ve genel kavramlar Halbwachs tarafından kişisel hafızanın ön ve otonom varlığı olarak kabul edilmiştir. Genellikle kolektif hatıralar bireylerin kişisel hatıralarının üzerine eklenerek, bireysel hatıraların daha kullanışlı ve güvenilir bir şekilde sahiplenilmesine neden olmaktadır (Halbwachs, 2018: 55).

Toplumsal hafızanın gündelik yaşantıdaki olayları anlamlandırma üzerindeki basitleştirici ve güven veren etkisi olduğu düşünülmektedir. Toplumsal hafızaya ilişkin olarak Scwhartz, “geçmiş ve bugüne aracılık edip ayırtıştırmanın yanı sıra, geçmiş olaylar şimdiki olaylara benzetmeler sunmada, toplumsal hafıza stratejik niteliktedir ve bugünü etkileyebilir. Başka bir deyişle, gerçekliğe anlamlı bir düzen empoze etmek için bir araç ararken, hem eylemlerimizi hem de kendimize yönelik anlayışımızı etkileyebilecek ve düzenleyebilecek sembolik temsillerin ve çerçevelerin sağlanması için belleğe güveniyoruz.” şeklinde ifade etmiştir (Schwartz, 2000: 18). Aynı zamanda Schwartz, toplumsal hafızanın stratejik önemine vurguda bulunmaktadır. Bununla birlikte toplumsal hafızanın geçmiş ve bugün arasında aracılık yapma ve bugünkü olaylara ilişkin benzetmeler sunma fonksiyonuna vurguda bulunmaktadır. Bunun yanı sıra toplumsal hafızanın gerçekliğe anlam katma ve bireylerin eylem ve anlayışlarına yön verebilecek temsil ve çerçevelerin sağlanması hususundaki etkileri üzerinde de durmaktadır.

Toplumsal hafıza kavramı Maurice Halbwachs tarafından geliştirilmiş olup, Halbwachs genel olarak toplumsal hafıza araştırmalarının babası olarak kabul edilmektedir. “Les Cadres Sociaux de la Mémoire” ismiyle 1925 yılında yayınlanan eserinde toplumsal hafıza kavramını ilk kez kullanan Halbwachs, hafızanın oluşumunda bireysel etkilerin yanı sıra çevresel etkilerin önemine dikkat çekmiştir. Halbwachs (2019) bu durumu; “Bir şeyi hatırlamanın nedeni, çoğu zaman başkalarının beni bunu hatırlamaya teşvik etmesi, onların hafızalarının benimkinin yardımına gelmesi, benim hafızamın ise onlarınkine dayanmasıdır” şeklinde ifade etmiştir (Halbwachs, 2019:17; Gavilanes vd., 2017: 1).

Halbwachs’a göre bireyler, kendi kişisel düşüncelerinin haricinde, düşüncelerini çevreleyen bir çeşit yapay ortamda kolektif zaman, uzam ve tarihsellik yaratarak düşüncelerini bu çerçevelerle bir araya getirmektedir. Halbwachs bu durumdan “Bir grup içinde yaşayan insanların anılarını yerleştirip, yeniden bulmak için kullandıkları çerçevelerin dışında bir hafıza mümkün değildir” diyerek anıların bir hatırlatıcı etmene ihtiyacı olduğundan bahsetmektedir (Halbwachs, 2018: 55).

Bahsi geçen kolektif çerçevelerin etkisiyle kendisi olmayı geçici olarak bırakan bireyler, dışarıdan haricen getirdikleri referans noktalarını kısa sürede hafızalarına sokarak kendilerine dönmektedir. Bireyler hafızalarını bahsi geçen dışsal referans noktalarına bağlasalar da bu hatıralar ve dayanak noktaları arasında hiçbir samimi bağ ve hiçbir fiziksel birlik bulunmamaktadır. Bu haliyle bireylerin hafızalarında tali bir rol oynayan tarihsel ve genel kavramlar Halbwachs tarafından kişisel hafızanın ön ve otonom varlığı olarak kabul edilmiştir. Genellikle kolektif hatıralar bireylerin kişisel hatıralarının üzerine eklenilerek, bireysel hatıraların daha kullanışlı ve güvenilir bir şekilde sahiplenilmesine neden olmaktadır (Halbwachs, 2018: 55).

Halbwachs’ın toplumsal hafıza kavramına ilişkin çalışmalarının ardından hafıza kavramına ilişkin birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan birini gerçekleştirenlerden Fentress ve Wickham; hatırlama ve hafızanın sosyal bir gruba üye olmanın etkileri olduğunu öne sürmektedir. “*Collective Memory*” yerine “*Social Memory*” kavramını kullanarak aynı zamanda toplumsal hafıza hafızanın; üzerinde konuşulan, başkalarıyla paylaşılan ve iletişim kurulan anlamına karşılık gelmektedir (Fentress ve Wickham, 1994: Tuncel, 2014: 91;).

Orianne ve Eustache (2023) toplumsal hafızanın; dünya görüşü, şemalar ve inanç sistemleri gibi bireysel hafızanın anlamlandırma mekanizmasını şekillendiren ortak simgeler ile bireysel hafızanın dışavurumunu amaçlayan sosyal, kültürel ve toplumsal nitelikteki ortak faaliyetlere karşılık geldiğini ortaya koymaktadır. Buna göre toplumsal hafıza bireylerin bilişsel faaliyetlerine etki etmektedir. Nitekim her ne kadar yalnız olmayıp tek başlarına hatırlamıyor olsalar da neticede hatırlama faaliyeti bireysel düzeyde gerçekleşmektedir. Sonuçta herhangi bir grubun parçası olmakla beraber hafızayı oluşturan ve hafızalarını yenileyen bireyler olmaktadır (Orianne ve Eustache, 2023: 3-4). Hali hazırdaki çalışmada finansal karar sürecindeki bilişsel yanlılıklara etkisi değerlendirilen toplumsal hafıza da Orianne ve Eustache (2003)'ün yaklaşımlarına paralel biçimde birey temelli ele alınmış olmaktadır.

1.3. İktisat, Sosyoloji ve Psikoloji Perspektifinden Toplumsal Hafıza

Kavramın disiplinler arası ilişkisi ilk kez, toplumsal hafıza araştırmalarıyla bilinen Halbwachs tarafından 'Kolektif Hafıza' adlı eserinde ele alınmıştır. Eserde toplumsal hafızayı tarihten ekonomiye kadar birçok bağlamda değerlendiren Halbwachs toplumsal hafızanın ekonomi ile ilişkisini ele alırken bireylerin fiyat algılarının oluşumlarında toplumsal hafıza etkilerinden söz etmektedir.

Farklı disiplinler nezdinde incelendiğinde toplumsal hafızanın hukuki araştırmalara, tarihe, antropolojiye, siyaset bilimine, sosyolojiye, coğrafyaya ve son olarak edebiyata yönelik bir bağlayıcı kavram olduğu öne sürülmektedir. Akademik dergiler, uluslararası konferanslar, haber raporlarında, toplumsal hafızanın yasal süreçlerde karar vermeyi etkilemek gibi bir güce sahip olduğu söylenmektedir (Hirst ve Manier, 2008: 185). Assmann toplumsal hafıza kavramının geniş anlamda bir bağlayıcı nitelik taşıdığına değinmektedir. Böylelikle disiplinler arası geçişlerde mantık çerçevesinde bir anlam oluşturabileceği gibi birçok farklı disiplini bir araya getiren ve aynı zamanda da bir sonraki karar verme noktasındaki etkileyici rolüyle toplumsal hafıza disiplinler arasında yerini almaktadır (Assmann, 1992: 293).

Hali hazırdaki alt bölümde ilk olarak sosyoloji perspektifinde toplumsal hafıza incelenmektedir. Sonrasında iktisat perspektifinden ele alınarak hali hazırdaki çalışmanın temel dinamiğini oluşturan ilişkilerden söz edilmekte ve son olarak toplumsal hafıza psikoloji perspektifinden değerlendirilmiş olmaktadır.

1.3.1. Sosyoloji Perspektifinden Toplumsal Hafıza

Toplumsal hafıza kavramını sosyoloji bağlamında inceleyen ilk kişi Emile Durkheim (1925)'dir. Durkheim toplumsal hafıza kavramını net bir şekilde ifade etmese de toplum hafızasının oluşmasında olayların ve duygusal değişimlerin hafıza üzerinde etkilerinden söz etmektedir. Durkheim tarafından temelleri atılmış olan toplumsal hafıza kavramını ilk kez tanımlayan yine Durkheim ile aynı ekole sahip olan Maurice Halbwachs olmaktadır. Halbwachs'a göre hatırlamanın gerçekleşmesi için her koşulda bir toplumun bulunması gerekmektedir. Hatırlama için toplumun gerekliliğinden bahseden Halbwachs dolayısıyla bireyden çok toplumsallığın önemine vurgu yapmaktadır (Karaarslan, 2019: 66).

Toplumsal hafızayı sosyolojik perspektiften ele alan Olick toplumsal hafızayı toplumda nesneleştirilmiş halka açık sembollerin kalıpları olarak nitelendirmektedir. Bu yolla toplumsal hafızanın sosyolojik ideolojiler ve günümüzde yazılı olan ya da yazılı olmayan; adet, gelenek, görenek, tarih olarak tanımladığımız kavramlarla olan ilişkisinden söz edilmektedir (Olick, 1999: 336). Bu durumda geçmiş nesillerden gelen hafıza adı altında toplandığını belirttiğimiz ideolojiler, kalıplar ve davranışları sürdürmeye çalışmak bir topluluk hafızasının oluşmasına yön vermektedir.

Assmann ve Czaplicka ise toplumsal hafızanın aktarılabilmesinin kültürel bellek ile mümkün olacağını savunmaktadır. Buna göre bireyler mensubu oldukları sosyal gruplara ilişkin kimliklerini evrimsel yolla değil, sosyalleşme ve geleneklerinin sonucu olarak sonraki nesillere aktarabilmekte ve bu sayede kimliklerini koruyabileceklerini savunmaktadır. Kültürel bellek olarak adlandırılan bu aktarım, toplumun davranış ve deneyimleri sonucu oluşan ve nesillerce tekrarlanan sosyal pratikler dolayısıyla bireylerin öğrenimlerine karşılık gelmektedir. Bu yönüyle kültürel bellek, toplumun kendi imgelerinin nesillerce aktarılmasını sağlayan, her topluma özgü tekrar kullanılabilen yazılı ifadeleri, seremonileri ve sembolleri içermektedir (Assmann ve Czaplicka, 1995: 125-132).

Toplumsal hafıza toplumdaki bireylerin paylaştığı ortak deneyimlere karşılık gelmektedir. Bu deneyimler uzun bir geçmişe dayanmasına rağmen bugün hala toplum içerisinde yaşayan bireylerin norm, inanç ve davranışlarına etki ederek toplumsal, ekonomik ve politik etki yaratmaktadır. Toplumsal hafızayı tanımlayan

ortak deneyimler; hali hazırda devam eden bir sürecin sonucu olabileceği gibi çok etkili bir şok neticesinde de ortaya çıkmış olabilmektedir. Şöyle ki bugünkü yasal ya da kurumsal yapı; sisteme yönelik hali hazırdaki ya da çok yakın zamanda elde edilmiş bir deneyim sonucunda oluşturulmuş olabilmektedir. Bunun yanı sıra birtakım kültürel tutumlar belirli bir grubun uzun süreli tarihsel gelişim süreci neticesinde ortaya çıkabilmektedir. Son olarak; doğal afet, politik veya ekonomik kriz gibi yakın geçmişte yaşanmış herhangi bir negatif şok toplumsal belleğe kaydedilmiş olup bugün hala toplumu etkisi altına almaktadır (Puntscher, 2014: 117).

1.3.2. İktisat Perspektifinden Toplumsal Hafıza

Davranışsal iktisatçıların üzerinde durduğu ve toplumsal hafızanın iktisadi kararlara etkisinde temel alınabilecek faktörlerden biri bireylerin sınırlı belleğe sahip olmalarıdır. Sınırlı bellek üzerinde gerçekleştirilen çalışmaların temel vurgusu; geçmişteki olayları bireylerin hafızalarında yeniden canlandıran haberlerin bireylerde keskin davranış değişikliğine yol açtığıdır. Özellikle bugün geçmişle benzer bir durum yaşanıyor ise anımsatma daha fazla devreye girmiş olmaktadır. Buna karşılık çok da aydınlatıcı olmayan bilgiler de geçmiş hatıraları canlandırma yoluyla bugünkü inanç ve davranışı etkileyebilmektedir. Şöyle ki yeni işini kaybetmiş birinin iş bulmanın güçlüğüne ilişkin tamamıyla kurgusal bir konuşmasına denk gelen birey, bu konuşma güçlü bir veri oluşturmamasına rağmen, geçmiş hatıralarından yola çıkarak bu bağlamda bir inanç geliştirebilmektedir. Mullainathan’a göre sınırlı bellek belirsizlik altında karar verme sürecinde ortaya çıkan karar yanlılıklarının oluşumunda etkili olmaktadır (Fouka ve Voth, 2016: 2; Mullainathan, 2002: 736, 737 ve 762).

Toplumsal hafızanın karar yanlılıklarına etkisinin değerlendirilme sürecinde Kahneman’ın bellek üzerine yaptığı çalışmanın da göz önünde bulundurulmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Kahneman (2011) çalışmasında; hatırlama kavramlarını Sistem 1 ve Sistem 2 olarak adlandırdığı beynin farklı karar verme süreçleri üzerinden değerlendirmektedir. Gerçekleştirdiği deneyler üzerinden bireylerin hafızalarındaki bilgileri ne kadar hızlı çağırabilme becerisine sahip olduğu üzerinde duran Kahneman’ın çağrışımsal bellek ve geri getirme kavramlarının

toplumsal hafıza kavramı ile ilişkilendirilebileceği düşünülmektedir (Kahneman, 2011).

Bu bağlamda Sistem 1 devreye girdiğinde ortaya çıkan davranışsal karar yanlılıklarında toplumsal hafızanın etkili olabileceği öne sürülebilmektedir. Nitekim hafıza adaptif bilişsel süreçlere başvurmakta bu yolla hali hazırda var olan bilgi, inanç, beklenti ve istek üzerinden bugünkü gerçekliği oluşturmaktadır. Bu esnada hatalar ve algıda çarpıklık durumu ortaya çıkmaktadır (Aizpurua vd., 2021: 3). Gödker vd. (2021) yatırımcıların hafızalarının yatırım davranışına etkisini değerlendirdikleri çalışmalarında hafıza yanlılığını ele almaktadır. Hafıza yanlılığında; yatırımcılar kazançlarını olduğundan daha fazla, kayıplarını ise olduğundan daha azmış gibi hatırlama eğiliminde olmaktadır. Şöyle ki riskli hisse senetlerine yatırım yapmış yatırımcı, yatırımından bir hafta sonra yatırım tercihlerinde gerçekte olduğundan % 23 daha iyi sonuçlar elde ettiğini buna karşılık %10 daha az kötü sonuç elde ettiğini anımsamaktadır. Buradan hareketle riskli yatırım araçlarına yatırım yapmış ancak hafıza yanlılığı ile yatırımlarını olduğundan daha başarılıymış gibi hatırlama eğiliminde olan yatırımcı bu yatırımları yapmaya devam etmektedir. Nitekim bu da rasyonel olmayan yatırımların ve arzu edilmeyen sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Gödker vd., 2021: 2-4).

Gödker'e göre hafıza öğrenme sürecine kaynaklık etmekte bu da yatırımcıların aşırı özgüvenli olmasına neden olmaktadır. Şöyle ki yatırımcılar geçmişteki başarısızlıklarının başarılarından daha az olduğunu düşündükleri ve hafızalarını yatırım yapma aracı olarak kullandıklarında daha özgüvenli davranmaktadır. Bu yolla hafıza aşırı öz güvenlilik yanlılığını tetiklemiş olmaktadır (Gödker vd., 2021: 5). Her ne kadar çalışma bireysel hafızanın etkisi ile ilgili olmakta ise de toplumsal hafızanın yansımalarının bireysel hafızada söz konusu olacağından hareketle; toplumsal hafızayı canlandırıcı nitelikteki haberlerin de yatırımcıda aşırı optimistik olma ya da hatırlatılan olayı olduğundan iyi hatırlama üzerinden bu tür yanlılıkları teşvik edebileceği düşünülmektedir.

Aizpurua vd., çalışmasında; Covid-19 belirsizlik döneminde geleceğe yönelik değerlendirmede bulunurken aşırı iyimserlik/kötümserlik yanlılığına sahip olup olmamada hafızanın etkisi değerlendirilmektedir. Çalışmada özellikle yaş arttıkça iyimserlik yanlılığının arttığı sonucuna ulaşılmaktadır. Nitekim yaş arttıkça

bireylerin olumlu deneyimlere odaklanma ve olumlu olayları hatırlama eğilimi artmaktadır (Aizpurua vd., 2021). Bu durumu hafıza yanlılığı ile ilişkilendirmek mümkün olmaktadır. Doğrudan yatırım kararları ile ilişkili olmamakla beraber hatırlamanın iyimserlik ve kötümserlik yanlılığına etkisini değerlendirmede örnek oluşturması adına çalışma önem taşımaktadır. Nitekim Covid-19 deneyiminin bugünkü toplumsal hafızada yer ettiğinden hareketle, Covid-19'a yönelik bir haber ya da fotoğraf üzerinden bireysel hafızası tetiklenmiş olan gençlerin yatırım kararlarının değerlendirilmesine yönelik bir çalışma ile toplumsal hafızanın aşırı iyimserlik yanlılığı üzerinden yatırım kararlarına etkisinin değerlendirilmesinin mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Fouka ve Voth (2016); 2010 -2014 yılları arasındaki Yunanistan borç krizi döneminde Almanya ile Yunanistan arasındaki gerginlik neticesinde Yunanistan'ın farklı bölgelerinde Alman araçlarını satın alma miktarındaki azalmanın bölgeler arasında farklılaşmasını toplumsal hafıza üzerinden açıklamaktadır. Çalışmada; Yunanistan'da 2010 sonrası Almanya-Yunanistan gerginliğini İkinci Dünya savaşında görülen Alman işgali ile ilişkilendirmeye yönelik haberler aracılığıyla yaratılan toplumsal hafızanın özellikle Alman işgalinden ağır hasar almış bölgelerde Alman araçlarının tüketimini daha fazla azalttığı bulgusuna ulaşılmaktadır. Çalışmada ayrıca toplumsal hafıza yoluyla Alman araçlarının tüketim miktarında azalmanın gerçekleşmesinde; bireylerin bilişsel uyumsuzluk problemini azaltmak adına 2010 sonrası gerginlikle uyumlu geçmiş olayları hatırlamaya meyilli olmasının etkili olduğuna vurguda bulunmaktadır (Fouka ve Voth, 2016).

1.3.3. Psikoloji Perspektifinden Toplumsal Hafıza

Toplumsal hafızanın psikoloji ile ilişkisinde bireysel hatırlama yeniden çağırma, unutma gibi kavramların bir araya gelmesinin etkili olduğu söylenebilmektedir. Toplumsal hafıza ve psikoloji ilişkisinde toplumsal hafızanın bireylerin psikolojisini etkilediği düşünülmektedir. Nitekim bireyler geçmişten gelen bilgi ve deneyimler sonucu psikolojik tepkiler göstermektedir. Gösterilen psikolojik tepkiler aslında bireylerin olaylara vermiş oldukları tepkiler çerçevesinde gelişmektedir. Bu şekilde bir döngü haline gelen psikoloji ve toplumsal hafıza ilişkisi birbirinin oluşmasını sağlayan ve aynı zamanda birbirinden etkilenen iki kavramı

oluşturmaktadır. Kavrama yönelik literatürde farklı bakış açıları bulunurken toplumsal hafızanın her türlü yönünü ele aldığı gibi psikoloji için de anıların hafızamızdan çağırmamıza gerek olmadığını aslında bireylerin içinde bulundukları ortamın bu anıları tekrar canlandırma yetkisi olduğunu savunmaktadır (Halbwachs, 1992: 38). Nitekim Halbwachs bireylerin belirli bir grup dışında kalmaları söz konusu olduğunda hatırlama işlevinin kalıcı ve etkili olamayacağını savunmaktadır (Olick, 1998: 109). Buna göre hafıza kavramının sadece psikolojik yetkinliklerden ibaret olmadığı tarihsel unsur olarak değerlendirilmesi gerektiğine değinilmektedir (Hutton, 1993). Bireylerde geçmişte yaşanan olayların hatırlanması yeniden inşa süreci ile ilişkilidir. Nitekim bir hafızayı geri çağırmak istediğimiz noktada bulunduğumuz mekan içinde bulunulan psikoloji, tarihe göre değişmektedir.

Tarih bağlamında bir hatırlama gerçekleşecekse eğer Halbwachs tarihin öğrenilen bir kavram olmadığını ve tamamen bireylerin bilincinde yaşanan olaylar silsilesine bağlamaktadır. Bir yerde tarih oluşabilmesi için bir kimlik niteliğinin de olması gerekmektedir. Psikoloji ve kimlik üzerine çalışmalar yapan Erikson dediği gibi kişisel kimliklerin oluşması toplumsal kimliğe bağlıdır. Bir kimliğe bağlı olabilmek için bir grup gereklidir ve gruptan bağımsız hareket edilmesi söz konusu değildir (Olick, 1998: 122).

Özetle ifade etmek gerekirse bireylerin hafızalarının oluşmasında psikolojik faktörlerin etkisinin son derece etkin olduğu geçmişte öğrenilen bir bilginin tamamıyla unutulmadığı gibi tamamıyla da hatırlanmadığından söz edilebilmektedir (Özarpınar, 2009: 10).

2. BÖLÜM

HAKİM İKTİSAT TEORİSİNDE YATIRIMCI VE YATIRIM KARARLARI

Hakim iktisat teorisinin en temel varsayımlarından biri bireylerin rasyonel olduğudur. Tercihlerinde tutarlı ve tam bilgiye ulaşan ve etkin bilgi işleme kapasitesine sahip rasyonel bireyin yatırım kararları özellikle davranışsal iktisatçılar tarafından sorgulanmaktadır. Öte yandan davranışsal yaklaşımların ortaya koyduğu gerçek bireyin yatırım kararlarında ortaya çıkan yanlılıkların değerlendirilebilmesi için de öncelikle hakim iktisat perspektifinden finansal yatırım modellerinin ortaya koyulması gerekmektedir. Aynı zamanda kavramsal olarak finansal yatırım ve finansal yatırım araçlarının neler olduğunun kısaca değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

2.1. Finansal Yatırım Kavramı

Yatırım finansal ve ekonomik anlamda elde edilmiş varlıkların ileriye dönük olarak getirilerini arttırmak için yapılmaktadır. Aynı zamanda yatırım kavramı mevcut kaynakları korumak ve üzerine gelir elde etmek ileriki süreçlerde refah ortamının sağlanabilmesi için şimdiden tasarruf etme olarak da tanımlanabilmektedir. Nitekim enflasyon ve belirsiz ekonominin söz konusu olduğu ortamlarda ileriye dönük kurtarıcı niteliği taşımaktadır (Mengi ve Türkmen, 2013: 31). Yatırım kavramını tanımlayan ekonomistler yatırımın belirli aralıklarda mevcut sermaye mallarını arttırmaya yönelik yapılan net ilaveler olduklarını belirtmişlerdir (İnce, 2008:4). Finansal yatırım özellikle son dönemde dijitalleşen dünyada gerek kolay ulaşılabilir olmasıyla gerek birimlerin ihtiyacına yönelik çeşitlilik sağlamasıyla son dönemde en çok tercih edilen yatırım çeşidi olmaktadır. Bu çeşitliliği sağlayan yatırım araçlarından söz etmek finansal yatırım kavramını tanımlamak için önem arz etmektedir.

2.2. Finansal Yatırım Araçları

Bireyler yatırımlarını farklı portföylerde çeşitlendirmektedirler. Çoğunlukla riski azaltmak ve uzun vadeli yatırımlarda başarılı olmak isteyen yatırımcı portföy çeşitlendirmesine yönelmektedir. Kimi zaman çevresel faktörlerin etkisi altında kalarak portföyüne yön verdiği düşünülen yatırımcıların kimi zaman da duygusal değişimlerin etkisi altında kalarak farklı yatırım araçlarına yöneldikleri öne sürülmektedir. Dolayısıyla farklı yatırım kanallarına yönelen yatırımcılar ekonomiye büyük katkı sağlamaktadır. Çeşitli yatırım araçları sayesinde piyasada hareketlilik devam etmekte bu durumda ekonomiye can vermektedir. Finansal yatırım araçları yer aldıkları piyasaya göre ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi para piyasaları, ikincisi ise sermaye piyasaları olmaktadır. Bir yıldan kısa vadeli fon arz ve taleplerin olduğu piyasalara para piyasaları, bir yıldan uzun yani orta ve uzun vadeli arz ve taleplerin bulunduğu piyasaya ise sermaye piyasaları denmektedir (Coşkun vd., 2010:21). Para piyasası yatırım araçları, hazine bonoları ve dövizdir. Sermaye piyasası araçları ise temelde hisse senetleri ve tahvillerdir.

Günümüzde finansal yatırım araçları döviz, altın, hisse senedi, banka mevduatı, hazine bonusu, tahviller, repo, A ve B yatırım fonları şeklinde belirtilmektedir. Literatürde en çok tercih edilen yatırım araçları ile ilgili farklı görüşler yer almaktadır. Nitekim Demir (2001)'e göre bu çalışmalardan yatırım çeşitlerinden en sık tercih edilen yatırım aracı hisse senetleridir. Hisse senetleri küçük miktarlarla da olsa yatırımcılara yatırım yapma olanağı sağlamaktadır. Ayrıca hisse senetlerine yatırım yapmak sadece tek bir ülkeyle sınırlı kalmayıp farklı ülkelerin firmalarında yatırım yapma olanağı sunmaktadır (Demir (2001: 111). Dolayısıyla hisse senetlerinin kolay ulaşılabilir olması, küçük miktarlarla piyasada işlem görme şansı vermiş olması hisse senetlerini en çok tercih edilen yatırım aracı yapmaktadır. Bir başka çalışmada Ağan (2017) anket üzerinden yatırım sorularında, sonuçlar dahilinde sıralamayı altın, döviz, hisse senedi ve mevduat şeklinde tespit etmiştir (Ağan, 2017: 122). Benzer şekilde çalışmasında Küçük (2014) en çok altın yatırım aracının tercih edildiğini öne sürmektedir (Küçük, 2014: 116). Her yatırımcıda bu durum farklı tepki ve davranışlarla kendini göstermektedir. Coşkun, vd., (2010)'a göre yatırımlar beklentilere, elde edilen verilere, kişisel faktörlere kadar değişiklik göstermektedir. Geleneksel finasta yatırımcının normal durumlarda kolay

kolay risk almaması beklenirken bu durum normal hayatta pek de öyle yansımamaktadır. Dolayısıyla burada davranışsal iktisat ve yatırımcı davranışlarını etkileyen etmenler devreye girmektedir. (Coşkun vd., 2010:21)

Hali hazırdaki alt bölümde çalışmanın veri toplama sürecinde üzerinde durulan döviz, altın, hisse senedi, banka mevduatları, hazine bonosu, tahviller, repo, A ve B yatırım fonu gibi bazı finansal yatırım araçları alt başlıklar halinde değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

2.2.1. Döviz

Ülke parasının dışında kalan her türlü para birimine döviz denmektedir. Ülkelerarası sınırların azaldığı son yüz yılda ticaret her geçen gün artmaktadır. Bu artış ulusal döviz çeşitliliğinin ülkemizde daha çok kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Ülkemiz’ de döviz sadece bir ticaret aracı olarak görülmenin dışında çoğunlukla bir finansal yatırım aracı olarak da görülmektedir. Bireyler tarafından kolay ulaşılabilen ve finansal yatırımlarda sıkça kullanılan bir yatırım aracı olan dövizin; enflasyona az duyarlı bir yatırım aracı olduğu düşünülmektedir. Buradan hareketle dövizin; finansal yatırım yapan bireylerin ülkenin kendi para biriminin değer kaybetme ihtimaline karşı kendilerini koruma amacıyla tercih edildiği düşünülmektedir.

Yabancı para birimin ülkede kullanılan para birimine karşı değerini döviz kuru belirlemektedir (Aslan, 2013: 165). Nitekim döviz kurunu etkileyen bazı belirleyici faktörler bulunmaktadır. Bunlar ülkenin faiz politikaları, siyasi değişimler, enflasyon oranları gibi faktörlerdir. Ülkemiz’ de genellikle Euro ve dolar döviz olarak kullanılmaktadır.

2.2.2. Altın

Finansal yatırım araçları içerisinde yer alan altın genellikle yastık altı yatırım aracı olarak görülmektedir. Nitekim altın çoğunlukla bireylerin yatırım ortamlarına yönelik güven algısını kaybettiklerinde tercih ettikleri yatırım aracıdır. Buradan hareketle piyasada oluşan hareketlilikten etkilenmeyen altının yatırım aracı olarak bireylere güven verdiği söylenebilmektedir. Günümüz teknolojisinde çeşitli finansal

yatırım araçlarının piyasaya dahil olmasının ardından altına olan yatırımın azaldığına yönelik fikirler ortaya çıkmasına rağmen altının her daim ekonomik krizler, felaketler üzerine hazırlıklı olma aracı olduğu ve bireylerin her zaman elinin altında bulundurmaya devam edeceği bir yatırım aracı olduğu bilinmektedir (Topçu ve Aksoy, 2013: 61).

2.2.3. Hisse Senedi

Şirketlerin kendi istekleri doğrultusunda anonim olarak bireyleri pay sahibi yapma durumuyla gerçekleşen hisse senedi yatırımları borsada işlem gören yatırımlardır. Hisse senedini yatırım aracı olarak tercih eden bireyler tasarruflarını bu yolla enflasyona karşı korumayı hedeflemektedirler. Şirketlerin hisse senedinin değeri belirlenmesi sürecinde merkez bankası etkili olmaktadır. Şöyle ki; merkez bankasının genişletici ve daraltıcı politikaları bir hissenin senedini fiyatını belirleyebilmektedir (Sellin, 2001: 493). Bunun yanı sıra az da olsa aynı anda karar veren yatırımcı kitlesinin bir hisse artış, azalışında rol alabilmesi bireylerde teşvik edici bir etki yaratmaktadır. Buradan hareketle hisse senedi bireylerin en fazla tercih ettiği yatırım araçlarından birini oluşturmaktadır.

2.2.4. Banka Mevduatı

Bir diğer finansal yatırım aracı banka mevduatıdır. Banka mevduatı gerçek veya tüzel kişilerin belirli süre dahilinde yüksek getiri elde etmek amacıyla tasarruflarını bankaya yatırmalarıdır (Afşar, 2019: 17). Vadeli ve vadesiz mevduat hesapları olarak ikiye ayrılmaktadır. Vadesiz mevduat hesapları herhangi bir faiz ve getirinin olmadığı hesaplardır. Vadeli mevduat hesaplarında ise faiz işlenmekte ve bu faiz oranları günlük, aylık, yıllık olarak belirlenmektedir. Vadeli mevduat hesapları birikimi korumaya odaklı volatiliteden etkilenmezken yatırımcılara sabit getiri olanağı sağlamaktadır (Hadimoğulları, 2019: 31). Banka mevduatları son zamanlarda sıkça tercih edilen yatırım aracı haline gelmiştir. Yüksek faiz oranları ve yatırım ortamının risksiz oluşu yatırımcıları banka mevduatları üzerine yatırım yapmaya teşvik ettiği düşünülmektedir.

2.2.5. Hazine Bonosu

Finansal yatırım araçlarından bir diğeri de hazine bonolarıdır. Hazine bonoları devlet destekli olması sebebiyle diğeri bilinen yatırım araçlarından daha fazla güvenilir bir yatırım aracı olmaktadır. Ayrıca hazine bonoları gerektiğinde likidite ihtiyacının hızlıca karşılanabilmesinden kaynaklı kolaylıkla ulaşılabilir durumda olup, alınıp satılmaktadır. Hazine bonoları bir yıldan kısa süreyle devlet iç borçlanma aracı olarak tanımlanabilmektedir. Süreç itibariyle kısa vadeli bir yatırım aracı olduğu söylenebilmektedir (Parasız, 2000, 90).

2.2.6. Tahvil

Finansal yatırım araçların bir diğeri de tahvildir. Tahviller belirli borç karşılığında şirketlerin çıkarttıkları borç senetlerine denmektedir. Yine belirli bir periyot halinde ödeme taahhüdü üzerine oluşturulmaktadır. Tahviller diğeri finansal araçlarına göre uzun vadeli bir yatırım aracı olarak görülebilmektedir (Brigham ve Houston, 2014: 217).

2.2.7. Repo

Repo işlemi genellikle piyasada kısa vadeli bir yatırım aracı olarak görülmektedir. Repo işlemi iki taraf arasında yapılan bir işlemdir. Belirli bir vade süresinde yapılan işlem genellikle alış/veriş şeklinde tanımlanmaktadır. Söz konusu yatırım belirli süreyle ödünç alınması üzerine dayalı bir işlemdir. Karmaşık bir işlem yörüngesine sahip olan yatırım aracı genelde merkez bankaları tarafından tercih edilmektedir. Repo yatırım aracı önceden belirlenmiş tarih aralığında, geriye dönüşü kesinlik sağlanarak yapılan bir antlaşma ile gerçekleşir (Neftçi, 2008:158; Coşkun, 2012: 60)

Kısa vadeli yatırımlarda kullanılan repo yatırım aracı parayı daha hızlı nakde çevirebilmek adına tercih edilen bir yöntem olmaktadır. Kredi likiditeleri için kısa vadede esneklik sağlayan bir yatırım aracı olması sebebiyle tüm dünyada yayılımının arttığı söylenebilmektedir (Gorton ve Metrick, 2010: 10; Coşkun, 2012: 60). Nitekim bireylerde farklı bir yatırım aracı seçeneği oluşturan repo yatırım aracının piyasa etkinliğini arttıracak birçok faydası bulunmaktadır. Öncelikle kısa vadeli ve hızlı geri

dönüşler sağlayan bir yatırım aracı olmasıyla birlikte bireylere kesinlik ve güven algısı yaratan bir yatırım aracı olmaktadır. Belirli bir antlaşmaya dayalı olması sebebiyle repoya yatırım yapma yoluyla bireylerin risk açısından daha garantili bir yatırıma yöneldikleri söylenebilmektedir.

2.2.8. A Tipi Yatırım Fonu

Profesyonel fon yöneticileri tarafından yönetilen A tipi yatırım fonları yatırımcıların birikimlerini farklı finansal araçlarına yöneltmesiyle oluşturulan yatırım araçlarıdır. A tipi yatırım fonları belirli risk alma durumuna göre portföy çeşitlendirmesi sağlamaktadır. Ancak bu fonlar hisse senetlerini içerdiğinden piyasalardaki dalgalanmadan etkilenme olasılığı çok daha yüksektir. Şöyle ki değişiklikten etkilenen A tipi yatırım fonları B tipi yatırım fonlarına göre daha fazla risk içermektedir (Ural, 2010: 26).

2.2.9. B Tipi Yatırım Fonu

Son olarak finansal yatırım araçlarından B tipi yatırım fonu A tipi yatırım fonuna göre daha az riskli olmakla birlikte getiri oranı da aynı oranda düşüktür. B tipi yatırım fonları çoğunlukla tahvil ağırlıklı yatırım araçlarıdır. Bu sebeple hisse senetleri gibi borsada işlem görmemekte ve piyasa hareketlerinden etkilenmeleri daha az olmaktadır (Ural, 2010: 28).

2.3. Hakim İktisat Teorisinde Finansal Yatırımcı Kavramı

Finansal piyasalarda yatırım yapanlara yatırımcı denmektedir. Hakim İktisat teorisinde finansal yatırımcı rasyonel davranan bireyi temsil etmektedir. Rasyonel birey duygularından arınmış, gerektiğinde objektif kararlar alabilen, tutarlı davranışlarda bulunan ve bunu mantık çerçevesinde gerçekleştiren birey olarak tanımlanmaktadır (Sezer, 2013: 59; Küçük, 2014: 107). Hakim iktisat teorisinde yatırımcının etkin piyasalarda rasyonel birey faydasını maksimum seviyeye çıkartabilmek için çabaladığı belirtilmektedir. Aynı zamanda etkin piyasa hipotezinde bilginin herkeste aynı etki yaratacağından söz etmektedir. Dolayısıyla yatırımcıların her birinin aynı oranda aynı bilgiye sahip olma durumu hakim iktisatta geçerli olmaktadır.

2.4. Geleneksel Finans Teorileri

Geleneksel finans teorisine göre bireyler faydalarını en çoklaştırmakta ve piyasaya yönelik tam bilgiye sahip olmaktadır. Aynı zamanda piyasada işlem maliyetlerinin olmadığı savunulmaktadır (Armağan, 2022: 3). Geleneksel finans teorisi bireylerin yatırım kararlarında kendi çıkarlarını düşünerek faydalarını maksimize etmeye çalıştıklarından bahsetmektedir. Geleneksel finans teorisine göre bireyler bir kere yaptıkları hataları tekrarlamakta ve yatırımda en doğru bilgilerle hareket etmektedir. Geleneksel finans teorisinin en çoklaştırmayı hedefleyen bireyi ‘Homoeconomicus’ olarak adlandırılmaktadır (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011).

Rasyonel birey kavramıyla birlikte geleneksel finans bireyi piyasayla ilgili tam bilgi sahibi, geleceği tahmin edebilen, hiçbir şeyi unutmayan, karar alma sürecinde duygularının etkisinde kalmayan, hatasız ve büyük bir iradeye sahip normal dışı varlık olarak tanımlanmaktadır (Demir, 2018: 155-159). Jhon Hicks ve Paul Samuelson gibi iktisatçıların analiz aşamasında matematiği etkin bir şekilde kullandığı 1940’lı yıllarda ekonomik modellere sıkıştırılmış insan; bütün karmaşık problemleri çözen ultra-rasyonel bir varlık olarak görülmektedir. İnsan kavramını bu kadar rasyonel olarak gören modeller gün geçtikçe kendini daha çok geliştirmiş ve birey kavramını duygularından arınmış faydasını en maksimum hale getirmeyi amaçlayan menfaatperest olarak tanımlamaktadır (Bostancı, 2003: 1).

Geleneksel finans teorisinin temellerini oluşturan modellerden ilki Bernoulli tarafından öne sürülen, 1944 yılında Neuman ve Morgenstern tarafından geliştirilip, sonrasında Savage (1953) tarafından daha da genişletilen Beklenen Fayda teorisidir. Ardından geleneksel finans yönteminin devamı niteliğini taşımakta olan ve ilk olarak 1952 yılında Harry S. Markowitz tarafından öne sürülen Modern Portföy Teorisi ortaya atılmış olmaktadır. Sonrasında Sharpe aracılığıyla 1964 yılında öne sürülen ve 1965 yılında Litner, 1966 yılında ise Mossin tarafından geliştirilen Finansal Varlıkları Fiyatlama Modeli geleneksel finans teorileri arasında yer almaktadır. Bu modele getirilen eleştiriler sebebiyle 1970’te öne sürülen ve daha sonra 1976’da Stephen Ross tarafından geliştirilen Arbitraj Fiyatlama Modeli ortaya atılmaktadır. Son olarak da 1970 yılında Fama tarafından geliştirilen Etkin Piyasa Hipotezi öne sürülmektedir (Ceyhan ve Güller, 2023: 540).

2.4.1. Beklenen Fayda Teorisi

Beklenen fayda teorisi 1738 yılında Daniel Bernoulli tarafından ortaya atılmış, Von Neuman ve Morgenstern tarafından geliştirilmiştir (Döm, 2003: 13-15).

Beklenen fayda teorisi ile bireyler belirsizlik ortamında risk ve karar verme davranışında duygularını yansıtmadan rasyonel sınırlar içerisinde, yatırım için öngörülen maliyet ve fayda dengesi altında seçimlerini yapmaktadır. Beklenen fayda teorisinde bireyler rasyonel bir şekilde karar alırken olayların gerçekleşme durumlarına ilişkin elde ettikleri olasılık değerini elde edecekleri kazanımlarla çarparak sayısal veriler üzerinden faydalarını maksimum hale getirmeyi hedeflemektedir (Bostancı, 2003: 3).

Bu hesaplama ile bireyler olayların gerçekleşme ihtimalini hesaplarken Bayes kuralını kullanmaktadır (Küden, 2014: 12-13). Beklenen fayda teorisi kavramı, bireylerin yatırım kararı alırken nasıl davrandığı üzerine değil nasıl davranması gerektiği üzerine oluşan bir teoridir. Çünkü bireyler karar verme davranışında rasyonel olmalı ve hatadan uzak durması gereken bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir (Bailey, 2002: 15-20).

Beklenen fayda teorisi süreç içerisinde birçok eleştiri almış ve üzerine çalışmalar yapılmıştır. Allais (1953) ve Ellsberg (1961) tarafından yapılan eleştiriler üzerine Savage (1964)'in 'Subjektif Beklenen Fayda Teorisi' oluşturmaya rağmen eleştiriler son bulmamıştır (Küden, 2014: 12-13). Yapılan çalışmaların ardından Kahneman ve Tversky'nin bireylerin karar verme durumları üzerine yaptıkları deney çalışmalarıyla birlikte Beklenen Fayda teorisi yerini 'Beklenti Teorisi'ne bırakmıştır. Kahneman ve Tversky deneylerinde bireylerin risk alma davranışlarında beklenen fayda teorisi aksine karar vermede beklenen risk yerine, algılanan risk kavramının önemine değinmiştir (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011: 249; Kahneman ve Tversky, 1974)

2.4.2. Modern Portföy Teorisi

Geleneksel iktisat teorisi kapsamında üzerinde durulan bir diğer teori ise, Harry Markowitz (1952)'in "Portfolio Selection" adlı çalışmayla öne sürülen Modern Portföy Teorisidir. Markowitz (1952) bu çalışmasıyla birlikte literatürde ilk

defa risk ve getiri kavramlarını yan yana kullanmaktadır. Yatırımın getirisinin, olası sonuçların beklenen değeriyle ya da ortalama değeriyle ifade edilmekte olduğunu belirtirken, yatırımın riskin olası çıktıların ortalama etrafındaki varyansıyla ya da standart sapma kareleriyle hesaplandığını açıklanmaktadır (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011; Miller, 2000: 9)

Modern portföy teorisi yatırım davranışlarında bireylerin rasyonel olduklarını varsaymaktadır. Aynı zamanda bireylerin portföy çeşitlendirmesindeki risk ve getiriyi hesaplamak yerine, yeni bir menkul kıymet portföye eklendiğinde portföy risk ve getirisinin nasıl etkileneceğinin önemine değinmektedir (Rubinstein, 2002: 1042). Markowitz geleneksel iktisadın öne sürdüğü riski azaltmak için yapılan piyasa çeşitlendirmesinin yeterli olmayacağını öne sürmektedir. Nitekim piyasada bulunan diğer menkul kıymetlerin birbiriyle ilişkisinin arasında bir bağ olduğu savunulmaktadır (Korkmaz ve Ceylan, 2017: 782).

Modern portföy teorisiyle birlikte yapılan yatırımda göze alınan risk ve durumlar ön plana çıkmaktadır. Modern portföy teorisi portföy seçme sürecini iki aşamaya ayırmaktadır. Buna göre; ilk aşamada gözlem ve deneylerle başlayıp gelecek performansına inanılan menkul kıymetlerin seçimi ile sonlanırken ikinci aşamada ise gelecekteki performansa olan inançla başlayıp portföy seçimiyle sonlanmaktadır (Markowitz, 1952: 77). Modern Portföy Teorisi; finansal varlıklarla oluşturulan bir portföyün beklenen getirisinin ve beklenen riskinin çeşitli varsayımlar ışığında hesaplanması esasına dayanmaktadır. Markowitz'e göre yatırımlarını tercih ederken beklenen getiri ve risk durumu göz önüne alınarak tercih edilmelidir

2.4.3. Finansal Varlıkları Fiyatlama Modeli

Markowitz'in çalışmalarının ardından portföy yönetimi üzerine araştırmaların sürmesiyle birlikte Sharpe, Lintner ve Mossin, yatırımcı tasarruflarının modern portföy etkisinde hisse senedi ve diğer menkul kıymetlere yapılan yatırım fiyatlarında ne yönde değişikliklere neden olacağını araştırmıştır. Bu araştırmalar; Finansal Varlıkları Fiyatlama modelinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Bostancı, 2003: 9). Finansal varlıkları fiyatlandırma modeli portföy riskinin azaltılması için yapılan portföy çeşitlendirmesinin yatırım araçlarını yeni fiyat oluşumlarını

belirlemek için oluşturulan bir modeldir. Modelde beklenen getiri oranı üzerinden bir fiyatlandırma yapılmaktadır (Nofsinger, 2014).

2.4.4. Arbitraj Fiyatlama Modeli

Stephen ve Ross (1976) tarafından ortaya konulan Arbitraj Fiyatlama Modeli geleneksel finans teorisinin en çok üzerinde durulan modellerinden biridir. Modelin ana yaklaşımı; bireylerin yatırım aracı olarak gördüğü bir şeyin piyasada farklı fiyatlarda olduğunu fark edip uygun fiyatlı olan yerden alması ve daha pahalıya satmasıdır. Arbitraj fiyatlama modeli modern teknolojinin gelişmesiyle pazar etkinliğinin rekabet algısını da değiştirmektedir.

Teknolojinin sağladığı imkânlarla bireylerin satın alacakları ya da yatırım yapacakları şeyin fiyat çeşitliliğini aktif olarak takip etmesiyle birlikte fiyatların dengeye geldiği noktada Arbitraj Fiyatlama Modelinin etkinsizliği ortaya çıkmaktadır (Shleifer ve Vishny 1997). Geleneksel finans teorilerinin uzantısında finansal piyasaların işleyişi ve yatırımcı kararlarının modellenmesi her zaman etkin ve tahmin edilebilir modellemelerin yapılmasına izin vermemektedir. Buradan hareketle geleneksel finans teorilerinin rasyonel birey varsayımına dayalı modelleri eleştirilmektedir. Gerçek birey davranışını temel alan yatırımcı davranışına yönelik teori ve yaklaşımlarının gerekliliğinden hareketle davranışsal iktisat teorisine dayalı davranışsal finans teorisi ortaya çıkmıştır.

2.4.5. Etkin Piyasa Hipotezi

İlk kez 1970 yılında Eugen Fama tarafından kullanılan Etkin Piyasa Hipotezi ise rasyonel bireylerin karar alma noktasında piyasadaki tüm bilgiye maliyetsiz ulaşabildiklerini öne sürmektedir. Teoriye göre eski ve yeni yatırımcılar arasında fark bulunmamakta bu sebeple duygu ve durum değişkenlikleri hisse senedi yatırımcılarına yansımamaktadır (Kulali, 2016: 50).

Etkin piyasalar hipotezi teorik olarak üç farklı aşamada incelenmektedir. Bunlardan ilkinde yatırımcı rasyonel bir birey olarak varlık değerlemesini ona göre seçmektedir. İkincisinde ise, rasyonel olmayan bireylerin işlemleri rassal olup piyasa fiyatlarını etkilemeden birbirlerini elimine etmektedir. Son olarak rasyonel olmayan

bireylerin piyasadaki etkisi arbitrajcılar tarafından yok edilmektedir (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011: 250-251). Etkin piyasa hipotezine göre piyasa daima dengede kalmaktadır. Buna göre iki farklı durum söz konusudur. Birincisi piyasadaki fiyatların mevcut bilgiyi yansıtmakta olduğu; ikincisi ise, yatırımcının sürekli olarak piyasayı yenmesinin söz konusu olmadığıdır. Böylelikle zayıf etkinlikte olan piyasada, fiyatlar geçmişte olan fiyat hareketlerini yansıtmaktadır ve etkin piyasa hipotezine göre geçmiş fiyat hareketlerini öngörebilen herkes bu bilgiye sahip olacağı için zayıf-etkin piyasada getiri elde etmek mümkün olmamaktadır (Bostancı, 2003: 7).

3. BÖLÜM

DAVRANIŞSAL FİNANS VE KARAR YANLILIKLARI

İktisat biliminde davranışsal iktisat ile ilgili yapılan çalışmalar neticesinde ekonomik yaşamda insanların karar verme sürecindeki davranışlarını, rasyonellik kavramının tam olarak açıklayamayacağı anlaşılmıştır. Rasyonellik kavramı gereği insanların karar verme aşamasında doğru tercih yapması beklenirken, insanların her zaman en doğru, en tatmin edici ve en mutlu kararı seçmediği fark edilmiştir. İnsanların rasyonel hareket etmemesinin sebebi olarak ise sınırlı hafıza, bilişsel farklılıklar, psikolojik nedenler gibi birçok nedene bağlanılabilmektedir. Bu nedenlerden dolayı insanlar sanılanın aksine tam rasyonel değil de sınırlı rasyonel hareket edebilmektedir (Akdere ve Büyükboyacı, 2015: 20).

3.1. Davranışsal Finans: Risk ve Belirsizlik Kavramları

Davranışsal finans, klasik öğretiye dayanan geleneksel finansal karar alma öğretilerinden farklı olarak insan davranışlarının finansal karar alma süreçlerindeki etkilerini verme noktasına açıklık getirebilmek üzere ortaya çıkmıştır. Sınırlı bilişsel kapasiteye sahip ve tercihlerinde duygusal ve kültürel faktörlerin etkisi altındaki gerçek bireyin karar alma süreçleri ile ilgilenen davranışsal iktisat; günümüzde hızla etki alanı genişleyen bir alan haline gelmiştir. Bireylerin yatırım yapma süreçlerinde verdikleri finansal kararlarında rasyonalitenin dışında davranışlar sergilemektedir. Rasyonel olmayan bireylerin verdiği kararlar etkin olmayan finansal tercihlere yol açabilmektedir.

Davranışsal finans alanında gerçekleştirilen çalışmalar; geleneksel finans yaklaşımlarının yatırımcıların rasyonel olduğu varsayımını reddeden sonuçlara ulaşmaktadır. Nitekim gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde gerçek bireylerin; önyargılara açık olduğu, karar verme süreçlerinde kısa yollara ve önyargılara başvurduğu, kararlarını çerçeveleme eğiliminde olduğu, kararlarında tutarlı olmadığı, geçmişteki kararlarına sıkı sıkıya bağlı olduğu ve başkalarının kararlarından etkilendiği sonuçlarına ulaşılmaktadır (Peon ve Antelo, 2021: 3).

Yaptıkları deneysel çalışmalarla rasyonel bireylere ilişkin temel varsayımların geçersizliğini ortaya koyan Kahneman ve Tversky (1974, 1979) bireylerin karar alma durumlarında duygusal eğilimlerinin etkisi altında olduğunu ortaya koymaktadır (Kahneman ve Tversky, 1974; Kahneman ve Tversky,1979). Rasyonel bireyler daha çok maksimum fayda üzerine odaklanıp buna göre yatırım yaparken sınırlı rasyonel bireyler yatırım kararlarında duygularının etkisinde kalan gerçek bireyleri temsil etmektedir (Statman,1999: 26).

Davranışsal finansa; hakim finansal yaklaşımlara psikoloji, sosyoloji ve bilişsel psikoloji alanı entegre edilmiş olmaktadır (Sattar vd., 2020: 69). Böylelikle duygusal süreçler de işin içerisine dahil edilerek yatırımcıların akıl yürütme süreçlerinin anlaşılması ve açıklanması sağlanmaktadır. Davranışsal finans kapsamında finansal piyasalarla ilgili çalışmalar gerçekleştirilmekte olup hisse senedi piyasası anomalileri, spekülatif piyasa balonları ve piyasa çöküşleri açıklanmaya çalışılmaktadır (Ricciardi ve Simon, 2000: 2).

Kahneman ve Tversky (1979) beklenti teorisi davranışsal finans alanında yapılan çalışmaların temel hareket noktasını oluşturmaktadır (Madaan ve Singh, 2019: 56). Beklenti teorisinde bireylerin klasik iktisadın karar teorilerinde varsayıldığı gibi rasyonel karar almadığı, daha ziyade karmaşık yapıları basitleştirmek adına sezgisel kararların alındığı, karar alma sürecinde kısa yollara başvurulduğu ve bunun uzantısında birtakım bilişsel yanlılıkların ortaya çıktığı üzerinde durulmaktadır. Şöyle ki; beklenti teorisine göre sınırlı rasyonel birey kayıplara kazançlardan daha fazla değer vermektedir. Buradan hareketle olası bir risk durumunda kayıp ile karşı karşıya kaldığında risk almayı tercih ederken, kazanç durumunda riskten kaçınma davranışı sergilemektedir. Beklenti teorisinin temeli de birey davranışındaki hali hazırdaki tutarsızlığa dayanmaktadır. Statüko yanlılığı, kayıptan kaçınma, çerçeveleme yanlılığı, referans bağımlılığı gibi beklenti teorisi uzantısında ortaya koyulan bilişsel yanlılıklar bireylerin yatırım kararları esnasında ortaya çıkan ve yatırım davranışlarını etkileyen faktörlerden bazılarını oluşturmaktadır (Hens ve Bachman, 2008: 12; Çoban, 2009: 11-12; Kahneman, 2003: 1449; Acar, 2020: 28-31).

Davranışsal finans perspektifinde bireylerin yatırım davranışlarını etkileyen faktörler dört farklı kategori altında değerlendirilebilmektedir. Bunlar; sezgisel (heuristik) davranışlar, kişilik etkisi, beklenti teorisi ve duygulardır (Sattar vd., 2020: 70). Temsil yanlılığı, aşırı özgüven, çıpalama, kumarbaz yanlılığı, kolay ulaşılabilirlik yanlılığı (availability bias), hatalı karar bağıllığı, tecrübelerle bağlı kalma yanlılığı, seçkisizlik yanlılığı, kalabalıkları takip etme yanlılığı, yatkınlık etkisi ve yerli varlıklara yatırım önyargısı sezgisel (heuristik) davranışlar kategorisi altında değerlendirilen ve finansal yatırım kararlarını etkileyen karar yanlılıklarıdır. Bunun yanı sıra dışa dönüklük, uyumluluk, sorumluluk duygusu ile hareket etme, deneyimlere açıklık ve duygusal dengesizlik yatırım davranışına etki eden kişisel özelliklere karşılık gelmektedir. Kahneman ve Tversky (1979)'ın beklenti teorisi uzantısında kayıptan kaçınma, zihinsel muhasebe ve çerçeveleme yanlılıkları değerlendirilirken, duyguların etkisi altında ruh hali ve çevresel faktörlerin yatırım davranışlarına etkisinin değerlendirilebileceği ortaya koyulmaktadır (Sattar vd., 2020: 70).

Sattar vd. (2020)'e benzer şekilde bilişsel yanlılıkları farklı kategoriler altında değerlendiren Virigineni ve Rao (2017) finansal yatırım kararlarında ortaya çıkan bilişsel yanlılıkları; beklenti teorisi içerisinde değerlendirilen bilişsel yanlılıklar ve sezgisel (heuristik) karar teorisine dayalı bilişsel yanlılıklar olarak gruplandırmaktadır. Bu gruplandırmaya göre; zihinsel muhasebe yanlılığı, kayıptan kaçınma yanlılığı, pişmanlıktan kaçınma yanlılığı ve bilişsel uyumsuzluk yanlılığı beklenti teorisi uzantısında değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra çıpalama yanlılığı, aşırı özgüven yanlılığı, geri görüş yanlılığı, temsil yanlılığı ve sürü davranışı yanlılıkları sezgisel (heuristik) karar teorisine dayalı yanlılıklar içerisinde yer almaktadır (Virigeni ve Rao, 2017: 450-454).

Finansal yatırım kararlarına yönelik davranışsal yanlılıkları farklı kategoriler altında değerlendiren çalışmalardan bir diğeri de Peon ve Antelo'nun çalışmasıdır. Peon ve Antelo yatırım kararlarına yönelik davranışsal yanlılıkları kapsamlı bir literatür değerlendirmesinden hareketle üç kategoriye ayırmaktadır. Bunlar; sezgisel (heuristik) yanlılıklar ve bunun uzantısında oluşan karar yanlılıkları, çerçeveleme ve tercihler ile sosyal faktörlerdir. Peon ve Antelo'nun üzerinde durduğu sezgisel yanlılıklar; bulunabilirlik, temsil, duygulanım ve aşinalıktır (Peon ve Antelo, 2021).

Sezgisel yanlılıklar uzantısında değerdendirdikleri karar yanlılıkları ise; dikkat ve geri görüş önyargısı, küçük sayılar kuralı, temel oranın ihmali, geçerlilik yanılığı, nedensellik ve yükleme yanılığı, çakışma-ayrılma yanılığı, aşırı özgüven, iyimserlik, aşinalık, kontrol illüzyonu, doğrulama yanılığı ve belirsizlikten kaçınma yanılığıdır. Hali hazırdaki bölümde finansal yatırım kararlarını etkileyen bilişsel yanlılıkların tamamından ziyade toplumsal hafıza ile daha fazla ilişkili olduğu düşünülen yanlılıkların kısaca detaylandırılması planlanmaktadır. Bu bağlamda kısaca detaylandırılacak bilişsel yanlılıklar; kayıptan kaçınma yanılığı, statükoyu koruma yanılığı, çerçeveleme yanılığı, zihinsel muhasebe, aşına olma, pişmanlıktan kaçınma ve bulunabilirlik yanlılıklarıdır.

3.2. Davranışsal Finans Teorileri

Davranışsal finans kavramı ile birlikte ortaya çıkan teorilerden bahsedildiğinde Beklenti Teori'si Hong ve Stein Modeli, Barberis, Shleifer ve Vishny Modeli, Daniel, Hirshleifer ve Subrahmanyam Modeli olmak üzere dört farklı model olarak ele alınmıştır. Geleneksel finans kavramına bir eleştiri olarak ortaya çıkan bu modeller rasyonel birey kavramının eksik yanlarını incelemektedir.

Rasyonel bireyler daha çok maksimum fayda üzerine odaklanıp buna göre yatırım yaparken sınırlı rasyonel bireyler yatırım kararlarında duygularının etkisinde kalan gerçek bireyleri temsil etmektedir (Statman,1999: 26). Davranışsal iktisat perspektifinden finansal yatırım kararları değerdendirilirken sınırlı rasyonel ve duygularının etkisi altında kalan gerçek bireylerden hareket edilmektedir. Davranışsal finans olarak adlandırılan bu yeni alanda; hakim finansal yaklaşımlara psikoloji, sosyoloji ve bilişsel psikoloji alanı entegre edilmiş olmaktadır (Sattar vd., 2020: 69). Böylelikle duygusal süreçler de işin içerisine dahil edilerek yatırımcıların akıl yürütme süreçlerinin anlaşılması ve açıklanması sağlanmaktadır.

3.2.1. Beklenti Teorisi

Beklenti teorisi davranışsal finans kavramının belirleyici noktasıdır. Finansal karar almada rasyonel davranamayan bireyler risk ve belirsizlik ortamında hataya düşmektedir. Beklenti teorisi de bireylerdeki rasyonel olmayan davranışlara açıklayıcı bir bakış açısı oluşturmuştur.

Rasyonel karar verme sürecinde öne çıkan beklenti teorisi ilk olarak 1738 yılında Daniel Bernoulli tarafından ortaya atılmıştır. Daha sonrasında 1944 yılında Von Neuman ve Morgenstern tarafından geliştirilmiştir. Ta ki ilerleyen yıllarda Daniel Kahneman ve Tversky tarafından yapılan deneylerle yapılan çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlarla sadece beklenti teorisi olarak değiştirilene dek beklenen fayda teorisi olarak kullanılmıştır. Düzenleme aşamasının amacı karar verme ve seçim aşamasında ön değerlendirme yapmaktır. Kişilerin olasılıklar arasında formülasyon oluşturup bir sonraki karar verme aşamasına hazırlama noktasında kullanılır (Kahneman ve Tversky, 1979: 28). Hali hazırdaki çalışma beklenen fayda teorisine karşı teori olarak hazırlanmıştır. Teoriyle birlikte bireylerde risk ve belirsizlik ortamlarında karar vermede sadece kazanmaya odaklı olma yerine kazanç ve kayıp ilişkisine daha çok yönelindiklerine değinilmiştir. Çalışmanın bir sonucu olarak da bireylerin kayıplara kazançlarından daha fazla değer verdiği, kayıp durumunda risk alırken kazanç durumunda riskten kaçındığı söylenebilmektedir. Bu çalışma ile birlikte davranışsal finans kavramının ana çerçevesi oluşturulmuştur.

Beklenen fayda teorisi bireylerin risk altında alacakları kararlarda tamamen rasyonel davranmasını beklerken kendileri için en doğru tercihi yapacağını savunur. Ancak Kahneman'ın teorisinde bireyler farklı duygusal davranış çeşitleri gösterirken rasyonel davranıştan uzaklaşmaktadır. “Çünkü bireyler duygulara ve sezgilere sahip bilinçaltı ile hareket eden, sosyal çevrenin etkisi altında kalan bir varlıktır” (Kahneman ve Tversky 1979). Beklenti teorisi iki farklı karar verme durumuna göre ayrılır. Bunlardan biri düzeltme süreci ve bir diğeri de değerlendirme sürecidir. Değerlendirme süreci de aynı zamanda iki farklı şekilde kendi içinde ayrılır. Bunlar değer fonksiyonu ve ağırlıklı olasılıktır.

Beklenti teorisinin temeli de birey davranışındaki hali hazırdaki tutarsızlığa dayanmaktadır. Statüko yanlılığı, kayıptan kaçınma, çerçeveleme yanlılığı, referans bağımlılığı gibi beklenti teorisi uzantısında ortaya koyulan bilişsel yanlılıklar bireylerin yatırım kararları esnasında ortaya çıkan ve yatırım davranışlarını etkileyen faktörlerden bazılarını oluşturmaktadır (Hens ve Bachman, 2008: 12; Çoban, 2009: 11-12; Kahneman, 2003: 1449; Acar, 2020: 28-31).

3.2.2. Hong ve Stein Modeli

Hong ve Stein modelinde diğer modellere göre yatırımcılar iki farklı şekilde ayrılmaktadır. İlk olarak bireysel yatırımlarda bilişsel önyargılara ve geçmişe yönelik fiyatlara göre hareket etmekte olan momentum yatırımcıları diğeri ise; tamamen piyasadaki bilgi dağılımı üzerinden karar vermeye odaklı haber avcıları olarak tanımlanmaktadır. Modelde bu durumda sınırlı rasyonellik olduğu öne sürülmektedir (Hong ve Stein, 1999: 2143-2184).

Ele alınan modelde piyasadaki bilginin yayılmasının farklı zamanlarda söz konusu olduğunu savunan Hong ve Stein iki önemli varsayımda bulunmaktadır; ilk olarak firmalara özgü bilgilerin yatırımcılar arasında kademeli olarak yayıldığını öne sürmektedir. Bilgi yayılımının herkeste aynı anda olmaması aynı anda tepki vermeyi etkisizleştirmektedir. Aynı zamanda hızlı ve efektif yayılım sağlayamayan bilginin yavaş olması karar verme noktasında dengesizlik olduğunu göstermektedir.

İkinci olarak da finansal yatırımcıların bu gelen bilgileri elde etmek için rasyonel beklentileri kullanamamalarıdır. Böylece iki varsayımın birleşimiyle birlikte düşük tepki ve pozitif getiri otokorelasyonunun olduğu öne sürülmektedir. Bireyler pozitif getiri otokorelasyon etkisi ile birlikte geçmişte yüksek geliri elde ettiği düşünülen yatırıma dayalı olarak karar vererek piyasada aşırı reaksiyona sebep olacaklardır (Chen, Hong ve Stein, 2001: 2143-2184).

3.2.3. Barberis, Shleifer ve Vishny Modeli

Diğer modellere benzer şekilde bu modelde de bireylerin finansal yatırım kararları farklı yanlılıklar nezdinde karar verme davranışıyla ilişkilendirilmektedir. Modelde muhafazakarlık ve temsil edilebilirlik yanlılığı olmak üzere iki farklı yanlılıktan söz edilmektedir. Yatırım yapan bireylerin duydukları yeni bilgiler karşısında verdikleri tepkilerden hareketle davranışta bulunduklarını savunan modelde kazanç ve kayıp ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Söz konusu bireyler muhafazakarlık yanlılığı ile yeni bir kazanç duyurusuna tepkisiz kalırken, temsil etme yanlılığı ile birlikte geçmişteki kazanç artışının gelecekteki kazanç artışıyla alakalı olabilme durumuna daha fazla reaksiyon gösterebilmektedir (Barberis vd., 1998: 310).

Muhafazakarlık ve model ilişkisi ele alındığında muhafazakarlık yanlılığı bireylerin karar verme noktasında önyargıların etkisinden çıkamadığı ve olumsuz bilgilere rağmen yatırım yöntemlerinden vazgeçmediğini öne sürmektedir. Böylelikle bireyler piyasaya tepkisiz kalmayı sürdürmektedir. Muhafazakarlık yanlılığının aksine temsil etme yanlılığı ise bireylerin eski yatırım deneyimlerini temel alarak verdiğini ortaya koymaktadır. Buradan hareketle temsil etme yanlılığına sahip yatırımcıların; bir şirket üst üste kazanç elde etmeyi sürdürdükçe kazanma ihtimalinin arttığını düşünmekte ancak art arda gelen kazancın düşme ihtimalini göz önünde bulundurmadığı ve yanılığa düştüğü ortaya konulmaktadır (Barberis vd., 1998: 307-343).

3.2.4. Daniel, Hirshleifer ve Subrahmanyam Modeli

Bireylerin karar verme mekanizması olarak ele alınan bir diğer modelde Hong ve Stein modelinin aksine ele alınan bu model, bireylerin aşırı reaksiyon verdikleri durumlar üzerine öne sürülmüş bir modeldir (Ji, 2008: 186). Daniel, Hirshleifer ve Subrahmanyam modeli olarak bilinen modelde finansal yatırım yapan bireylerde oluşan aşırı güven ve kendine yanlı atfetme bilişsel yanlılığından söz edilmektedir. Çalışmada ele alınan yatırımcı modeli bilgilerine aşırı güvenen, geçmiş deneyimlerinde olumlu sonuçlar almış kişilerin yatırım kararı alırken kendi düşüncelerini ön planda tutup karar almasından söz etmektedir. Bireylerin olumlu sonuç aldığı yatırımlarda tamamen kendi başarısı olduğunu düşünmesi ve olumsuz sonuçlarda ise şanssızlık ve dış etmenleri öne sürerek hareket etmesinden bahsetmektedir. Yapılan çalışmada model kendine yanlı kararlarda aşırı reaksiyon gösteren bireylerin kamu sinyalleri ve dış etmenler gösterildiğinde eksik reaksiyon göstermesiyle açıklanabilmektedir (Daniel, Hirshleifer ve Subrahmanyam, 1998: 1830 -1885).

3.3. Sınırlı Rasyonel Yatırımcı Davranışını Etkileyen Faktörler

Bireyleri adeta bilgisayar gibi kabul ederek hareket eden tam rasyonel teoriyi eleştiren Simon, bireylerin, gerçek yaşantıda tam bilgi ile hareket etmelerinin mümkün olmadığını savunarak “Sınırlı Rasyonalite Kavramını” ileri sürmüştür (Simon, 1955:100). Sınırlı rasyonaliteye göre karar verme sürecinde kıt kaynaklar ve

eksik bilgi ile hareket eden bireyler çeşitli kısa yollar tercih etmektedirler. Bu kısa yolların bireylerin önyargıları ve bilinçaltı doğrultusunda ortaya çıktığı düşünülmektedir (Mulholland, 1998: 19).

Simon'a göre bireyler ait oldukları çevrenin, içerisinde bulundukları sosyal ortamın etkisi ve zaman baskısı altında kalarak hareket etmektedirler. Sınırlı rasyonalite anlayışına göre, rasyonel teorinin kabulü ile maksimum faydayı sağlamak amacıyla kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi gereken bireyler, çevresel faktörlerin etkisiyle, her zaman rasyonel bir şekilde hareket edememektedirler. Bu nedenle de bireylerin sınırlı rasyonel bir şekilde hareket ettikleri, her koşulda mükemmeli değil, kendilerini en fazla memnun eden makul seçeneğe yönelecekleri sınırlı rasyonalite anlayışının temelini oluşturmaktadır (Schilirò, 2012: 106).

Sınırlı rasyonalite teorisi bireylerin verdikleri kararlarında hangi faktörlerin etkili olabileceğine yönelik farklı görüşler barındırmaktadır. Buna göre bireylerin karar alma mekanizmalarında içsel ya da dışsal kaynaklı faktörler etkili olabilmektedir. Örneğin içsel faktörler psikolojik faktörler olmakta iken dışsal faktörler sosyal faktörler olarak ayrılmaktadır (Klauss, 2006: 28). Nitekim bireylerin sınırlı kaynaklar ortamında karar verme süreçlerini etkileyen faktörlere değinmek önem arz etmektedir.

3.3.1. Sosyal Faktörler

Bireylerin çeşitli sosyal gruplar ve ortamlar içerisinde bellek ve hatırlama şekilleri incelendiğinde, hatırlamanın insan doğası itibarıyla toplum tarafından etkisi altında kaldığını ve kararlarını ona göre şekillendirdiğine değinilmektedir. Hatırlama kavramı olarak ele alınan bellek kavramı geçmişini nasıl hatırladığımızı aile, arkadaş ortamları gibi sosyal ortamlardan nasıl etkilendiğimizi açıkça göstermektedir. Bireysel yaşam otobiyografisi, biyografisi, anı, popüler kültür, medya, sanat, mimari, mekan objeleri gibi etmenlerle belleğin etkisi görülmektedir (Neyzi, 2014: 2). Bu bağlamda Robles, sınırlı rasyonalitenin, bireylerin toplumsal çevrenin etkisi altında kalmasıyla birlikte bireysel karar verme sürecini nasıl etkilediğine yönelik kararları gerçekçi bir teori olarak ele almaktadır (Robles, 2007: 45).

3.3.2. Psikolojik Faktörler

Davranışsal teori, bireylerin, yatırım kararları esnasında rasyonaliteden uzaklaşarak, düzenli bir şekilde irrasyonel davranışlar sergilediğini ve bu durumun toplumun tüm kesimlerinde gözlemlenebileceğini savunmaktadır. Bireylerin düzenli şekilde irrasyonel davranmasına sebep olan psikolojik önyargılara ise bireylerin bilgiyi depolayıp işlemesi, bireylerin bilgi işleme sürecindeki hatalar ile mevcut inanç ve deneyimleri neden olmaktadır (Döm, 2003: 43).

Farklı psikolojik faktörler etkisinde kalan bireylerin tehlike, risk, endişe, ödül, heyecan ve umut gibi uyarılar karşısında finansal yatırım kararlarında zihinsel kestirmelere başvurduğu söylenebilmektedir (Baltaş, 2015: 17). Nitekim psikolojik faktörler olarak bireylerin karar alma davranışlarında etkili olan eğilimlerden söz edilebilmekte (Nofsinger, 2012: 83; Kahneman ve Tversky, 1973; Kahneman ve Tversky, 1979). Bu eğilimler irrasyonel davranışlar çerçevesinde yatırım tercihlerinde etkili olmakta ve toplumsal hafızayı etkilediği düşünülmektedir.

3.4. Yatırım Davranışında Sezgiler (Heuristic) ve Karar Yanlılıkları

Sınırlı rasyonel olduğu varsayılan gerçek birey finansal yatırım kararlarında rasyonel bireyin aksine sezgilere ve kısa yolları dayalı karar vermektedir. Sezgilere ve kısa yollara dayalı karar verme sürecinde de birtakım karar yanlılıkları ortaya çıkmaktadır. Bireylerde yatırım kararlarında yanlılıklar belirsizlik ve risk altında ortaya çıkmaktadır. Nitekim belirsizlik ortamında gerçekleşen, tam bilgiye ulaşamama, piyasada bilgi fazlalığı, hızlı işleme sokma ve yanlış yapılan tahminler sebebiyle bireyler karar vermede kısa yollara yönelmektedir (Nofsinger, 2014: 113). Karar verme sürecinde ortaya çıkan yanlılıkların, genellikle bireylerin uzun süre düşünmeye vakit olmadığı zamanlarda ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bireyler yanlılıkların aracılığıyla karar verme durumlarında olayı bir nebze şanslarına olan güvenleri ile yönettikleri söylenebilmektedir. Dolayısıyla olayları şansa bağlı olarak gören bireylerin finansal karar almada hataya düştükleri söylenebilmektedir. (Döm, 2003: 44).

Karar yanlılıkları bilişsel ve duygusal karar yanlılıkları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aşırı güven önyargısı, çıpalama önyargısı, ulaşılabilirlik önyargısı,

zihinsel muhasebe önyargısı, aşına olma önyargısı, temsil edilebilirlik önyargısı, tutuculuk önyargısı ve doğrulama önyargısı bilişsel karar yanlılıkları içerisinde yer almaktadır. Bununla birlikte; sahiplik önyargısı, sürü davranışı, aşırı iyimserlik önyargısı, pişmanlıktan kaçınma ve kayıptan kaçınma önyargıları duygusal karar yanlılıkları içerisinde yer almaktadır (Nofsinger, 2014: 88).

3.4.1. Bilişsel Önyargılar

Aşırı güven önyargısı, aşına olma önyargısı, çıpalama önyargısı, ulaşılabilirlik önyargısı, zihinsel muhasebe önyargısı, yakın zamanda olanı seçme önyargısı, tutuculuk temsil edilebilirlik, doğrulama önyargısı olmak üzere dokuz başlık altında değerlendirilmektedir (Nofsinger, 2014: 88).

3.4.1.1. Aşırı Güven Önyargısı

Aşırı güven önyargısına ilişkin farklı tanımlamalarda bulunun Kahneman aşırı güvenin geriye bakarak bir olayı anlamada aldatıcı kesinlik etkisiyle beslendiğinden söz etmektedir. Kahneman bildiğimize inandığımız şeylere olan aşırı güvenin, aslında cehalet ve belirsizliğin bireylerde yarattığı bir etki olduğunu öne sürmektedir (Kahneman, 2011: 19)

Bireyler inanç ve doğrultularının yanında karar vermede aşırı güven önyargısında bulunabilmektedir. Her ne kadar toplumsal çevrenin etkisi altında kalmış olsa da birey kendi bildikleri ve inandıkları algıdan geri dönmekte zorlanırlar. Özellikle erken gelen başarılı karar verme aşamasında her ne kadar duyduklarının ve çevrenin etkisi altında kalmışsa da bu etkiyi mutlaka kendi süzgecinden geçirmektedir (Wang,2001:138). İyi sinyaller ya da kötü sinyaller olarak belirtilebilecek nokta bireylerin yaptıkları yatırım sonuçlarından olumlu geri dönüşler alması karşılığında kendi kararlarının bir karşılığı gibi bunu göstermeleri ve buna inanmalarıdır. Ancak kötü sonuçlar elde etmiş bireyin de bu durumu kötü şansa bağlamadıkları öne sürülmektedir (Cunningham, 2001: 118).

Aşırı güven duygusu ile hareket eden bireyler üzerine yaptıkları çalışmalar nezdinde, Barber ve Odean cinsiyet, yaş, gelir ve medeni durum gibi değişkenler ile yatırım kararları arasındaki risk alma ölçütlerine ilişkin anlamlı bulgulara

ulaşmışlardır. Yaptıkları araştırmalar neticesinde Barber ve Odean, genç ve bekarların, evli ve yaş almış kişilere oranla piyasa riskini almaya daha istekli olduklarını, bakmakla yükümlü kimsesi olmayan gelir düzeyi yüksek kişilerin, risk almada daha istekli olduklarını ortaya koymuşlardır. Yapılan araştırmada cinsiyet farklılıkları üzerine de değerlendirme de bulunulmuş ve erkeklerin, kadınlara oranla daha yüksek oranda risk aldıklarını değerlendirmişlerdir (Barber Odean ve, 2001: 285).

Aşırı güven önyargısının hafıza ve hatırlama kavramlarıyla ilişkilendirildiğinde noktada Bernstein kendine aşırı güvenen bireylerde iki farklı davranışın ortaya çıktığını belirtmektedir. Bunlardan ilki kendine aşırı güvenen yatırımcının olumlu sonuçlanan yatırımını akılda kalıcılığının yüksek olması sebebiyle daha fazla hatırlarken, olumsuz sonuçlanan yatırımları unutma eğilimi taşımasıdır. Bernstein'e göre bir diğer aşırı güven davranışı ise olumlu sonuçlanan yatırımın şanstın çok kendi becerisi olduğuna inanmasıdır (Bernstein, 2005: 231).

3.4.1.2. Çıpalama Önyargısı

İnsanlar bilinmeyen büyüklükte bir değeri tahmin etmek gerektiğinde genellikle belli bir başlangıç değeri/çıpayı zihinlerinde canlandırmakta ve daha sonraki bilgi ve analizi yansıtacak şekilde yukarı veya aşağı yönde düzeltme yapmaktadır. Başlangıç noktası veya başlangıç değeri, problemin formülasyonu tarafından önerilebilmekte veya kısmi bir hesaplamanın sonucu olabilmektedir. Her iki durumda da düzeltmelerin genellikle yetersiz olduğu düşünülmektedir. Bir başka deyişle farklı başlangıç noktaları, başlangıç değeri yönünde farklı tahminlere yol açtığı düşünülmektedir. Bu olgu çıpalama ve düzeltme zihinsel kısa yolu olarak adlandırılmaktadır (Kahneman ve Tversky, 1974: 1128).

İnsanlar birçok durumda nihai sonucu tahmin edebilmek için bir başlangıç noktası belirlemektedir. Bu ilk değer ya da başlangıç noktası problemin formülasyonu sonucunda veya kısmi hesaplamalarla belirlenebilmektedir. Ancak başlangıç noktasını belirlemede kullanılan bu iki yöntem de yetersiz kalmaktadır. Farklı başlangıç noktaları, değişik tahminlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Başlangıç noktasının nihai sonucun tahminini etkilemesine çıpalama denmektedir (Tversky ve Kahneman, 1974: 1128).

Epley ve Gilovich çıpalama etkisine ilişkin gerçekleştirdikleri araştırmada katılımcılara vodkanın donma noktasını sormuşlar, araştırmaya katılanlar suyun donma derecesini çıpa noktası olarak kullandıklarını ve alkolün donma noktasının sudan daha düşük olduğunu bildikleri için katılımcıların 0 derecesinden aşağı yönlü bir tercih kullandıklarını tespit etmişlerdir (Epley ve Gilovich, 2001: 391).

3.4.1.3. Ulaşılabilirlik Önyargısı

Davranışsal finans literatüründe bireyler üzerinde etkisi olduğu gözlenen, en sık rastlanan eğilimlerden biri de ulaşılabilirlik eğilimidir. “Herhangi bir durumun veya olgunun, gerçekleşme olasılığını veya frekansını doğru bir şekilde belirleyebilmek için ilgili durum veya olguyla alakalı var olan örneklerin akla geliş kolaylığına bakmak” olarak tanımlanan ulaşılabilirlik eğilimi, ilk defa Kahneman ve Tversky tarafından 1974 yılında incelenmiştir. Ulaşılabilirlik eğilimi gözlenen bireyler, kolay hatırlayabildikleri olayların gerçekleşme olasılığını, daha zor hatırladıkları olayların gerçekleşmesine oranla daha yüksek algılamaktadırlar (Tversky ve Kahneman, 1974: 1127).

Ulaşılabilirlik önyargısına ilişkin olarak, Fischhoff, Slovic, ve Lichtenstein (1977) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, 41 adet ölüm sebebi içinden katılımcılara içlerinden iki tanesi seçilerek, hangisinin daha olası olduğu sorulmuş; katılımcılar, kanser, uçak kazası, zehirlenme gibi, daha çok duydukları ve medyada yer alan sebepleri olası bulmuştur. Bu testler sonucunda, bireyin, zihninde rahata ulaşabildiği olasılık ve hesaplamalara başvurduğu kanısına varılarak, ‘ulaşılabilirlik önyargısı’ ortaya konulmaktadır (Solso ve Maclin, 2010: 526-52).

3.4.1.4. Zihinsel Muhasebe Önyargısı

Zihinsel muhasebe kavramı bireylerin zihinlerinde aldıkları kararları kayıp kazanç ilişkisi çerçevesinde belirleme durumunda ortaya çıkmaktadır. Buna göre zihinsel muhasebe bireylerin kendi belirledikleri sınırlar içerisinde bir planlama yapıp hareket etmelerini sağlamaktadır (Prelec ve Loewenstein, 1998: 17). Karar

verme aşamasında zihinsel muhasebe önyargısı ile ilgili üç farklı durum üzerinde durulmaktadır. Birincisinde bireylerin karar verme sonuçlarını beklenen ve gerçekleşen kararlar üzerinden, belirli aktivitelerin belirli hesaplara atanmasından, üçüncü ve son olarak da zihinsel muhasebe hesabında hesaplamaların sıklığına göre değerlendirildiğinden bahsedilmektedir (Thaler, 1999: 183). Araştırmalar, deneyimli yatırımcıların dahi, yakın dönemde kazandıkları parayla daha riskli yatırım yapabildiklerini ve zihinsel muhasebe önyargısına karşı duyarlı olduklarını ortaya koymaktadır (Thaller ve Johnson, 1990: 658).

3.4.1.5. Aşına Olma Önyargısı

Aşına olma önyargısı bireylerin önceden bilineni tercih etme eğiliminde bulunmasıdır. Bireyler riskli birden fazla seçenek arasında aşına olduğu seçeneği bilmediğine tercih etme eğiliminde olmaktadır. Öyle ki kazanma ihtimali daha düşük ya da daha fazla risk içeren seçeneğe aşına olan birey, içerdiği riske rağmen aşına olduğu seçeneği seçme eğilimindedir (Nofsinger, 2001: 17). Kişiler bilmedikleri alanlara yatırım yaparken daha çok tereddütle yaklaşırken bildikleri ve aşına oldukları alanları buna tercih edebilmektedir.

Aşına olma önyargısı ile yapılan çalışmalarda bireylerin 2 seçenek arasında kalma durumunda önceden aşına oldukları alanlarda tercihlerde bulunduklarını ve bireylerin aşına olma durumunu aşına olmama durumuna tercih ettikleri belirtilmiştir. Çoğu zaman bireyler risk alma davranışlarında bile aşına oldukları alana yatırım yapmayı göze alabilmektedirler (Barak, 2006: 112; Nofsinger, 2001: 117). Coval ve Moskowitz Amerikalı yatırımcılar üzerine yaptıkları araştırmada, katılımcıların, aşına oldukları yerel firmalara, diğer firmalara oranla daha fazla yatırım yaptıklarını tespit etmişlerdir (Coval ve Moskowitz, 1999: 2045).

3.4.1.6. Temsil Edilebilirlik

Temsil edilebilirlik önyargısı yatırımcıların az sayıda bulunan bir örnek grubunun temsil edilebilirlik gücünü, çok sayıda gözlem içeren bir örnek grubunun temsil edilebilirlik gücüne denk görebilmesi ve böylelikle hatalı kararlar alması olarak tanımlanabilir. Temsil edilebilirlik genellikle bireylerin ellerindeki bilgi veya

gözlemledikleriyle bütüne mal ettikleri kararlarla ilgilenmektedir. Tecrübe ettiklerini genele yaymaya eğilimli bireylerin, oluşturdukları yargılara göre karar verdikleri öne sürülmektedir (Tetik vd., 2015: 37-38). Örneğin yatırımcı yatırım yapmış olduğu fonun geçmiş yıllarına bakarak geleceğe yönelik olumlu çıkarımlarda bulunabilmektedir. Bu duruma küçük sayılar kanunu denmektedir. Nitekim kullanılan bu yöntemin geçmiş verilerle geleceğe yönelik çıkarım yapabilmek için yetersiz olduğu düşünülmektedir (Bostancı, 2003: 20).

3.4.1.7. Tutuculuk Önyargısı

Tutuculuk önyargısı bireylerin karar verme davranışında sabit kalmasıyla ön plana çıkmaktadır. Tutuculuk önyargısına sahip yatırımcıların yeni bilgiye karşı düşük reaksiyon gösterdiği ve piyasaya uyum sağlamakta zorlandığı öne sürülmektedir (Barberis, vd., 1998: 307). Tutuculuk önyargısının uyum sağlama ve bilgiye verdiği tepki sebebiyle muhafazakarlık önyargısıyla benzerlik taşıdığı düşünülmektedir. Nitekim tutuculuk önyargısına sahip bireylerin kabul edilmiş inançları, tutum ve davranışları kabul ettirme ve sürdürme eğiliminde olduğu söylenmektedir. Dolayısıyla bireylerin geçmişten gelen bilgi ve birikim nezdinde hareket edip kararlarını buna göre verdiği öne sürülmektedir (Barberis, vd., 1998: 307)

3.4.1.8. Doğrulama Önyargısı

Doğrulama önyargısı bireylerin kendi düşüncelerini savunan fikirleri önemsemesidir. Bireyler kendi yatırımlarını savunan bilgileri daha çok önemserken, inançlarına ters olan bilgileri göz ardı etmektedir. Bu sebeple bireyler inanmak istedikleri yatırıma odaklanırken diğer tarafta fiyatları düşen ya da yükselen piyasadan uzaklaşma eğilimi taşımaktadır (Pompian, 2006: 191).

3.4.1.9. Çerçeveleme Yanlılığı

Çerçeveleme yanlılığı bireylerin seçenekler arasında olumlu veya olumsuz çağrışımlarla sunulup sunulmadığına yönelik aynı sorulara verdikleri cevaplardır. Çerçeveleme yanlılığından Tversky ve Kahneman 1981 yılında “The Framing of Decision and the Psychology of Choice” adlı çalışmalarında bahsetmektedirler. Çerçeveleme yanlılığının bireylerin karar verme durumunu sorununun aktarım

şekliyle ilgili olduğu yapılan deney çalışmalarıyla desteklenmiştir. Bu deneylerden biri özellikle çerçeveleme kavramını en net açıklayan Asya salgını sorusu örneği olmaktadır.

“ABD’de 600 kişinin ölmesi beklenen salgın bir hastalık hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Salgınla mücadele edebilmek için açıklanan koruma planında katılımcı sayısı 152 olan ilk gruba iki seçenek sunulmuştur” biçiminde ifade edilen Asya salgını sorusunda;

İlk gruba;

- A programı uygulanırsa 200 kişinin kurtulacağı,
- B programı uygulanırsa 600 kişinin kurtulma olasılığının 1/3, herkesin ölme olasılığının 2/3 olacağı söylenmiştir.

İkinci denek grubuna;

- C programının uygulanması durumunda 400 kişinin öleceği,
- D programı uygulanması durumunda ise hiç kimsenin ölmeme olasılığı 1/3 olacağı, herkesin ölme olasılığı ise 2/3 olacağı aktarılmıştır (Kahneman ve Tversky, 1984: 343-344).

Neticede ilk grupta A seçeneğini kabul eden kişi sayısı %72 olmakta iken ikinci grupta C seçeneğini seçenlerin sayısı %22 olduğu görülmektedir. Buna göre; benzer kurtulma-ölüm içeriğinden bahsetmiş olmakla beraber seçeneklerin sunulmuş şekline bağlı olarak deneklerin verdiği cevabın farklılaştığı görülmektedir. Buradan hareketle katılımcıların çerçeveleme etkisi yanlılığına düştüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Çerçeveleme ve tercihler kapsamında; çerçeveye bağlılık, zihinsel muhasebe, kayıptan kaçınma, referans bağımlılığı, azalan duyarlılık ve tercihlerin tutarsızlığı üzerinde durulmaktadır. Son olarak; sosyal faktörler kapsamında ise sürü davranışı, doğrulama yanlılığı, statüko yanlılığı ve benzerlik yanlılığı ele alınmaktadır (Peon ve Antelo, 2021: 5-3).

Çerçeveleme yanlılığı üzerine yaptıkları deney çalışmalarında (Kahneman ve Frederick, 2007: 45) elde edilen kesin kazançların her zaman daha mutluluk verici, kaybedilen kayıpların ise mutsuz edici etkisinden söz etmekte ve sistem 1 duygusal önyargıların etkilerini dile getirmektedirler. Çerçeveleme yanlılığı Levin vd. (1998)

tarafından dört farklı kategoride ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi riskli çerçeveleme kavramı olmaktadır. Buna göre; bireylerin karar verme durularında olumlu ya da olumsuz bir çerçeveleme üzerinde sürekli riskli bir seçenek söz konusu olduğu durumu ifade etmektedir. Anket çalışmasında bulunan Asya salgını sorusu bu konuya örnek teşkil etmektedir (Levin vd., 1998: 158). Yukarıda verilen soruya göre bireylerde olumlu ve olumsuz olarak çerçevelenen durumların, olayların sorulara verilen cevaplarda çoğunlukla çerçeveleme yanlılığının etkisi altında kaldıklarını öne sürmektedir (Tversky ve Kahneman,1981).

Bir diğer kategoride ayrılan çerçeveleme yanlılığı hedef çerçeveleme kavramıdır. Hedef çerçeveleme kavramı çoğunlukla pazarlama alanında kullanılmakta iken bireylerin alışveriş yaparken daha çok kazanç getiren ya da büyük çoğunlukla kayıp fikrinden uzaklaştırarak kaygıları azaltmaya yönelik stratejilerde kullanılmaktadır. Manipüle edici bir çerçeve sunan bu yanlılık kavramı bireyleri yanlış tercihlerde bulunmaya teşvik edebilmektedir. Diğer kategoride ele alınan çerçeveleme yanlılığı çeşidi nitelik çerçeveleme yanlılığıdır. Nitelik çerçevelemesi daha çok bireylerin karar almasında olumlu ve olumsuzluk arasında bir oran belirlenmesiyle bilinir, bir sütun %75 yağsız ya da %25 yağlı olarak tanımlanması nitelik çerçevelemesini tanımlamaktadır.

Son olarak öznitelik çerçevelemesinden bahsedildiğinde bireylerin bir durumu veya seçeneği değerlendirirken kendi duygusal tepkilerini veya kişisel deneyimlerini ön plana çıkarmalarında etkili olan bir yanlılık olduğu söylenebilmektedir. Böylece bir ürünün pozitif ya da negatif olarak nitelendirilmesinin tamamı ile hafızadan gelen pozitif algı üzerine olduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla tüketicilerin bu algının farkında olmayarak davranışlarda bulunduğu dolayısıyla kararları üzerindeki kontrolü kaybettiğini söylemek mümkün olabilmektedir (Levin vd., 1998: 158).

3.4.2. Duygusal Önyargılar

Duygusal önyargıların bireylerdeki değişen ruh haline göre karar alma davranışlarını etkilediği öne sürülmektedir. İyi ruh halinde olan bireylerin kötü ruh halindeki bireylere göre daha iyimser davranışlarda bulundukları öne sürülmektedir

(Baker ve Nofsinger, 2002: 102). Nitekim risk alabilme durumu da iyi ruh haliyle ilişkilendirilebilmektedir. Normal zamanda risk alma ihtimali olmayan bireyin iyimser anlarında risk alabilme davranışını arttırdığı düşünülmektedir (Zweig 2011: 49-50). Hali hazırdaki bölümde duygusal önyargılar sahiplik önyargısı, sürü davranışı aşırı iyimserlik, pişmanlıktan kaçınma kayıptan kaçınma başlıkları altında değerlendirilecektir.

3.4.2.1. Sahiplik Önyargısı

Bireylerin sahibi oldukları nesneleri satarken sergiledikleri davranış ve tutumlarıyla, o nesneyi satın alma durumundaki tutumları farklılaşabilmektedir. Öyle ki; bireyler sahibi oldukları bir ev veya arabayı satışa çıkardıklarında sadece ona yaptıkları masrafları değil, aynı zamanda emeklerini ve duygusal yaklaşımlarını da satış fiyatına dahil ederler. Bu sahiplenme etkisi bireyin bir ürünü satarken değerinin, o ürünü satın alırken de değerinden daha fazla olduğunu hissetmeleri ve talep etmeleridir (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011: 262). Çünkü sahiplenme güdüsü, bireyin satışa çıkarılan ürüne farklı bir gözle bakmaya başlamasına ve alıcının da benzer değerlendirmeleri yaptığını düşünmelerine neden olmaktadır.

3.4.2.2. Statüko Önyargısı

Statüko eğilimi, bireylerin ellerindeki yatırım araçlarına, sahip olma olanağı yakaladıkları aynı yatırım araçlarına kıyasla daha fazla önem vermeleridir. Başka bir deyişle, bireyin mevcut veya önceden sahip olduklarını başkalarıyla değiştirmek yerine koruma eğilimi sergilemesidir. Bireyin mevcut seçimine sahiplik etkisiyle olması gerekenden fazla değer yüklemesi ve dolayısıyla ondan vazgeçmeyi kayıp olarak değerlendirmesi nedeniyle, mevcut ve önceki durumun korunmasına ve yeni seçeneklerin göz ardı edilmesine yol açabilecektir (Yalçın, 2012: 28-29). Bu yüzden statüko eğilimi, kayıptan kaçınma eğilimi ve sahiplik etkisiyle yakından ilgilidir.

3.4.2.3. Sürü Davranışı

Sürü davranışı kavramı ikiye ayrılmaktadır, bunlardan ilkinde karşılık gelen rasyonel sürü davranışı yöneticilerin piyasada yatırım yaparken kendi itibarları doğrultusunda riski göze alarak topluma göre hareket etmesidir, diğer sürü davranışı

ise irrasyonel sürü davranışdır. İrrasyonel sürü davranışı ise; yatırımcı psikolojisi ile ilişkili olarak bireylerin birbirlerini körü körüne takip etmesi olarak tanımlanabilmektedir (Devenow ve Welch, 1996: 604).

Sürü psikolojisi kavramı il olarak Amerika’da kullanılmaya başlanmıştır. Bu başarının ardından İngilizceye “Bandwagon Effect” (Çoğunluk Etkisi) kavramı olarak girmiş ve sürü psikolojisi anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Baltaş, 2015: 155). Sürü davranışı bireylerin topluluğa göre hareket etmelerini belirtmektedir. Bireyler karar alma davranışlarında bulunurken toplumdaki çoğunluğun uyguladığı karara yönelerek onu tercih etme eğiliminde bulunmaktadır. Dolayısıyla bireylerin karar alma durumlarında diğer bireyleri takip ettiğini savunmaktadır. Örneğin, ünlü yatırımcı Warren Buffet’in bir mal ya da menkul kıymet satın aldığına dair haberler çıkmasından sonra mal ve menkul kıymetin fiyatının yükseldiği gözlemlenmiştir (Hirshleifer ve Teoh, 2003: 25).

3.4.2.4. Aşırı İyimserlik Önyargısı

Aşırı iyimserlik önyargısı bireylerin yatırım yapmayı düşündükleri menkul kıymetlerle ilgili olması gerekenden fazla iyimser olduklarını savunmaktadır. Aşırı iyimser yatırımcıların çoğu zarar etmeyeceği konusunda ısrarcıdır. Aşırı iyimserlik yanlılığına sahip yatırımcılar daha yetenekli olduklarına inandıkları için daha sık yatırım yapmayı tercih etmektedirler (Hilton, 2001: 39). Aşırı iyimserlik önyargısı bireylerin kendi bilgi ve becerilerine daha fazla güvenmesiyle ortaya çıkmakta aynı zamanda kendilerine aşırı güvenmesine olası riskleri daha az görmesine sebep olmaktadır (Barak, 2008: 110). Örneğin bireylerin şans oyunları gibi oyunlardan kazanç elde etmeyi bekleme durumu aşırı iyimserlik önyargısı ile ilişkilendirilmektedir (Böyükaslan, 2012: 95).

3.4.2.5. Pişmanlıktan Kaçınma Önyargısı

Pişmanlıktan kaçınma önyargısı bireylerin yaptıkları yatırım araçlarında kazanç durumunda olduğu yatırım aracını satma olasılığının kayıp durumundaki yatırım aracını satma olasılığından daha kolay olabileceğini öne sürmektedir. Dolayısıyla yatırım yapan bireylerde zarara uğradıkları yatırım aracını satma

durumunda karşılaştıkları olumsuzlukları göze alamaması ve bu durumdan pişmanlık duyma korkusunun ağır bastığı duygusal önyargıdır (Döm, 2003: 90). Örneğin finansal yatırım tercihlerinde bireyler aldıkları kararların sonucunda kazanç halindeyken pişmanlık duymamak için hisse senetlerini satabilmeyi göze alabilmekteyken, kayıp halinde hisse senetlerini portföyünde tutmaya devam etmektedir. Neticede bireyler pişmanlıktan kaçınma duygusuyla hareket etmekte ve bu durum yatırım davranışlarına yansımaktadır (Günak, 2007: 50).

3.4.2.6. Kayıptan Kaçınma

Kayıptan kaçınma bireylerin risk ve belirsizlik ortamında karar verme durumunda kazançlardan daha çok kayıplarına değer vermesine dayanmaktadır. Kazanç ve kayıp ilişkisine yönelik çalışmalarda, bireylerin kayıp söz konusu olduğunda verdikleri olumsuz tepki, kazançlar konusunda verdiği olumlu tepkiden iki kat daha fazla olduğu görülmektedir (Benartzi ve Thaler, 1995: 73). Kahneman ve Tversky tarafından ortaya atılan Beklenti Teorisi kayıptan kaçınma eğilimini açıkça ifade etmektedir. Kayıptan kaçınma eğiliminde bireylerin belirli bir kayıptan, aynı orandaki kazançla göre daha fazla etkilendikleri söylenmektedir. Bireylerin elde edilen kazançları kayıplardan korumaya odaklı oldukları söylenebilmektedir. Kayıptan kaçınma eğilimi üzerine Kahneman'ın yapmış olduğu deneyinde kazanç kayıp ilişkisi üzerinden iki farklı senaryo ile katılımcılara sorular sorulmaktadır (Kahneman, 2011: 271):

İlk senaryo:

- %100 olasılıkla 500 TL kazanacaksınız.
- %90 olasılıkla 1000 TL, %10 olasılıkla 0 TL kazanacaksınız.

Deneklerden elde edilen sonuçlarla A şıkkının daha çok tercih edildiği görülmektedir.

İkinci senaryo:

- C. %100 olasılıkla 500 TL kaybedeceksiniz.
- D. %90 olasılıkla 1000 TL, %10 olasılıkla 0 TL kaybedeceksiniz.

İki farklı senaryo ile sorulan sorular karşılaştırıldığında kazanma ihtimalinin daha yüksek olduğu durumlarda risk almayı göze almayan bireylerin, kaybetme durumu ile karşı karşıya kaldığında riskli seçeneği tercih etme eğiliminde oldukları görülmektedir. Sorulan sorularda ilk senaryoda verilen cevapların çoğunluğunun riskli seçenek olmadığı yani A'yı tercih ettiği, ikinci durumda riskli seçeneğe yoğunlaştıkları deney sonuçlarıyla da desteklenmektedir (Kahneman, 2011: 271).

3.5. Çerçeveleme Karar Yanlılığı ve Toplumsal Hafıza İlişkisi Literatür Değerlendirmesi

Hafıza ve yatırım ilişkisine yönelik literatürde benzer bir çalışmanın olmaması bu bölümün olduğunda (Cassotti vd., 2012) “Positive Emotional Context Eliminates The Framing Effect in Decision-Making” adlı eserinde, çerçeveleme etkisi altında birey duygularının karar verme süreçlerine ilişkin güçlü bir etkisi olduğu belirtilmektedir. Bahsi geçen çalışmada, hali hazırdaki çalışmaya benzer bir şekilde olumlu ve olumsuz duygular yaratabilecek fotoğraflar katılımcılara gösterilmekte ve bireylerin yatırım kararlarına yönelik tepkisi ölçülmektedir.

Deneyde katılımcılara öncelikli olarak birbiriyle bağımsız hoş ve hoş olmayan fotoğraflar gösterilerek duygusal bağlam yakalanmış arkasından bir miktar para verilerek kazanç kayıp ilişkisinde sorulara cevap vermeleri istenmiştir. Çalışmanın sonucunda kayıp kazanç ilişkisinde bireylerde olumlu fotoğraf gösterilen tarafın etkisiz kaldığı ancak kayıp çerçevesinde risk eğilimlerini azalttığı öne sürülmektedir. Çalışmada gösterilen fotoğrafların bireylerde etki yaratabilme durumu hali hazırdaki çalışmada yapılan priming yöntemi için bir uygulama örneği teşkil edebileceği düşünülmektedir.

Çerçeveleme yanlılığı ve yatırım kararlarının verilmesi üzerine yapılan bir diğer çalışmada Güney Afrika'da bulunan gayrimenkul fonu yöneticilerinin çerçeveleme yanlılığı etkisinde verdikleri yatırım kararları incelenmiştir (Lowies ve Cloete, 2013). Çalışmada kayıp ve kazanç ilişkisine yönelik emlak fonu yöneticilerine anket üzerinden sorular sorulmaktadır. Yapılan analizlerde katılımcıların çoğunun çerçeveleme yanlılığı etkisinde kalarak cevaplar verdiği

ortaya çıkmıştır. Böylelikle bireylerin çerçeveleme yanlılığının kazanç/kayıp ilişkisinde etkin olduğu görülmektedir.

Literatürde çerçeveleme yanlılığı ve yatırım kararları üzerine yapılan (Alper ve Ertan, 2008) “Yatırım Fonu Seçim Kararlarında Çerçeveleme etkisi” adlı çalışmada risk ve belirsizlik dönemlerinde bireylerin çerçeveleme yanlılığı etkisinde kalıp kalmadıkları incelenmiştir. Çalışmanın genel ölçme yönteminde bireylere büyüme amaçlı fon grafikleri gösterilerek geçmişe dair bir algı yaratılmaya çalışılmış sonrasında performans raporları, oluşturulan dört farklı katılımcı grubuna gösterilerek, bireylerin yatırım davranışlarında aldıkları kararlara yönelik etkileri incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarında, bireylerin fon yöneticilerine güvendikleri ve gösterilen performans tablolarının hatalı olmayacağını düşündükleri ortaya çıkmıştır. Çalışma bireylerin geçmiş performansına dayalı yeni bir karar alabileceği sonucuna ulaşmıştır. Çalışma bulgusunda bireylerin geçmiş performansına dayalı bir karar veriyor sonucuna ulaşılmış olması hali hazırdaki çalışmanın hipotezini desteklediği düşünülmektedir. Hali hazırdaki çalışmada toplumsal hafızayı oluşturan bilgilere ilişkin güven ortamının toplum genelinde kabul görerek oluşmuş olması, örnek çalışmada bahsi geçen performans raporlarına olan güven ilişkisine benzerlik gösterdiği düşünülmektedir ve örnek çalışmanın hali hazırdaki çalışmada toplumsal hafıza ile ilişkilendirilen noktayı temsil edeceği düşünülmektedir.

Belirsizlik altında karar alma davranışlarında hafızanın etkisine yönelik (Malmendier ve Nagel, 2009: 30) “Depression Babies: Do Macroeconomic Experiences Affect Risk-Taking?” adlı çalışmalarında Büyük Buhran dönemini yaşayan ve buhrandan etkilenen insanların zaman içerisinde finansal karar alma durumlarında bir değişiklik olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmada 1964-2004 yılları arasında yapılan Tüketici Finansmanı Anket verileri üzerinden bir değerlendirme yapılarak geçmişte yaşanmış ve etkileri devam etmekte olan ekonomik buhranın sonuçlarının bireylerin risk alma durumlarını etkilediği ortaya konulmuştur. Çalışmada yaşamları boyunca finansal yatırımlarında kötü deneyimlere sahip bireylerin risk alma davranışının daha az olduğu öne sürülmektedir. Dolayısıyla kötü deneyimlere sahip bireylerde borsada işlem yapma istekliliğinin daha az olduğu belirtilmektedir. Çalışmada son dönemlerde yaşanan olayların finansal karar alma davranışında ağırlıklı olarak etkili olduğu ancak geçmişte yaşanan olayların

büyükliğünün ve etkilerinin bireylerin karar alma davranışları üzerinde değişiklik gösterdiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Çalışmada yer alan Büyük Buhran etkilerinin bireylerde yatırım davranışlarında karar verme ilişkisini hali hazırda ki çalışmada geçen toplumsal hafıza kavramı ile ilişkili olabileceği öne sürölmektedir. Nitekim geçmiş yıllarda yaşanan Büyük Buhran etkilerinin hafızalara kazınmış olduğu düşünöldüğünde sonuçlarının sadece ortaya çıktığı ölkede değil bütün dünyada bir toplumsal hafızaya oluşmasına sebebiyet verdiği düşünölmektedir. Nitekim literatürde toplumsal hafıza ve çerçeveleme yanlılığının finansal yatırım kararları üzerine doğrudan bir çalışma olmamakla birlikte verilen örnekler üzerinden dolaylı bir ilişki olduğu düşünölmektedir.

4. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN ANALİZİ

Araştırmanın analiz kısmı; araştırmanın amacı, hipotezleri, araştırmada kullanılan yöntem ve sonuçta elde edilen araştırma bulgularının tartışılmasına yer vermektedir. Araştırma sonuçlarının tartışıldığı alt bölüm olması dolayısıyla araştırmanın literatüre en fazla katkı sağlayacağını düşünüldüğü alt bölüm olma özelliği taşımaktadır. Hali hazırdaki alt bölümde öncelikle araştırmanın amacı, araştırmanın temel hipotezleri, araştırmanın örnekleme ve ana kütle, araştırmanın veri analiz yöntemi ve veri toplama araçları üzerinde durulmaktadır. Sonrasında araştırma bulgularının değerlendirilmesiyle bölüm tamamlanmış olmaktadır.

4.1. Araştırmanın Amacı

Bireylerin tercih ve davranışlarında rasyonel olduğunu ortaya koyan hakim iktisat teorisinin aksine deneysel ve davranışsal iktisat alanında gerçekleştirilen çalışmalara sınırlı rasyonel birey davranışına yönelik bulgulara ulaşılmaktadır. Sınırlı rasyonel bireyler tercih ve kararlarında toplumsal ve psikolojik faktörlerin etkisi altında kalmaktadır.

Toplumsal hafıza nesilden nesile aktarılan günümüze gelen ama hali hazırda sanki ilk defa yaşanıyormuşçasına o ana etki eden bir kavram olarak bireyleri etkisi altına almaktadır. Toplumsal hafıza bireylerde karar verme durumunda hem bir ayna hem de geleceğe açılan bir kapı görevi görmektedir. Toplumsal hafızanın özellikle sistem1 ile (hızlı, otomatik) karar verme sürecinde sınırlı rasyonel bireyin kararlarını etkileyen faktörlerden biri olduğu belirtilmektedir. Şöyle ki Kahneman sistem 1'i tanımlarken bireylerin hafızadan ilk akla gelen yönelim ile tercihte bulunduğunu ve tercihlerimizi buna göre yaptığımızı öne sürmektedir. Nitekim hafıza literatüründe bireylerin hafızalarında en çok etki eden olayın daha hızlı geri çağrıldığını söylenmektedir. Buradan hareketle hali hazırdaki çalışmayla birlikte bireylerin hafızasına etki eden toplumsal hafızanın; özellikle tercih ve davranışlarda sistem 1'in daha fazla devreye girdiği belirsizlik ve risk dönemlerinde bireylerin tercih ve kararlarını etkileyeceği varsayımından hareket edilmektedir. Bireylerin belirsizlik

ortamlarında hızlı ve ani verebileceği hızlı ve bu ani kararların birtakım karar yanlılıklarına neden olacağı belirtilmektedir. Çerçeveleme yanlılığı da finansal kararlarda ortaya çıkan karar yanlılıklarından birini oluşturmaktadır. Daha öncesinde yaşanan enflasyonist ve durgunluk dönemlerinden ve gerçekleşen iktisadi krizlerden hareketle iktisadi belirsizliğin Türkiye’de yaşayan bireylerin toplumsal hafızasının önemli bir unsuru olduğu düşünülmektedir. Belirsizlik döneminde finansal kararlarda çerçeveleme yanlılığının artacağına ilişkin literatürdeki yaklaşımlardan hareketle, toplumsal hafıza ile çerçeveleme yanlılığı arasında ilişki bulunup bulunmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle; hali hazırdaki çalışmanın temel amacı toplumsal hafıza ile finansal kararlarda çerçeveleme yanlılığı arasında ilişki olup olmadığının tespit edilmesidir. Bu bağlamda ortaya atılan araştırma hipotezleri çalışmanın bir sonraki alt başlığında değerlendirilmektedir. Finansal hareket etme noktasında birbiriyle bağlantılı olabileceği düşünülmektedir.

4.2. Araştırmanın Hipotezleri

Bu bölümde çalışmanın temel amacı olan toplumsal hafıza ve çerçeveleme yanlılığı ilişkisinden hareketle ortaya atılan hipotezlerden bahsedilmektedir. Buradan hareketle çalışmanın temel hipotezi;

H1: İktisadi belirsizliğe ilişkin toplumsal hafıza kavramı ile çerçeveleme yanlılığı arasında ilişki vardır.

Hali hazırdaki çalışmada çerçeveleme yanlılığı yatırım sorusunun yanı sıra Asya hastalığı ve su sıkıntısı soruları üzerinden de değerlendirilmektedir. Asya hastalığı ve su sıkıntısı soruları aracılığıyla toplumsal hafızanın yatırım kararlarında yarattığı çerçeveleme yanlılığı etkisinin diğer iktisadi kararlardan daha yüksek olup olmadığının tespit edilmesi mümkün olmaktadır. Buradan hareketle ortaya atılan toplumsal hafıza ve çerçeveleme yanlılığına ilişkin alt hipotezler;

H1.1: İktisadi belirsizliğe ilişkin toplumsal hafıza ve yatırım kararları üzerinden çerçeveleme yanlılığı arasında ilişki vardır.

H1.2: İktisadi belirsizliğe ilişkin toplumsal hafıza ve su sıkıntısı üzerinden çerçeveleme yanlılığı arasında ilişki vardır.

H1.3: İktisadi belirsizliğe ilişkin toplumsal hafıza ve Asya salgını (hastalık) üzerinden çerçeveleme yanlılığı arasında ilişki vardır.

4.3. Araştırmanın Örnekleme

Çalışmanın evreni yatırım yapmaya ilgi duyan en az 18 yaş arası ile 51 yaş üstü bireyleri kapsamaktadır. Yapılan ankette özellikle ortalama yaş üstü bireylerin olmasına özen gösterilmektedir. Enflasyon canavarı karikatürü ve doğa fotoğrafı üzerinden toplumsal hafızanın iktisadi belirsizliği tetiklemesi ve bu yolla yatırım kararlarında çerçeveleme yanlılığı ile ilişkisini belirlemek amacıyla kontrol grubu, enflasyon canavarı fotoğrafı grubu ve doğa fotoğrafı grubu olmak üzere üç farklı grup üzerinden uygulama dizaynedilmiştir. Her grupta eşit sayıda örneklemin yer alması gerekirken, her bir grupta 150 kişiye ulaşılarak toplamda 450 örneklem ile çalışma gerçekleştirilmiş olmaktadır. Anket çalışması esnasında örneklem belirleme tekniği olarak kartopu yöntemi kullanılmıştır. Çalışma belirli bir şehir kıstası ile sınırlandırılmamış olup sayesinde sosyal medya aracılığıyla farklı şehirlerden kişilere de ulaşılmıştır. Uygulamada ulaşılmış olan bireylerin yaş aralığı ve yatırım ile ilgileniyor olmasına özen gösterilmiştir. Nitekim enflasyon canavarı fotoğrafı üzerinden ekonomik belirsizliğe yönelik toplumsal hafızanın canlandıracağı düşünülen yaş aralığının çoğunlukla 21-30 yaş üzeri olacağı ve bir etki yaratacağı düşünüldükçe araştırmada bu yaş skalasının üzerine yoğunlaşmıştır.

4.4. Araştırmanın Kapsam ve Yöntemi

Araştırmada veri toplamak adına anket üzerinden seçim deneyi (choice experiment) yöntemi kullanılmaktadır. Bireylerin iktisadi belirsizlik dönemlerinde finansal yatırım kararlarında daha fazla çerçeveleme yanlılığına sahip olacağından hareketle, iktisadi belirsizliğe yönelik toplumsal hafızanın tetiklenmesi amaçlanmaktadır. Buradan hareketle araştırma kapsamında üç farklı gruptan birine enflasyon canavarı karikatürü gösterilmiş, diğerine doğa fotoğrafı gösterilmiş ve sonuncu gruba hiçbir fotoğraf gösterilmemiştir. Enflasyon canavarı karikatürü üzerinden krize yönelik toplumsal hafızanın canlandırılması yönteminin temel dayanak noktası Adams ve Kopelman'ın (2021) çalışmasıdır. Covid-19 ve bunun uzantısındaki belirsizlik dönemine ilişkin gerçekleştirdikleri çalışma ile Adams ve

Kopelman (2021); sosyal medya ve fotoğraf üzerinden belirsizliğe ilişkin toplumsal hafızanın tetiklenebileceğinin örneğini sunmaktadır. Çalışmanın bir diğer değişkeni olan çerçeveleme yanlılığının ölçülmesi adına; yatırım kararlarında çerçeveleme yanlılığına ilişkin soru Kahneman ve Tversky (1979)'nin çalışmasından esinlenmektedir. Hali hazırdaki soru olası bankacılık krizi durumunda bireylerin kazanç kayıp ilişkisinde hangi yatırımı tercih edeceklerine yönelik olmaktadır. Su kıtlığı olay örgüsü üzerinden çerçeveleme yanlılığının ölçüldüğü soru ise Kurt ve Tanyeri (2013) çalışmasından esinlenmiştir. Son olarak Asya Salgını hastalığı üzerinden çerçeveleme yanlılığının belirlendiği soru Kahneman ve Tversky (1981)'ye dayanmaktadır. Çalışmanın anket kısmında aynı zamanda demografik sorular ve yatırım sorularına yer verilmiştir. Yatırımı soruları kapsamında; bireylerin hangi sıklıkla yatırım yaptığı, daha çok hangi yatırım alanlarına yöneldiği, ne kadar süredir yatırım yaptığı ve yatırım yaparken en çok hangi faktörlerden etkilendiği sorularına yer verilmiştir.

Yapılan anket sonucu katılımcılardan elde edilen verilerin analizi için IBM SPSS (Statistical For Social Sciences) 22.0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Araştırmanın yönteminde anket üzerinden deney yöntemi kullanılmaktadır. Yatırım kararları, su sıkıntısı ve Asya Salgını hastalığı üzerinden çerçeveleme yanlılığı ile iktisadi belirsizliğe yönelik toplumsal hafıza arasında ilişki olup olmadığını sınamak adına ki-kare analiz yönteminden yararlanılmıştır.

4.5. Araştırmanın Analiz Sonuçları

Araştırmanın bu kısmında çalışmada yapılmış olan anket sonuçları üzerindeki bulgular üzerinden analiz sonuçlarına yer verilecektir. Sırasıyla ilk olarak betimleyici istatistiklerden sonrasında ise ki-kare testi bulgularından bahsedilmektedir. Böylece çalışmada ortaya atılan hipotezlerin geçerliliği değerlendirilmektedir.

4.5.1. Betimleyici İstatistikler

Hali hazırdaki çalışmada daha önce belirtildiği üzere çalışmanın evrenini yatırım yapmaya ilgi duyan bireyler oluşturmaktadır. Çalışmada toplumsal hafızadan tetiklenebileceği düşünülen yaş aralığı önemli olmaktadır. Dolayısıyla çalışmada

farklı cinsiyet, yaş, medeni durum, katılımcıların yatırım yapma sıklığı, yapılan yatırımı elde tutma süresi, yapılan yatırım sürecinde baz alınan faktörler, ne kadar süredir yatırım yaptıkları, yatırım yapma sürecinde hangi yatırım araçlarına yönelmelerine göre belirli bir örneklem üzerinden hareket edilmekte. Böylece çalışmanın bu bölümünde demografik sorulara verilen cevaplardan hareketle örneklem betimleyici istatistiklerinin ortaya koyulması hedeflenmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Analizi

Demografik Özellikler		Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	224	49,8
	Erkek	226	50,2
	Toplam	450	100,0
Medeni Durum	Evli	236	52,4
	Bekar	214	47,6
	Toplam	450	100,0
Yaş	18-20	29	6,4
	21-30	148	32,8
	31-40	136	30,2
	41-50	86	19,1
	51 üstü	51	11,3
	Toplam	450	100,0
Toplam		450	100,0

Tablo 1’de görüldüğü gibi anket çalışmasına katılım sağlayan 450 kişiden %49,8 kısmı (224 kişi) kadınlardan oluşurken, %50,2’si (226 kişi) erkeklerden oluşmaktadır.

Katılımcıların medeni durumuna bakıldığında; katılımcıların %52,4’ü (236 kişi) evli iken, %47,6’sı (214) bekarlardan oluşmaktadır.

Katılımcıların yaş aralığına bakılacak olursa %6’lık (29 kişi) kısmının 18-20 yaş aralığı, %32,8’lik (148 kişi) kısmının 21-30 yaş aralığını, %30,2’lik (136 kişi) kısmının 31-40 ya aralığı, %19,1’lik kısmının (86 kişi) 41-50 yaş aralığı, %11,3’lük kısmının (51 kişi) 51 yaş ve üstünü oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Meslek ve Eğitim Durumu Analizi

Meslek ve Eğitim Bilgileri		Sayı	Yüzde
Meslek	Kamu Çalışanı	84	18,7
	Özel Sektörde Ücretli	159	35,3
	Serbest meslek	82	18,2
	Ev hanımı	32	7,1
	Diğer	93	20,7
	Toplam	450	100,0
Eğitim	İlkokul	7	1,6
	Ortaokul	20	4,4
	Lise	96	21,3
	Üniversite	281	62,4
	Yüksek Lisans	46	10,2
	Toplam	450	100,0
Toplam		450	100,0

Tablo 2’de görüldüğü üzere; mesleki durumuna göre örneklemin %18,7’sinin (84 kişi) kamuda ücretli çalışan olduğu, %35,3’ünün (159 kişi) özel sektörde çalışan olduğu, %18,2’sinin (82 kişi) serbest meslek çalışanı olduğu, %7,1’inin ise (32 kişi) ev hanımı olduğu, son olarak 20,7’sinin (93 kişi) diğer meslekten oldukları görülmektedir.

Yine Tablo 2’de %1,6’sının (7 kişi) ilkokul mezunu olduğu, %4,4’nün (20 kişi) ortaokul %21,3’ünün (96 kişi) lise mezunu olduğu, %62,4’ünün (281 kişi) üniversite mezunu olduğu, %10,2’sinin (46 kişi) yüksek lisans ve doktora mezunu oldukları görülmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların Portföylerinde Bulundurdıkları Yatırım Aracına Göre Analizi

		Sayı	Yüzde
Yatırım Aracı	1	128	28,4
	2-4	235	52,2
	5-6	68	15,1
	7-8	19	4,2
	Toplam	450	100,0

Tablo 3’te örneklemin %28,4’lük kısmının (128 kişi) sadece bir tane yatırım aracına yöneldiği, %52,2’lik kısmının (235 kişi) 2-4 arasında yatırım aracına yöneldiği, %15,1’lik kısmının (68 kişi) 5-6 arasında yatırım aracına yöneldiği,

%4,2'lik kısmının (19 kişi) 7-8 arasında yatırım aracına yöneldikleri görülmektedir. Tabloda verilen değerler üzerinden bireylerin çoğunlukla 2 ve 4 arasında yatırım aracına yöneldikleri ve ankete katılan kesimin portföy çeşitlendirmelerinin az olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Yatırımlarını Hangi Sıklıkta Gözden Geçirdiklerinin Analizi

		Sayı	Yüzde
Yatırım Sıklık Durumu	Her gün	138	30,7
	Haftada birkaç defa	110	24,4
	Her hafta	39	8,7
	Ayda birkaç defa	72	16,0
	Her ay	27	6,0
	Birkaç ayda bir	24	5,3
	Belirli bir sıklıkta değil	40	8,9
	Toplam	450	100,0

Tablo 4'de ankete katılan yatırımcıların yatırımlarını ne kadar sıklıkta kontrol ettikleri belirtilmiştir. Tabloda verilen değerlerden hareketle bireylerin; %30,7'si (138 kişi) her gün kontrol ettikleri, %24,4'ü (110 kişi) haftada birkaç defa kontrol ettikleri, %8,7'si (39 kişi) her hafta kontrol ettikleri, %16'sı (72 kişi) ayda birkaç defa kontrol ettikleri, %6'sının (27 kişi) her ay kontrol ettikleri, %5,3'ünün (24 kişi) birkaç ayda bir kontrol ettikleri, %8,9'unun (40 kişi) belirli bir sıklıkta kontrol etmedikleri söylenebilmektedir. Ankete katılan bireylerin çoğunlukla her gün yatırımlarını kontrol ettikleri söylenebilmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Yatırım Yaparken Hangi Kaynakları Baz Aldığının Analizi

		Sayı	Yüzde
Yatırım Yapılırken Baz Alınan Kaynaklar	Aracı Kurumlar	71	15,8
	Gazete ve dergiler	27	6,0
	Ekonomi programları	121	26,9
	Şirket raporları	51	11,3
	Yatırım yapan arkadaşlar	77	17,1
	Diğer	103	22,9
	Toplam	450	100,0

Tablo 5'te katılımcıların yatırım yaparken hangi faktörlerden etkilendiklerine yönelik soruya verilen cevaplar gösterilmektedir. Tabloda katılımcıların %15,8'inin (71 kişi) aracı kurumları baz aldıkları, %6'sının (27 kişi) gazete ve dergileri baz

aldıkları, %26,9'unun (121 kişi) ekonomi programlarını baz aldıkları, %11,3'ünün (51 kişi) şirket raporlarını baz aldıkları, %17,1'inin (77 kişi) yatırım yapan arkadaşlarını, %22,9'unun ise (103 kişi) diğer etmenleri baz aldıkları söylenebilmektedir. Analiz sonuçlarına göre bireylerin çoğunlukla yatırım yapan arkadaş çevresinden etkilendikleri ve kararlarını ona göre belirledikleri söylenebilir. Buradan hareketle çalışmayla bağlantılı olarak toplumsal hafıza etkisi yaratan çevresel etmenler ve yatırım ilişkisinin pozitif yönlü olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 6. Katılımcıların Yatırımlarından Kazanç Sağladığında, Bu Kazançta Hangi Oyuncuların Etkili Olduğunun Analizi

		Sayı	Yüzde
Yatırım Kazancında Etkin Olan Oyuncular	Aracı kurumlar	53	11,8
	Takip ettiğiniz gazete dergi ve programlar	72	16,0
	Sizi yönlendiren arkadaşlarınız	57	12,7
	Şans	33	7,3
	Kendi bilgi beceri ve değerlendirmeleriniz	188	41,8
	Diğer	47	10,4
	Toplam	450	100,0

Tablo 6'da verilen değerlerde bireylerin yatırımlarından kazanç sağladıklarında bu başarıyı en çok neyle ilişkilendirdikleri sorusunun cevapları verilmiştir. Tabloda 450 kişiden %11,8'inin (53 kişi) aracı kurumlarla ilişkilendirdiği, %16'sının (72 kişi) takip ettikleri gazete ve dergi programlarıyla ilişkilendirdiği, %12,7'sinin (57 kişi) onları yönlendiren arkadaşları olduğu, %7,3'ünün (33 kişi) şans ile ilişkilendirdiği, %41,8'inin (188 kişi) kendi bilgi beceri ve değerlendirmelerinin etkili olduğu, %10,4'ünün (47 kişi) diğer faktörlerden etkilendikleri söylenebilmektedir.

Soruya verilen cevaplara dayalı olarak, çoğunlukla bireylerin kendi becerileri sayesinde başarılı olduklarını düşünmelerinden çalışmada bahsedilen karar alma yanlılıklarından, kendine atfetme yanlılığından etkilendikleri söylenebilmektedir.

Tablo 7. Katılımcıların Portföyündeki Mevcut Herhangi Bir Finansal Ürünü Ortalama Ne Kadar Tuttuklarının Analizi

		Sayı	Yüzde
Finansal Ürünün Tutulma Süresi	1 hafta	38	8,4
	1 ay	96	21,3
	1 yıl	135	30,0
	2-5 yıl	126	28,0
	6 ve üzeri	55	12,2
	Toplam	450	100,0

Tablo 7’de verilen cevaplardan hareketle bireylerin %8,4’ünün (38 kişi) portföylerinde ki finansal ürünü/ürünleri 1 hafta süreyle elinde tuttukları, %21,3’ünün (96 kişi) 1 ay süreyle elinde tuttukları, %30’unun (135 kişi) 1 yıl süreyle elinde tuttukları, %28’inin (126 kişi) 2-5 yıl süreyle elinde tuttukları, %12,2’sinin (55 kişi) ise 6 yıl ve üzeri süreyle elinde tuttukları görülmektedir.

Tablo 8. Katılımcıların Ne Kadar Zamandır Finansal Yatırım Araçlarına Yatırım Yaptıklarının Analizi

		Sayı	Yüzde
Yatırım Yapılma Süresi	0-1 yıldır	101	22,4
	2-5 yıldır	188	41,8
	6-10 yıldır	119	26,4
	11-20 yıldır	32	7,1
	21 yıl ve üzeri	10	2,2
	Toplam	450	100,0

Tablo 8’de bireylerin ne kadar süredir yatırım araçların yatırım yaptıklarına verdikleri cevaplar belirtilmiştir. Buna göre; katılımcılardan %22,4’ü (101 kişi) 0-1 yıl süreyle yatırım yaptıklarını, %41,8’i (188 kişi) 2-5 yıldır yatırım yaptıklarını, %26,4’ü (119 kişi) 6-10 yıldır yatırım yaptıklarını, %7,1’i (32 kişi) 11-20 yıldır yatırım yaptıklarını, %2,2’si (10 kişi) 21 yıl ve üzeri zamandır yatırım yaptıklarını belirtmektedir.

Soruya verilen cevapların çoğunluğu bireylerin 2-5 yıldır yatırım yaptıklarını göstermektedir. Nitekim çalışmada daha öncesinde belirtildiği üzere Covid-19 Pandemisi’nin belirsizlik ortamını yarattığı ve bireyleri daha fazla yatırım yapmaya teşvik ettiği söylenebilmektedir. Hali hazırdaki çalışmada toplumsal hafıza ve

belirsizlik ortamının ilişkisinden söz edilecek olursa pandeminin bir belirsizlik ortamı yarattığı ve günümüzde bireyler üzerindeki etkilerinin devam ettiği verilen cevaplar nezdinde görülmektedir.

Tablo 9. Katılımcıların Portföyünde Bulunan Yatırım Araçlarının Tercihinde Baz Aldığı Faktörlerin Analizi

		Sayı	Yüzde
Yatırım Aracı Tercihinde Baz Alınan Faktörler	Analiz yöntemleri	93	20,7
	Döviz kurları	74	16,4
	Faiz oranları	44	9,8
	Aracı kurum yönlendirmeleri	33	7,3
	Alınan tüyolar	56	12,4
	Siyasi istikrar	19	4,2
	Ekonomik istikrar	83	18,4
	Diğer	48	10,7
	Toplam	450	100,0

Tablo 9’da bireylerin yatırım araçlarını belirlerken hangi faktörleri baz aldıkları sorusunun analizi verilmiştir. Katılımcıların %20,7’sinin (93 kişi) portföyünde bulunan yatırım araçlarının tercihinin analiz yöntemleriyle belirlediği, %16,4’ünün (74 kişi) döviz kurları üzerinden belirlediği, %9,8’nin (44 kişi) faiz oranları üzerinden belirlediği, %7,3’ünün (33 kişi) aracı kurum yönlendirmeleri üzerinden belirlediği, %12,4’ünün (56 kişi) alınan tüyolar üzerinden belirlediği, %4,2’sinin (19 kişi) siyasi istikrar üzerinden belirlediği, %18,4’ünün (83 kişi) ekonomik istikrar üzerinden belirlediği, %10,7’sinin de (48 kişi) diğer etmenler üzerinden belirlediği görülmektedir.

4.5.2. Ankette Yer Alan Çerçeveleme Sorularına Verilen Cevapların Analizi

Soru 1-) Ülkede kısa vadede bir bankacılık krizi beklenmektedir. Sizin de bankada 10.000 TL değerinde mevduat hesabınız bulunmaktadır. Bu kriz sonucunda paranızın tamamını kaybetme riski ile karşı karşıyasınız. Yatırım danışmanınız size iki farklı yatırım aracı önermektedir. Hangisini seçersiniz?

() X yatırım aracını seçerseniz kesin olarak 2.500 TL kazanacaksınız.

() Y yatırım aracını seçerseniz 3/4 olasılıkla hiçbir şey kazanamayacaksınız, 1/4 olasılıkla 10.000TL kazanacaksınız

Tablo 10. Yatırım Sorularından Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevapların Analizi

		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Yatırım Çerçeveleme	X (risksiz seçenek)	277	57,5	61,6
	Y (riskli seçenek)	173	35,9	38,4
	Toplam	450	93,4	100,0
	Kayıp	32	6,6	
Toplam		482	100,0	

Katılımcıların %61,6'sı yatırım sorusu kazanç şeklinde çerçevelendiğinde risksiz olanı tercih etmiştir. %38,4'ü ise riskli seçeneği tercih etmiştir. Yatırım tercihi kazanç şeklinde çerçevelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu risksiz seçeneği tercih etmektedirler (Tablo 10).

Soru 2-) Ülkede kısa vadede bir bankacılık krizi beklenmektedir. Sizin de bankada 10.000 TL değerinde mevduat hesabınız bulunmaktadır. Bu kriz sonucunda paranızın tamamını kaybetme riski ile karşı karşıyasınız. Yatırım danışmanınız size iki farklı yatırım aracı önermektedir. Hangisini seçersiniz?

() Z yatırım aracını seçerseniz kesin olarak 7.500 TL kaybedeceksiniz

() T yatırım aracını seçerseniz 1/4 olasılıkla hiçbir şey kaybetmeyeceksiniz, 3/4 olasılıkla paranızın hepsini kaybedeceksiniz.

Tablo 11. Yatırım Sorularından Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevapların Analizi

		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Yatırım Çerçeveleme	Z	143	29,7	31,8
	T	306	63,5	68,2
	Toplam	449	93,2	100,0
	Kayıp	33	6,8	
Toplam		482	100,0	

Katılımcıların %31,8'i ikinci soruda (kayıp şeklinde çerçevelendiğinde) risksiz olanı tercih etmiştir. %68,2'si ise riskli seçeneği tercih etmiştir. Yatırım tercihi kayıp şeklinde çerçevelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu riskli seçeneği tercih etmektedir (Tablo 11).

Soru 3-) Yakın zamanda bir su sıkıntısı yaşanacağı söylenmektedir. Siz de tedbir amacıyla marketlerden hazır su almaya karar veriyorsunuz. Su sıkıntısının yaşanacağı dönem için 60 koli suya ihtiyacınız olduğunu belirlediniz. Stok sıkıntısından dolayı hangi markanın tüketiciye ne kadar satış yapabileceği belirsizlik taşımaktadır. Bu durumda aşağıdaki seçeneklerden hangisini tercih edersiniz?

() X markasını tercih ederseniz kesin olarak 20 koli satın alacaksınız

() Y markasını tercih ederseniz 2/3 olasılıkla hiç su alamayacaksınız, 1/3 olasılıkla 60 koli satın alabileceksiniz.

Tablo 12. Su Sıkıntısı Sorularından Kazanç Çerçevelemesine Verilen Cevapların Analizi

		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Su Sıkıntısı Çerçeveleme	X	293	60,8	65,1
	Y	157	32,6	34,9
	Toplam	450	93,4	100,0
	Kayıp	32	6,6	
Toplam		482	100,0	

Katılımcıların %65,1'i üçüncü soruda (kazanç şeklinde çerçevelendiğinde) risksiz olanı tercih etmiştir. %34,9'u ise riskli seçeneği tercih etmiştir. Yatırım tercihi kazanç şeklinde çerçevelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu risksiz seçeneği tercih etmektedir (Tablo 12).

Soru 4-) Yakın zamanda bir su sıkıntısı yaşanacağı söylenmektedir. Siz de tedbir amacıyla marketlerden hazır su almaya karar veriyorsunuz. Su sıkıntısının yaşanacağı dönem için 60 koli suya ihtiyacınız olduğunu belirlediniz. Stok sıkıntısından dolayı hangi markanın tüketiciye ne kadar satış yapabileceği belirsizlik taşımaktadır. Bu durumda aşağıdaki seçeneklerden hangisini tercih edersiniz?

() Z markasını tercih ederseniz 40 (45) koli kaybınız söz konusu olacaktır

() T markasını tercih ederseniz 1/3 (1/4) olasılıkla hiç koli kaybınız söz konusu olmayacak, 2/3 (3/4) olasılıkla hiç su alamayacaksınız.

Tablo 13. Su Sıkıntısı Sorularından Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevapların Analizi

		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Su Sıkıntısı Çerçeveleme	Z	195	40,5	43,3
	T	255	52,9	56,7
	Toplam	450	93,4	100,0
	Kayıp	32	6,6	
Toplam		482	100,0	

Katılımcıların %43,3'ü dördüncü soruda (kayıp şeklinde çerçevelendiğinde) risksiz olanı tercih etmiştir. %56,7'si ise riskli seçeneği tercih etmiştir. Yatırım tercihi kayıp şeklinde çerçevelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu riskli seçeneği tercih etmektedir (Tablo 13).

Soru 5-) Türkiye’de beklenmedik bir Asya hastalığı salgınının 600 kişiyi öldürmesi beklendiğini farz edelim. Hastalıkla mücadele için önerilen iki alternatif uygulamanın şu şekilde olduğunu varsayalım.

() A uygulaması kabul edilirse 200 kişi kurtulacak

() B uygulaması kabul edilirse, 1/3 olasılıkla 600 kişi kurtulacak ve 2/3 olasılıkla hiç kimse kurtarılmayacak.

Bu uygulamalardan hangisinin gerçekleşmesini desteklersiniz?

Tablo 14. Asya Salgını (Hastalık) Sorularından Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevapların Analizi

		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Asya Salgını (Hastalık) Çerçeveleme	X	213	44,2	47,4
	Y	236	49,0	52,6
	Toplam	449	93,2	100,0
	Kayıp	33	6,8	
Toplam		482	100,0	

Katılımcıların %47,4'ü beşinci soruda (kazanç şeklinde çerçevelendiğinde) risksiz olanı tercih etmiştir. %52,6'sı ise riskli seçeneği tercih etmiştir. Yatırım tercihi kazanç şeklinde çerçevelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu riskli seçeneği tercih etmektedirler (Tablo 14).

Soru 6-) Türkiye’de beklenmedik bir Asya hastalığı salgınının 600 kişiyi öldürmesi beklendiğini farz edelim. Hastalıkla mücadele için önerilen iki alternatif uygulamanın şu şekilde olduğunu varsayalım.

() C uygulaması kabul edilirse 400 kişi ölecek

() D uygulaması kabul edilirse, 1/3 olasılıkla kimse ölmeyecek ve 2/3 olasılıkla 600 kişi ölecek

Bu uygulamalardan hangisinin gerçekleşmesini desteklersiniz?

Tablo 15. Asya Salgını (hastalık) Sorularında Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevapların Analizi

		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Asya Salgını (Hastalık) Çerçeveleme	Z	153	31,7	34,0
	T	297	61,6	66,0
	Toplam	450	93,4	100,0
Toplam		450	100,0	

Katılımcıların %34,0'ü altıncı soruda (kayıp şeklinde çerçevelendiğinde) risksiz olanı tercih etmiştir. %66'sı ise riskli seçeneği tercih etmiştir. Yatırım tercihi kayıp şeklinde çerçevelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu riskli seçeneği tercih etmektedirler (Tablo 15).

Tablo 16. Canavar Fotoğrafi Gösterilen Katılımcıların Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi

		Sayı	Yüzde
Risk Durumu	X	100	66,7
	Y	50	33,3
	Toplam	150	100,0

Canavar fotoğrafı gösterilen gruptakilerin %66,7'si birinci soruda (kazanç şeklinde çerçevelendiğinde) risksiz olanı tercih etmiştir. %33,3'sü ise riskli seçeneği

tercih etmiştir. Yatırım tercihi kazanç şeklinde çerçevelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu risksiz seçeneği tercih etmektedirler (Tablo 16).

Tablo 17. Canavar Fotoğrafi Gösterilen Katılımcıların Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi

		Sayı	Yüzde
Risk Durumu	Z	53	35,3
	T	97	64,7
	Toplam	150	100,0

Canavar fotoğrafı gösterilen gruptaki katılımcıların, %35,3'ü ikinci soruda (kayıp şeklinde çerçevelendiğinde) risksiz olanı tercih etmiştir. %64,7'si ise riskli seçeneği tercih etmiştir. Yatırım tercihi kayıp şeklinde çerçevelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu riskli seçeneği tercih etmektedir. Bu durumda canavar fotoğrafı gösterilen katılımcıların toplumsal hafızadan tetiklenip yatırım tercihlerini değiştirmedikleri görülmektedir (Tablo 17).

Tablo 18. Canavar Fotoğrafi Gösterilen Katılımcıların Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi

		Sayı	Yüzde
Risk Durumu	X	107	71,3
	Y	43	28,7
	Toplam	150	100,0

Canavar fotoğrafı gösterilen gruptaki katılımcıların %71,3'ü üçüncü soruda (kazanç şeklinde çerçevelendiğinde) risksiz olanı tercih etmiştir. %28,7'si ise riskli seçeneği tercih etmiştir. Yatırım tercihi kazanç şeklinde çerçevelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu risksiz seçeneği tercih etmektedir (Tablo 18).

Tablo 19. Canavar Fotoğrafi Gösterilen Katılımcıların Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi

		Sayı	Yüzde
Risk Durumu	Z	71	47,3
	T	79	52,7
	Toplam	150	100,0

Canavar fotoğrafı gösterilen gruptaki katılımcıların %47,3'ü dördüncü soruda (kayıp şeklinde çerçevelendiğinde) risksiz olanı tercih etmiştir. %52,7'si ise riskli seçeneği tercih etmiştir. Yatırım tercihi kayıp şeklinde çerçevelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu riskli seçeneği tercih etmektedir (Tablo 19).

Tablo 20. Canavar Fotoğrafı Gösterilen Katılımcıların Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi

		Sayı	Yüzde
Risk Durumu	X	67	44,7
	Y	83	55,3
	Toplam	150	100,0

Canavar fotoğrafı gösterilen gruptaki katılımcıların %44,7'si beşinci soruda (kazanç şeklinde çerçevelendiğinde) risksiz olanı tercih etmiştir. %55,3'ü ise riskli seçeneği tercih etmiştir. Yatırım tercihi kazanç şeklinde çerçevelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu riskli seçeneği tercih etmektedir (Tablo 20).

Tablo 21. Canavar Fotoğrafı Gösterilen Katılımcıların Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi

		Sayı	Yüzde
Risk Durumu	Z	46	30,7
	T	104	69,3
	Toplam	150	100,0

Canavar fotoğrafı gösterilen gruptaki katılımcıların %30,7'si altıncı soruda (kayıp şeklinde çerçevelendiğinde) risksiz olanı tercih etmiştir. %69,3'ü ise riskli seçeneği tercih etmiştir. Yatırım tercihi kazanç şeklinde çerçevelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu riskli seçeneği tercih etmektedir (Tablo 21).

Tablo 22. Hiç Fotoğraf Gösterilmeyen Katılımcıların Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi

		Sayı	Yüzde
Risk Durumu	X	84	56,0
	Y	66	44,0
	Toplam	150	100,0

Hiç fotoğraf gösterilmeyen gruptaki katılımcılar %56'sı birinci soruda (kazanç şeklinde çerçevelendiğinde) risksiz olanı tercih etmiştir. %44'ü ise riskli seçeneği tercih etmiştir. Yatırım tercihi kazanç şeklinde çerçevelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu riskli seçeneği tercih etmektedir (Tablo 22).

Tablo 23. Hiç Fotoğraf Gösterilmeyen Katılımcıların Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi

		Sayı	Yüzde
Risk Durumu	Z	46	30,7
	T	103	68,7
	Toplam	149	99,3
	Kayıp	1	0,7
Toplam		150	100,0

Hiç fotoğraf gösterilmeyen gruptaki katılımcıların %31'i ikinci soruda (kayıp şeklinde çerçevelendiğinde) risksiz olanı tercih etmiştir. %69,1'i ise riskli seçeneği tercih etmiştir. Yatırım tercihi kayıp şeklinde çerçevelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu riskli seçeneği tercih etmektedir (Tablo 23).

Tablo 24. Doğa Fotoğrafı Gösterilen Katılımcıların Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi

		Sayı	Yüzde
Risk Durumu	X	93	62,0
	Y	57	38,0
	Toplam	150	100,0

Doğa fotoğrafı gösterilen gruptaki katılımcıların %62'si birinci soruda (kazanç şeklinde çerçevelendiğinde) risksiz olanı tercih etmiştir. %38'i ise riskli seçeneği tercih etmiştir. Yatırım tercihi kazanç şeklinde çerçevelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu risksiz seçeneği tercih etmektedir (Tablo 24).

Tablo 25. Doğa Fotoğrafı Gösterilen Katılımcıların Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi

		Sayı	Yüzde
Risk Durumu	Z	44	29,3
	T	106	70,7
	Toplam	150	100,0

Doğa fotoğrafı gösterilen gruptaki katılımcıların %29,3'ü ikinci soruda (kayıp şeklinde çerçevelendiğinde) risksiz olanı tercih etmiştir. %70,7'si ise riskli seçeneği tercih etmiştir. Yatırım tercihi kayıp şeklinde çerçevelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu riskli seçeneği tercih etmektedir (Tablo 25)

4.5.3. Toplumsal Hafıza ve Yatırım Soruları Üzerinden Çerçeveleme Yanlılığı İlişkisi Ki-Kare Sonuçları

Çalışmada elde edilen bulguları değerlendirmek üzere ki-kare testi yöntemi kullanılmıştır. Ki-kare testi ile bir bağımsız değişkenin verilen bir bağımlı değişken üzerindeki etkilerinin birbiriyle ilişkili olup olmadığının ölçülmesi hedeflenmektedir. Ki-kare testine göre karşılaştırılan gruplar bağımsız ve değişkenlerin kategorik verilerden oluşması gerekmektedir. Hali hazırdaki çalışmada verilen tablolarda ki-kare test sonucunun 0,05'ten büyük olmaması beklenmektedir.

Tablo 26. Toplumsal Hafıza ile Yatırım Çerçevelemesi Soruları Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri
Pearson Ki-Kare Testi	2,108 ^a	2	0,349
Olasılık Oranı	2,110	2	0,348
Doğrusal İlişki Testi	0,480	1	0,488
Geçerli Vaka Sayısı	449		

Çalışmanın analiz kısmının bu bölümünde, çerçeveleme yanlılığı oluşturan yatırım sorularıyla toplumsal hafıza arasında ilişki var mı diye ki-kare testi yöntemi ile bakılmıştır. Ancak elde edilen ki-kare sonucuna göre anlamlılık değerinin 0,05 'ten büyük yani (0,349) olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 26). Bu durumda çalışmada oluşturulan H1.1. hipotezi kabul edilmeyerek verilen cevaplarda gruplar arası ilişki görülmemiştir.

4.5.4. Toplumsal Hafıza ve Su Sıkıntısı Soruları Üzerinden Çerçeveleme Yanlılığı İlişkisi Ki-Kare Sonuçları

Tablo 27. Toplumsal Hafıza ile Su Sıkıntısı Çerçevelemesi Soruları Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri
Pearson Ki-Kare Testi	0,888 ^a	2	0,641
Olasılık Oranı	0,891	2	0,640
Doğrusal İlişki Testi	0,664	1	0,415
Geçerli Vaka Sayısı	450		

Çalışmanın analiz kısmının bu bölümünde, çerçeveleme yanlılığı oluşturan su sıkıntısı sorularıyla toplumsal hafıza arasındaki ilişkiye ki-kare testi yöntemi ile bakılmıştır. Ancak elde edilen ki-kare sonucuna göre anlamlılık değerinin 0,05'ten büyük yani (0,641) olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 27). Bu durumda çalışmada oluşturulan H1 hipotezi kabul edilmeyerek verilen cevaplarda ilişki görülmemiştir.

4.5.5. Toplumsal Hafıza ve Hastalık Soruları Üzerinden Çerçeveleme Yanlılığı İlişkisi Ki-Kare Sonuçları

Tablo 28. Toplumsal Hafıza ile Hastalık Çerçevelemesi Soruları Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri
Pearson Ki-Kare Testi	8,191 ^a	2	0,017
Olasılık Oranı	8,304	2	0,016
Doğrusal İlişki Testi	2,893	1	0,089
Geçerli Vaka Sayısı	449		

Bu bölümde, çerçeveleme yanlılığı oluşturan Asya salgını hastalığı sorularıyla toplumsal hafıza arasındaki ilişkiye ki-kare testi yöntemi ile bakılmıştır. Elde edilen ki-kare sonucuna göre anlamlılık değerinin 0,05'ten küçük yani (0,017) olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 28). Bu durumda çalışmada oluşturulan H1 hipotezi kabul edilerek ilişki görülmektedir.

4.5.6. Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Yanıtlarla Toplumsal Hafıza İlişkisi Ki-Kare Sonuçları

Tablo 29. Toplumsal Hafıza ile Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevap Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri
Pearson Ki-Kare Testi	3,625 ^a	2	0,163
Olasılık Oranı	3,626	2	0,163
Doğrusal İlişki Testi	0,689	1	0,407
Geçerli Vaka Sayısı	450		

Çalışmanın analiz kısmının bu bölümünde, çerçeveleme yanlılığı sorularından ilkinde verilen cevap ile toplumsal hafıza arasındaki ilişkiye ki-kare testi yöntemi ile bakılmıştır. Elde edilen ki-kare sonucuna göre anlamlılık değerinin 0,05'ten büyük yani (0,163) olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 29). Başka bir ifade ile yatırım tercihi sorusunda soru kazanç şeklinde çerçvelendiğinde; garanti veya riskli tercihte bulunma ile toplumsal hafıza arasında ilişki bulunmamaktadır. Bu durumda çalışmada oluşturulan H1 hipotezi kabul edilmeyerek verilen cevaplar arasında ilişki görülmemektedir.

4.5.7. Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Yanıtlarla Toplumsal Hafıza İlişkisi Ki-Kare Sonuçları

Tablo 30. Toplumsal Hafıza ile Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevap Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri
Pearson Ki-Kare Testi	1,342 ^a	2	0,511
Olasılık Oranı	1,334	2	0,513
Doğrusal İlişki Testi	1,241	1	0,265
Geçerli Vaka Sayısı	449		

Çalışmanın analiz kısmının bu bölümünde, çerçeveleme yanlılığı sorularından ikincisine verilen cevap ile toplumsal hafıza arasındaki ilişkiye ki-kare testi yöntemi ile bakılmıştır. Elde edilen ki-kare sonucuna göre anlamlılık değerinin 0,05'ten büyük yani (0,511) olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 30). Başka bir ifade

ile yatırım tercihi sorusunda soru kayıp şeklinde çerçevelendiğinde; garanti veya riskli tercihte bulunma ile toplumsal hafıza arasında ilişki bulunmamaktadır. Bu durumda çalışmada oluşturulan H1 hipotezi kabul edilmeyerek verilen cevaplar arasında ilişki görülmemektedir.

4.5.8. Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Yanıtlarla Toplumsal Hafıza İlişkisi Ki-Kare Sonuçları

Tablo 31. Toplumsal Hafıza ile Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevap Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri
Pearson Ki-Kare Testi	8,589 ^a	2	0,014
Olasılık Oranı	8,499	2	0,014
Doğrusal İlişki Testi	0,366	1	0,545
Geçerli Vaka Sayısı	450		

Çalışmanın analiz kısmının bu bölümünde, çerçeveleme yanlılığı sorularından üçüncüsüne verilen cevap ile toplumsal hafıza arasındaki ilişkiye ki-kare testi yöntemi ile bakılmıştır. Elde edilen ki-kare sonucuna göre anlamlılık değerinin 0,05 den küçük yani (0,014) olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 31). Başka bir ifade ile su sıkıntısı sorusunda soru kazanç şeklinde çerçevelendiğinde; garanti veya riskli tercihte bulunma ile toplumsal hafıza arasında ilişki bulunmaktadır. Bu durumda çalışmada oluşturulan H1 hipotezi kabul edilerek verilen cevaplar arasında ilişki görülmektedir.

4.5.9. Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Yanıtlarla Toplumsal Hafıza İlişkisi Ki-Kare Sonuçları

Tablo 32. Toplumsal Hafıza ile Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevap Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri
Pearson Ki-Kare Testi	2,824 ^a	2	0,244
Olasılık Oranı	2,838	2	0,242
Doğrusal İlişki Testi	2,655	1	0,103
Geçerli Vaka Sayısı	450		

Çalışmanın analiz kısmının bu bölümünde, çerçeveleme yanlılığı sorularından dördüncüsüne verilen cevap ile toplumsal hafıza arasındaki ilişkiye ki-kare testi yöntemi ile bakılmıştır. Elde edilen Ki-Kare sonucuna göre anlamlılık değerinin 0,05'ten büyük yani (0,244) olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 32). Başka bir ifade ile su sıkıntısı sorusunda soru kayıp şeklinde çerçevelendiğinde; garanti veya riskli tercihte bulunma ile toplumsal hafıza arasında ilişki bulunmamaktadır. Bu durumda çalışmada oluşturulan H1 hipotezi kabul edilmeyerek verilen cevaplar arasında ilişki görülmemektedir.

4.5.10. Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Yanıtlarla Toplumsal Hafıza İlişkisi Ki-Kare Sonuçları

Tablo 33. Toplumsal Hafıza ile Kazanç Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevap Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri
Pearson Ki-Kare Testi	2,170 ^a	2	0,338
Olasılık Oranı	2,169	2	0,338
Doğrusal İlişki Testi	0,013	1	0,908
Geçerli Vaka Sayısı	449		

Çalışmanın analiz kısmının bu bölümünde, çerçeveleme yanlılığı sorularından beşincisine verilen cevap ile toplumsal hafıza arasındaki ilişkiye ki-kare testi yöntemi ile bakılmıştır. Elde edilen ki-kare sonucuna göre anlamlılık değerinin 0,05'ten büyük yani (0,338) olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 33). Başka bir ifade ile Asya hastalığı sorusunda soru kazanç şeklinde çerçevelendiğinde; garanti veya riskli tercihte bulunma ile toplumsal hafıza arasında ilişki bulunmamaktadır. Bu durumda çalışmada oluşturulan H1 hipotezi kabul edilmeyerek verilen cevaplar arasında ilişki görülmemektedir.

4.5.11. Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Yanıtlarla Toplumsal Hafıza İlişkisi Ki-Kare Sonuçları

Tablo 34. Toplumsal Hafıza ile Kayıp Çerçevelemesi Sorusuna Verilen Cevap Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonucu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri
Pearson Ki-Kare Testi	1,129 ^a	2	0,569
Olasılık Oranı	1,138	2	0,566
Doğrusal İlişki Testi	0,726	1	0,394
Geçerli Vaka Sayısı	450		

Çalışmanın analiz kısmının bu bölümünde, çerçeveleme yanlışlığı sorularından altıncısına verilen cevap ile toplumsal hafıza arasındaki ilişkiye ki-kare testi yöntemi ile bakılmıştır. Elde edilen ki-kare sonucuna göre anlamlılık değerinin 0,05'ten büyük yani (0,569) olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 34). Başka bir ifade ile Asya hastalığı sorusunda soru kayıp şeklinde çerçevelendiğinde; garanti veya riskli tercihte bulunma ile toplumsal hafıza arasında ilişki bulunmamaktadır. Bu durumda çalışmada oluşturulan H1 hipotezi kabul edilmeyerek verilen cevaplar arasında ilişki görülmemektedir.

4.5.12. Yatırım Soruları ve Demografik Soruları Arasındaki Ki-Kare Analiz Sonuçları

Bu bölümde ki-kare analizinin demografik sorularla ilişkisine bakılmış olup sözel olarak açıklaması yapılmaktadır. Çalışmanın anket kısmında geçen yatırım sorularından birinci soruya verilen cevaplarda cinsiyet, yaş, medeni durum ve meslek dağılımına göre bakıldığında aralarında bir farklılık olmadığı ve çoğunluğun portföylerinde 2-4 adet aralığında yatırım aracı bulundurdıkları görülmektedir. Son olarak eğitim kategorisinde ilkököl ve ortaokul mezunu bireylerin 1 adet yatırım aracı bulundurduğu, lise, üniversite ve yüksek lisans mezunu bireylerin 2-4 arasında yatırım aracı bulundurdıkları söylenebilmektedir.

Sırasıyla gelen ikinci sorunun analiz sonuçlarına göre cinsiyet ve bireylerin hangi sıklıkta yatırımlarını gözden geçirdikleri arasında farklılık bulunmaktadır.

Buna göre kadın yatırımcıların cevabı haftada birkaç kez kontrol ederim olurken erkek yatırımcıların cevabı her gün kontrol ederim olmuştur medeni duruma göre bakıldığında evli ve bekar bireylerin arasında net bir farklılık olmadığı çoğunlukla her gün kontrol ettikleri cevabı gelmiştir. Yaş aralığına göre bakıldığında ise 18-20 yaş, 41-50 yaş ve 51 yaş üstü bireylerin haftada birkaç kez kontrol ettiği 21-30 ve 31-40 yaş aralığının ise her gün kontrol ettikleri söylenebilmektedir. Verilen cevaplarda meslek, eğitim bazında bakıldığında aralarında bir farklılık olmadığı yine çoğunluğun her gün kontrol ederim cevabını verdiği görülmüştür.

Yine yatırım sorularından 3. soruda hangi bilgi kaynaklarını baz alırsınız sorusuna kadın ve erkek yatırımcılar aynı cevabı vererek ekonomi programlarını baz aldıklarını belirtmişlerdir. Verilen cevaplarda medeni durum, yaş ve meslek bazında bakıldığında ise ekonomi programları cevabı çoğunlukta olmuştur. Son olarak eğitim bazında bakıldığında ilkokul üniversite ve yüksek lisans mezunu yatırımcıları ekonomi programları cevabını verdiği, lise ve ortaokul mezunu bireylerin yatırım yapan arkadaşlar cevabını verdiği görülmektedir.

Bir diğer soru 4. soru ve cinsiyet ilişkisinde yatırımlardan kazanç sağlayan bireylerin hangi oyunculardan etkilendiğine cevapları kadın ve erkekte benzerlik göstererek kendi bilgi beceri ve deneyimlerimiz cevabını vermektedirler. Medeni duruma, yaşa, mesleğe, eğitime bakıldığında yine evli bekar arasında farklılık olmadığı, yatırımcıların ‘kendi bilgi ve becerilerimiz’ cevabını verdikleri görülmektedir.

5. soru ve cinsiyet ilişkisinde portföyünüzde finansal ürünü ortalama ne kadar süre elinizde tutuyorsunuz sorusuna kadın ve erkek yatırımcıların cevabı 2-5 yıl süreyle olmaktadır. Medeni duruma bakıldığında evli yatırımcılar 2-5 yıl cevabını verirken bekar yatırımcılar 1 yıl cevabını vermişlerdir. Yaş aralığına bakıldığında 18-20, 21-30 ve 31-40 yaşlarının 1 yıl cevabını verdiği, 41-50 ve 51 üstünün 2-5 yıl cevabını verdikleri görülmüştür. Meslek bazında bakıldığında kamuda ücretli ve özel sektörde ücretli çalışanların 1 yıl cevabını verdiği, serbest meslek ve ev hanımlarının 2-5 yıl ve üzeri cevaplarını verdiği görülmüştür. Son olarak eğitim bazında bakıldığında çoğunluğun 2-5 yıl cevabını verdikleri görülmüştür.

Sırasıyla gelen 6. soru ve cinsiyet ilişkisinde ne kadar süredir finansal yatırım araçlarına yatırım yapıyorsunuz sorusuna kadın ve erkekler aynı cevaplarda yoğunlaşmışlardır. Kadınlar (%93,6) oranında erkekler ise (%94,4) oranında 2-5 yıldır yatırım yaptıklarını belirtmişlerdir. Medeni duruma bakıldığında evli ve bekar yatırımcılar arasında farklılık olmadığı ikisinin de 2-5 yıldır cevabını verdikleri görülmüştür. Yaş aralığına bakıldığında 18-20' nin 1 yıldır, 21-30 ve 31-40'ın 2-5 yıldır, 41-50 ve 51 üzerinin ise 6-10 yıldır cevabını verdikleri görülmüştür. Meslek bazında bakıldığında çoğunluğun yine 2-5 yıldır cevabını verdikleri görülmüştür. Son olarak eğitim kategorisinde bakıldığında ilkökul mezunu yatırımcıları 1 yıl, ortaokul 6-10 yıldır, lise, üniversite ve yüksek lisans mezunu yatırımcıların 2-5 yıldır cevabını verdikleri görülmektedir.

7. soruya verilen cevaplar ve cinsiyet ilişkisinde portföyünüzde yatırım araçlarını tercih ederken baz aldığınız faktörler nelerdir sorusuna kadın yatırımcılar çoğunlukla ekonomik istikrarı baz alırken erkek yatırımcılar analiz yöntemlerini baz aldıklarını belirtmişlerdir. Medeni durum baz alındığında evli bekar arasında farklılık olmadığı ikisinin de analiz yöntemleri cevabını verdikleri görülmüştür. Yaş bazında bakıldığında 18-20, 21-30, 41-50 yaş aralığının analiz yöntemleri cevabını verdiği, 31-40'ın ekonomik istikrar, 51 ve üstünün ise alınan tıyolar cevabını verdiği görülmektedir. Meslek bazında bakıldığında kamuda ücretli yatırımcıların, serbest meslek çalışanlarının ve ev hanımlarının cevabı analiz yöntemleri iken özel sektörde çalışanların cevabı döviz kurları olmaktadır. Son olarak eğitim bazında bakıldığında ilkökul mezunu yatırımcıların ekonomik istikrar cevabı verdiği, ortaokul mezunu yatırımcıların alınan tıyolar cevabını verdiği, lise mezunlarının döviz kurları cevabını verdiği, üniversite ve yüksek lisans mezunu yatırımcıların ise analiz yöntemleri cevabını verdikleri görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hakim iktisat teorisi, birçok iktisadi kararda olduğu gibi finansal kararlarında da yatırımcının rasyonel olduğu varsayımına dayanmaktadır. Halbuki gerçek bireyler özellikle belirsizlik altındaki karar süreçlerinde ve karmaşık durumlarla karşı karşıya kaldığında kısa yollara ve sezgilerine başvurmaktadır. Aynı zamanda hakim iktisadın rasyonel yatırımcısının aksine gerçek yatırımcılar duyguların ve sosyal faktörlerin etkisi altında bulunmaktadır.

Tüm bunlar Kahneman ve Tversky'nin belirttiği üzere yatırımcı davranışlarında karar yanlılıklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Literatürden hareketle bireylerin içinde yaşadıkları dönemde iktisadi belirsizlik, politik kriz ve benzeri durumlar söz konusu iken, bu durumlarla ilintili olarak canlandırılan toplumsal hafızanın iktisadi karar yanlılıklarını daha fazla etkileyeceği düşünülmektedir. Nitekim Fouka ve Voth (2016)'un Almanların Yunanistan'ı işgaline yönelik toplumsal hafızanın 2010 Almanya-Yunanistan gerginliğinin olmadığı durumda Yunanistan'daki Alman araçlarının satışını etkilemeyeceğine ilişkin vurgusu bu yargıya örnek oluşturmaktadır (Frank ve Voth, 2016).

Hali hazırdaki çalışmanın en büyük kısıtını literatürde doğrudan toplumsal hafıza ve yatırımcı davranışlarında karar yanlılıklarına yönelik çalışmanın bulunmayışı oluşturmaktadır. Ancak çalışmanın amacı da var olan kısıtlı kaynaktan ve değişkenlere ilişkin teorik yaklaşımlardan hareketle birtakım varsayım ve önerilerde bulunarak zihinlerde, toplumsal hafıza ve yatırım arasında bir ilişkinin var olup olamayacağına yönelik soru işaretinin yaratılmasıdır.

Nitekim herhangi bir ekonomik istikrarsızlık durumunda eski dönemlerde ekonomik istikrarsızlığın sembolü olarak görülen enflasyon canavarı gibi figürler gazeteciler tarafından tekrar kullanılır hale gelmektedir. Bu durumun toplumsal hafızada enflasyon canavarı ile sembolize edilen ekonomik belirsizliğin bireysel hafızada canlanmasına ve bireylerin finansal yatırım kararlarında ortaya çıkan yanılgıların artışına neden olacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın analiz sonuçlarında enflasyon canavarı fotoğrafı gösterilen katılımcıların toplumsal hafızadan etkilenmesi ve tercihlerini buna göre yapması beklenmekte idi ancak çalışmanın analiz sonuçlarına göre beklenen gruplar arası farklılıklara rastlanmamıştır. Şöyle ki enflasyon canavarı fotoğrafı gösterilen grup ile doğa fotoğrafı gösterilen ve hiç fotoğraf gösterilmeyen grup arasında yatırım çerçeveleme sorularına verilen cevaplar arasında belirgin bir farklılığa rastlanmamıştır. Kısaca bahsedildiğinde canavar fotoğrafı gösterilen gruptakilerin bankacılık krizi sorusunda kazanç şeklinde çerçevelendiğinde büyük çoğunluğun risksiz seçeneği tercih ettikleri aynı şekilde farklılık göstermesi beklenen doğa fotoğrafı gösterilen katılımcıların bankacılık krizi sorusunda kazanç şeklinde çerçevelendiğinde büyük çoğunluğun risksiz seçeneği tercih ettiği görülmektedir. Yine hiç fotoğraf gösterilmeyen grubun bankacılık krizi sorusuna verdikleri cevaplarda büyük çoğunluğu risksiz olanı tercih etmişlerdir. Böylelikle oluşturulan grupların arasında sorulara verilen cevaplar arasında belirgin bir farklılık olmadığı gözlemlenmiştir. Ancak her grubun da bankacılık krizi durumunda çerçeveleme yanlılığı etkisinde kaldıkları belirgin bir şekilde gözlemlenmiştir.

Yatırım çerçeveleme sorularının bankacılık krizi sorusunda kayıp şeklinde çerçevelendiğinde çoğunluğun riskli seçeneğe yöneldiği gözlemlenmiş olup burada da gruplar arası bir farklılık oluşmadığı söylenebilmektedir. Ancak elde edilen anket analizinde yatırım soruları perspektifinde toplumsal hafızanın etkisi olmamasına rağmen Asya salgını sorularına verilen cevaplarda gruplar arası bir farklılık gözlenmiş olup bireylerin herhangi bir salgın ortamında alacakları kararların toplumsal hafıza ile ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Nitekim elde edilen bu sonucun yakın zamanda tüm dünyayı etkileyen Covid-19 pandemisinin toplumsal hafıza etkisi ile karar verilmiş olabileceği düşünülmektedir. Yaşanan Covid-19 pandemisi sonrasında beliren ekonomik belirsizlik ortamının toplumda güvensizlik ortamı oluşturduğu düşünülmektedir. Beliren güvensizlik ortamının irrasyonel olan bireylerde anlık alınan kararlara yol açtığı düşünülmektedir. Nitekim rasyonel olmayan bireylerin ekonomide bir çeşit güven ortamının yaratılmasına ihtiyaç duyduğu düşünülmektedir. Davranışsal iktisadın ekonomik politikalarda yer aldığı son dönemde farklı ülkelerde davranışsal kamu politikaları üzerine çalışmalar bulunmaktadır.

Örneğin Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde uygulanan davranışsal kamu politikaları arasında; tüketicilerin döngüsel ekonomiye katılımı üzerine davranışsal çalışma, adalet algısı, güven duygusunu iyileştirme, şeffaflık gibi kamu politikaları yer almaktadır (Ecer, 2020: 54). Bu ülkeler arasında politikaların uygulama alanları farklılık göstermektedir. Nitekim Almanya'da istihdam ve iş alanlarına yönelik politika stratejileri oluşturularak elde edilen sonuçların uzun vadede istihdam alanında olumlu geri dönüşler sağlayacağına kanaat getirilmektedir.

Davranışsal kamu politikaları uygulamasına yer veren bir diğer ülke İtalya'dır. İtalya'da davranışsal kamu politikaları diğer ülkelere nazaran daha geniş alana yayılmaktadır. Bu politikalardan özellikle bankacılık, eğitim, enerji, çevre, sağlık, vergi gibi alanlarda çalışmalardan söz edilebilmektedir (Ecer, 2020: 55).

Son olarak önemli ülkeler arasında yer alan İngiltere davranışsal kamu politikaların yönelik kuruluşlardan Davranışsal İç görüş Takımı 2010 yılında kurulmuştur. Takım tarafından gerçekleştirilen deneylerde kamu sağlığı, istihdam, vergi kaçırmayı önleme, tüketici politikaları, cezaları ödeme, enerji koruma ve bağış konularında davranışsal kamu politikalarının gerekliliğinin önemine değinilmektedir (Sanders vd., 2018:145; Kılıç, 2020: 251). Politikalardan bireysel emeklilik politikasıyla birlikte, otomatik katılımla dahil olan bireylerin sistemden ayrılmak için ekstra çaba göstermek zorunda olmasının bireylerin sistemin içerisinde kalmaya devam etmelerini sağlanmaktadır. Bu uygulama ile birlikte son yıllarda emeklilik için birikim yapan kişi sayısında artış gözlenmektedir (Halpern ve Sanders, 2016:54; Kılıç,2020: 251). Benzer uygulama Türkiye'de 1 Ocak 2017 tarihinden itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim ülkemizde uygulamayla birlikte bireysel emeklilik sisteminde kalan kişi sayısında artış gözlenmektedir.

Türkiye'de uygulanmaya başlanan davranışsal kamu politikalarında önemli ilk adım 2018 tarihinde Ekonomi Bakanlığı'na bağlı İhracat Genel Müdürlüğü bünyesinde Davranışsal Kamu politikaları ve Yeni Nesil Teknolojiler Dairesi kurulması olmaktadır (Kılıç, 2020: 252). Diğer bir kurum hareketi olarak Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından iş arayan bireyleri iş arama sürecinde desteklemek adına politikalar uygulanmaktadır. Son olarak Orman ve Su İşleri Bakanlığı

tarafından uygulanan daha yeşil bir Türkiye’yi birlikte inşa edelim seferberliği ile bireylere ağaç dikme konusunda bilinçlendirme ve teşvik etme üzerine politikalar davranışsal kamu politikalarına örnek olarak verilebilmektedir.

Ancak uygulama için adım atılan politikaların devamlılığı ve zamanında uygulanmaya başlanması politikayı üretmek kadar önemlidir. Nitekim davranışsal kamu politikalarının varlığının kabul edilmesi ve günümüz politikalarında yer edinebilmesinin önem taşıdığı düşünülmektedir. İlerleyen süreçlerde bilinçli bireyler oluşturulması ve toplum olarak uygulanabilmeye başlanmasıyla ülke ve dünya çapında değişimler yaratacağı düşünülmektedir. Ekonomik anlamda bireysel katılım sistemiyle arttırılan tasarruf edebilme algısının yatırım alanında da sağlayabileceğine yönelik çalışmalar toplumda güven ortamını arttıracak düşünülmektedir. Aynı zamanda bireysel yatırım alanında bilinçli bireyler oluşturulması uzun soluklu yatırımlar için büyük önem taşımaktadır. Hali hazırda çalışmayla birlikte ele alınan bireysel yatırım davranışlarının ileriye dönük literatüre katkı sağlayacağı ve yeni çalışmalara ön ayak olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, M., (2020). “Finansal Okuryazarlığın Yatırım Kararlarına Etkisinin Davranışsal Finans Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)*, Isparta.
- Adams, T. ve Kopelman, S., (2022). Covid-19'u Hatırlamak: Hafıza, Kriz ve Sosyal Medya. *Medya, Kültür ve Toplum*, C. 44, S. 2, s. 266-285. <https://doi.org/10.1177/01634437211048377> (14.04.2022).
- Afşar C. B., (2019). “Bireysel Yatırımcı Profili ve Yatırımcı Tercihleri Üzerine Bir Araştırma: Ankara İli Örneği”, *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara.
- Ağan, B. (2017). Davranışsal Finans Temelinde Finansal Yatırım Kararlarının Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, İktisat Anabilim Dalı, İzmir.
- Aizpurua, A., Migueles, M. ve Aranberri, A. (2021). “Prospective Memory and Positivity Bias in the Covid-19 Health Crisis: The Effects of Aging”, *Frontiers in Psychology*, S.12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.666977> (10.12.2022).
- Akdere, Ç., ve Büyükboyacı, M. (2015). *Davranışsal İktisat ve Sınırlı Rasyonellik Varsayımı İçinde İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*. İmge Kitabevi.
- Alper, D. ve Ertan, Y., (2008). “Yatırım Fonu Seçim Kararlarında Çerçeveleme Etkisi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, S. 37, s. 174-184.
- Arkonaç, S. A. (2005). *Sosyal psikoloji*. İstanbul: Alfa Yayınevi
- Armağan, İ. Ü. (2022). “Davranışsal İktisat Perspektifinden Yatırımcıların Finansal Yatırım Kararlarının Olay Analizi Yöntemi ile İncelenmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)*, Isparta.
- Aslan, N. T., (2013). *Küresel Finans: Küresel Finans Sistemi ve Kurumları - Türev Piyasalar - Futures Fiyatlandırma - Opsiyon Stratejileri - SWAP Sözleşmeleri*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Assmann J., (1992). *Das Kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und Politische Identität in Frühen Hochkulturen*, Münih: CH Beck.
- Assmann, J. ve Czaplicka J., (1995). “Collective Memory and Cultural Identity”, *New German Critique*, S. 65, s. 125-133. <https://doi.org/10.2307/488538> (01.05.2023).
- Bailey, R. E., (2002). “*Economics of Financial Markets*”, *Lecture Notes*, U.K.: Department of Economics University of Essex.

- Baltaş, A., (2015). *Akılsız Duyguların Cezasını Kararlar Çeker*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Barak O., (2006). “Hisse Senedi Piyasalarında Anomaliler ve Bunları Açıklamak Üzere Geliştirilen Davranışsal Finans Modelleri - İMKB’de Bir Uygulama”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Ankara.
- Barak, O., (2008). *Davranışsal Finans Teori ve Uygulama*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bartoletti, R., (2011), Memory and Social Media: New Forms Of Remember In Gandforgetting. Learning From Memory: Body, *Memory and Technology In A Globalizing World*, (ss. 82-111).
- Baker, K. and Nofsinger, J. R. (2002). *Psycholgical Biases of Investor*, Financial Services Review, S. 11, s. 98-111.
- Barber, B.M. and Odean, T., (2001). “Boys Will Be Boys: Gender, Overconfidence, And Common Stock Investment President and Fellows of Harvard College and the Massachusetts Institute of Technology”, *The Quarterly Journal of Economics*, February 2001, s. 261-292.
- Barberis, N., Shleifer, A. and Vishny, R., (1998). “A Model Of İnvestor Sentiment”, *Journal of Financial Economics*, C. 49, S. 3, s. 307-43. doi: 10.1016/S0304-405X(98)00027-0. (11.11.2023).
- Benartzi, S. and Thaler, R., (1995). “Myopic Loss-Aversion and The Equity Premium Puzzle”, *Quarterly Journal of Economics*, C. 110, S. 1, s. 73-92.
- Bergson, H., (2007). *Madde ve Bellek: Beden-Tin İlişkisi Üzerine Deneme*. Çev. I. Ergüdan, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, ss. 182.
- Bernstein, W., (2005). *Yatırımın Dört Temel Taşı*, Çeviri: Nesenur Domaniç ve Nusret Avhan, İstanbul: Scala Yayıncılık, ss. 396.
- Bostancı, F., (2003). “Davranışçı Finans”, *Sermaye Piyasası Kurulu Denetleme Dairesi Yeterlilik Etüdü*, İstanbul.
- Boyer, P. (2009). What Are Memories For? Functions of Recall in Cognition and Culture. P. Boyer ve J.V. Wertsch (Ed.), *Memory in Mind and Culture içinde*, (s. 3-33.). *Cambridge: Cambridge University Press*
- Böyükaslan, A., (2012). “Bireysel yatırımcıların finansal yatırım kararına yönlendiren faktörlerin davranışsal finans açısından incelenmesi: Afyonkarahisar Örneği”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Afyonkarahisar.
- Brigham, E. F. and Houston J. F., (2014). *Fundamentals of Financial Management*, USA Ohio: Mason, Thomson South Western.

- Cassotti, M., Habib, M., Poirel, N., Aïte, A., Houdé, O. and Moutier, S., (2012). *Positive Emotional Context Eliminates the Framing Effect in Decision-Making. Emotion*, C. 12, S. 5, s. 926–931. <https://doi.org/10.1037/a0026788> (10.08.2020).
- Ceyhan, İ. F. ve Güller, R. (2023). Yatırımcı Profilleri İle Yatırım Kararlarını Etkileyen Davranışsal Eğilimler Arasındaki İlişkinin Analizi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(26), 535-566.
- Chen, J., Harrison, H. and Stein, J. C., (2001). “Forecasting Crashes: Trading Volume, Past Returns, and Conditional Skewness In Stock Prices”, *Journal of Financial Economics*, C. 61, S. 3, s. 345-81. doi:10.1016/S0304-405X(01)000666 (08.10.2022).
- Coşkun, Y., (2012). Repo ve Ters Repo Düzenlemeleri: Banker Krizi Sonrası Ortaya Çıkışı ve Finansal Başarısızlık Dersleri Işığında Politika Önerileri (Repo and Reverse Repo Regulations in Turkey: Emergence of Regulations after 1982 Banking Crisis and Policy Suggestions in the Light of Financial Failure Lessons - January 20, 2012), *Business and Economics Research Journal*, C. 3, S. 1, s. 59-90, 2012, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1995424> (11.11.2023).
- Coşkun, M., Aydın, N. ve Başar, M., (2010). *Finansal Yönetim*, (2. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Coval, J. D. and Moskowitz, T. J., (1999). “Home Bias at Home: Local Equity Preference in Domestic Portfolios”, *Journal of Finance*, C. 54, S. 6, s. 2045–2073. <https://doi.org/10.1111/0022-1082.00181>
- Cunningham, L. A., (2001). “Behavioral Finance and Investor Governance”, *Public Law and Legal Theory Research Paper Series*, USA New York: Yeshiva University, Cardozo Law School, Working Paper No. 32, p. 18.
- Çoban, A. T., (2009). “İMKB’de Sürü Davranışının Test Edilmesi”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Adana.
- Daniel, K., Hirshleifer, D. and Subrahmanyam, A., (1998). “Investor Psychology and Security Market Under and Overreactions”, *The Journal of Finance*, 53: 1839-1885. <https://doi.org/10.1111/0022-1082.00077> (09.10.2022).
- Demir, A., (2001). “Hisse Senedi Fiyatını Etkileyen İşletme Düzeyindeki Faktörler ve Mali Sektör Üzerine İMKB’de Bir Uygulama”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 2, s. 109–30.
- Demir, Ö., (2018). *Akıl ve Çıkar: Davranışsal İktisat Açısından Rasyonel Olmanın Rasyonelliği* (2. Baskı). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Develioğlu F., (2013), *Osmanlıca- Türkçe Lügat*, Ankara, Aydın Kitabevi.

- Dessi, R., (2008). "Collective Memory, Cultural Transmission And Investments", *American Economic Review*, C. 98, S. 1, s. 534-56.
- Devenow, A. and Welch, I., (1996). "Rational Herding In Financial Economics", *European Economic Review*, C. 40, S. 3-5, s. 603-615.
- Döm, S., (2003), *Yatırımcı Psikolojisi*, İstanbul: Değişim Yayınları.
- Ecer, K., (2020), Kamu Politikalarının Oluşturulmasında Davranışsal İktisadın Rolü, *Türk İdare Dergisi*, 92 (491).
- Epley, N. and Gilovich, T., (2001). "Putting Adjustment Back in the Anchoring and Adjustment Heuristic: Differential Processing of Self-Generated and Experimenter-Provided Anchors", *Psychological Science*, C. 12, S. 5, s. 391-396.
- Erl, A., and Rigney, A. (2006). Literature and the production of cultural memory: Introduction. *European Journal of English Studies*, 10(2), 111-115.
- Fentress, J. and Wickham, C. (1992) *Social Memory: New Perspectives on the Past*, Oxford: Blackwell Publishers.
- Fischhoff, B., Slovic, P., ve Lichtenstein, S. (1977). Knowing with Certainty: The Appropriateness of Extreme Confidence. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 3, 552-564. <https://doi.org/10.1037/0096-1523.3.4.552>
- Fouka, V. and Voth, H. J., (2016). *Reprisals Remembered: German-Greek Conflict and Car Sales During the Euro Crisis*, Economics and Business Working Papers Series No. 587, USA California: Stanford Uni.
- Gavilanes, R., Mollgaard, A., Tsvetkova, M. and Yasseri, T., (2017). "The Memory Remains: Understanding Collective Memory In The Digital Age", *Science Advances*, C. 3, S. 4, s. 1-7.
- Gedi, N. and Elam, Y., (1996). "Collective Memory - What Is It?", *History and Memory*, C. 8, S.1, s.30. <https://www.proquest.com/scholarly-journals> (11.11.2023).
- Gillis, J., (1994). "Introduction, Memory and Identity: The History Of A Relationship", In J. Gillis (Ed.), *Commemorations: The Politics of National Identity* (p. 1-24). Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9780691186658-003/collective-memory-what-is/docview/195107357/se-2> (11.11.2023).
- Gorton, G. and Metrick, A., (2010, November 9). *Securitized Banking and the Run on Repo*, ICF Working Paper No. 09-14, USA Yale: Federal Reserve Bank Of St. Louis Review, <http://ssrn.com/abstract=1440752> (11.11.2023).

- Gödker, K., Jiao, P., and Smeets, P. (2021). Investor memory. Available at SSRN 3348315. 1-62
- Günak, M. N., (2007). “İleri Teknik Analiz Uygulamaları ve Bu Uygulamaların İMKB'de Test Edilmesi”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul.
- Hadimoğulları, S. (2019). “Türkiye’de Tahvil Yatırım Getirilerinin Alternatif Yatırım Araçları ile Karşılaştırılması”, *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)*, Aydın.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. Lewis A. Coser (Ed.). London: The University of Chicago Press: London.
- Halbwachs, M., (2018). *Kolektif Hafıza*. (Türkçe Söyleyen: Banu Barış). Ankara: Heretik Yayınları,
- Halbwachs, M., (2019). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, Ankara: Heretik Yayınları.
- Hilton, D. J., (2001). “The Psychology Of Financial Decision-Making: Applications To Trading, DEALing, and Investment Analysis”, *The Journal of Psychology and Financial Markets*, C. 2, S. 1, s.37-53.
- Hirshleifer, D. and Teoh, S. H., (2003). “Herd Behaviour and Cascading in Capital Markets: A Review and Synthesis”, *European Financial Management*, C. 9, S. 1, s. 25–66.
- Hirst, W. and Manier, D., (2008). “Towards A Psychology Of Collective Memory”. *Memory*, C. 16, S. 3, s. 183-200. doi: 10.1080/09658210701811912 (11.11.2023).
- Hong, H. and Stein, J. C., (1999). “A Unified Theory Of Under Reaction, Momentum Trading and Overreaction in Asset Markets”, *Journal of Finance*, C. 54, S. 6, s. 2143-2184.
- Hutton, P., (1993). *History as An Art Of Memory*. Hanover, NH: Univ. Press New Engl.
- Huyssen, A., (1995). *Twilight Memories: Marking Time In A Culture of Amnesia*, USA New York: Rutledge.
- İnce, M, G., (2008). “Yatırım Teşviklerinin Yatırım Kararına Etkisi Türkiye Uygulaması”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul.
- Ji, X., 2008. “Is It Under - Or Over - Reaction? An Empirical Investigation”, *Asia-Pacific Journal of Financial Studies*, S. 37, s. 185-216.
- Kahneman D. and Tversky, A., (1979). “Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk”, *Econometrical*, C. 47, S. 2, s. 262-292

- Kahneman D. and Tversky, A., (1984). “Choices, Values, and Frames”, *American Psychologist*, C. 39, S. 4, s. 343-344.
- Kahneman D., (2011). *Hızlı ve Yavaş Düşünme*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kahneman, D. and Frederick, S., (2007). “Frames and Brains: Elicitation and Control Of Response Tendencies”, *Trends in Cognitive Sciences*, C. 11, S. 2, s. 45–46, <https://doi.org/10.1016/j.tics.2006.11.007> (01.10.2023).
- Karaarslan, F., (2019). *Toplumsal Hafıza ve Hatırlamanın ve Unutmanın Sosyolojisi*, İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Kılıç, E. (2020). Kamu Politikalarında Davranışsal İktisadın Önemi: Dünya ve Türkiye’den Uygulama Örnekleri / The Importance Of Behavioral Economics In Public Policies: Examples From The World and Turkey. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 4(1), 237-262. <https://doi.org/10.29216/ueip.672686>
- Klauss, P., C.,(2006), Capital Investment Decisions with Managerial Overconfidence and Regret Aversion, PhD Thesis, University of Bath School of Management
- Korkmaz, T. ve Ceylan A., (2017). *Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi*, 9. Basım, İstanbul: Ekin Basım Yayın, s. 782.
- Kulali, İ. (2016). Etkin Piyasalar Hipotezi ve Davranışsal Finans Çatışması. *International Journal of Finance & Banking Studies* (2147-4486), 5(2), 46-57.
- Kübilay, B. ve Bayrakdaroğlu, A., (2016) “An Empirical Research On Investor Biases in Financial Decision Making, Financial Risk Tolerance and Financial Personality”, *International Journal of Financial Research*, C.7, S. 2, s. 171-182.
- Küden, M., (2014). “Davranışsal Finans Açısından Bireysel Yatırım Tercihlerinin Değerlendirilmesi”, *Gediz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)*, İzmir.
- Küçük, A., (2014). “Bireysel Yatırımcıları Finansal Yatırım Kararına Yönlendiren Faktörlerin Davranışsal Finans Açısından Ele Alınması: Osmaniye Örneği”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, C. 6, S. 11, s. 104-122.
- Levin vd., (1998). All Frames Are Not Created Equal: A Typology and Critical Analysis of Framing Effects. *Organizational Behavior And Human Decision Processes*, 76(2), 149- 188
- Le Goff, J. (1992). *Tarih ve hafıza*. Columbia Üniversitesi Yayınları.
- Lowies, G. A. and Cloete, C. E., (2013). “The Influence Of Frame Dependence On Investment Decisions Made by Listed Property Fund Managers İn South Africa”, *Journal of Economics and Behavioural Studies*, S. 5, s. 805-814.

- Malmendier, U. and Nagel, S., (2011). “Depression Babies: Do Macroeconomic Experiences Affect Risk Taking?” *The Quarterly Journal of Economics*, Oxford University Press, C. 126, S. 1, s. 373-416.
- Mengi, B. T. ve Türkmen, S. Y., (2013). “Yatırım Hileleri”, *Öneri*, C. 10, S. 39, s. 31-39.
- Madaan, G. and Singh, S., (2019). “An Analysis of Behavioural Biases İn Investment Decision Making”, *International Journal of Financial Research*, C.10, S. 4, s. 55-67.
- Markowitz, H., (1952). “Portfolio Selection”, *Journal of Finance*, C. 7, S. 1, s. 77-91.
- Miller D. T. and Ross, M., (1975). “Self-Serving Bias İn Attribution Of Causality: Fact or Fiction”, *Psychological Bulletin*, S. 82, s. 213-22.
- Mulholland, R., (1998), The Overconfidence Bias and Entrepreneurs, *Doktora Tezi*, York University, Ontario, England
- Mullainathan, S., (2002) “A Memory Based Model of Bounded Rationality”, *The Quarterly Journal of Economics*, C. 17, S. 3, s. 735-774.
- Neftçi, S., (2008). *Principles of Financial Engineering*. Kanada: Elsevier Inc.
- Nofsinger, J. R., (2001). *Investment Madness: How Psychology Affects Your Investing and What to Do About It*, USA: Financial Times, Prentice Hall.
- Nofsinger, J. R., (2014). *Yatırım Psikolojisi*, Çev. Sümeyra Gazel, 5. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Neyzi, L., (2014). Nasıl Hatırlıyoruz?: (Türkiye’de Bellek Çalışmaları). 2. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Olick, J. K. and Robbins, J., (1998). “Social Memory Studies: From ‘Collective Memory’ To the Historical Sociology of Mnemonic Practices”, *Annual Review of Sociology*, S. 24, s. 105–140, <http://www.jstor.org/stable/223476> (11.11.2023).
- Olick, J. K., (1999). “Kolektif Bellek: İki Kültür”, *Sosyolojik Teori*, C.17, S. 3, s. 333-348, <https://doi.org/10.1111/0735-2751.00083> (11.11.2023).
- Orianne, J. and Eustache, F., (2023). “Collective Memory: Between Individuals of Consciousness and Social s”, *Frontiers in Psychology*, S. 14, s.1-14.
- Özarpınar, Y., (2009). *Hafıza*, Ankara: Ötüken Yayınları.
- Parasız, İ., (2000). *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Bursa: Ezgi Kitapevi.

- Peon, D. and Antelo, M., (2021). "The Effect of Behavioural Biases on Financial Decisions", *Revista Estrategia Organisationsal*, C. 10, S. 2, s. 1-63.
- Pompian, M., (2006). *Behavioral Finance and Wealth Management: How To Build Optimal Portfolios for Private Clients*, USA New Jersey: John Wiley and Sons, s. 318.
- Puntscher, S., Hauser, C., Pichler, K. and Tappeiner, G., (2014) "Social Capital and Collective Memory: A Complex Relationship, *Kyklos*", *International Review for Social Sciences*, C. 67, S. 1, s. 116-132.
- Prelec, D., ve Loewenstein, G. (1998). The red and the black: Mental accounting of savings and debt. *Marketing science*, 17(1), 4-28.
- Ricciardi, V. and Simon, H., (2000). "What is Behavioural Finance", *Business, Education and Technology Journal*, C. 2, S. 2, s. 1-9.
- Robles, J. M. (2007). Bounded Rationality: A Realistic Approach to the Decision Process in a Social Environment. *Theoria*, 16(1), 41-48.
- Rosyidah, U. and Pratikto, H., (2022). "The Role of Behavioural Bias on Financial Decision Making: A Attic Literature Review and Future Research Agenda", *Journal of Enterprise and Development*, C. 4, S. 1, s. 157-179.
- Rubinstein, M., (2002). "Markowitz's Portfolio Selection: A Fifty-Year Retrospective", *The Journal of Finance*, C. 57, S. 3, s. 1041-1045.
- Sattar, M., Toseef, M. and Sattar, M. F., (2020). "Behavioural Finance Biases In Investment Decision Making", *International Journal of Accounting, Finance and Risk Management*, C. 5, S. 2, s. 69-75.
- Schwartz, B. (2000). Self Determination: The Tyranny Of Freedom. *American Psychologist*, 55, 79-88. doi: 10.1037//0003-066x.55.1.79
- Schilirò D. (2012). Bounded Rationality and Perfect Rationality: Psychology Into Economics, Perfect Rationality Versus Bounded Rationality. *Theoretical and Practical Research in Economic Fields*, 2(6), 101-111.
- Sefil, S. ve Çilingiroğlu, H. K., (2011). Davranışsal Finansın Temelleri: Karar Vermenin Bilişsel ve Duygusal Eğilimleri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 19, s. 247-268.
- Sellin, P., (1998). *Monetary Policy and The Stock Market: Theory and Empirical Evidence*, Sweden: Sveriges Riksbank (Central Bank of Sweden) Working Paper, No. 72.
- Sezer, D., 2013. Yatırımcı Davranışlarının Etkinliği ve Psikolojik Yanılsamalar, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı*, Aydın,

- Shleifer A. and Vishny R., (1997). “The Limits Of arbitrage”, *Journal of Finance*, C. 52, S. 1, s. 35-55.
- Simon, H. A., (1955). “A Behavioural Model of Rational Choice”, *Quarterly Journal of Economics*, C. 69, S. 1, s. 99-118.
- Solso R., Kimberly, M. and Maclin, O. M. (2010), *Bilişsel Psikoloji*, Çev.: Doç. Dr. Ayşe Ayçiçeği, İstanbul: Dinn Kitabevi Yayınları.
- Statman, M., (1999). “Behavioural Finance: Past Battles and Future Engagements”, *Financial Analysts Journal*, C. 55, S. 6, s. 18-27.
- Statt, D. A. (1998). *The Concise Dictionary of Psychology*. Routledge.
- Straßheim, H. (Ed.) (2019). *Handbook of Behavioural Change and Public Policy*, Helmholtz-Centre for Environmental Research – UFZ, Leipzig, Almanya.
- Tetik, N., Karadeniz, G., Margazieva, N. ve Altymyshev, S., (2015). “Geleneksel Finanstan Davranışsal Finansa: Hangi Düşüncelerle Harcama ve Yatırım Yaparız?”, *Dergipark Reforma*, C. 3, S. 67, s. 37-43.
- Thaler R. H., (1999). “Zihinsel Muhasebe Önemlidir”, *Davranışsal Karar Verme Dergisi*, C. 12, S. 3, s. 183-206.
- Topçu, N., Aksoy, M. ve Topçu, N., (2013). “Altın ile Hisse Senedi ve Enflasyon Arasındaki İlişki”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 27, S. 1, s. 59-78.
- Tuncel, K., (2014). “A Review Of The Social Memory Literature: Schools, Approaches and Debates”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, S.15, s. 77-12.
- Ural, M., (2010). *Yatırım Fonlarının Performans ve Risk Analizi*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Virigeni, M. and Rao, M., (2017) “Contemporary Developments in Behavioural Finance”, *International Journal of Economics and Financial Issues*, C. 7, S. 1, s. 448-459.
- Wang, F. A., (2001). “Overconfidence, Investor Sentiment, and Evolution”, *Journal of Financial Intermediation*, S. 10, s. 138–170.
- Yalçın, Y., (2012). *Davranışsal İktisat Yaklaşımıyla Rekabetçi Piyasa Analizi, (Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezi)*, Ankara. Tez Seri No: 133, Yayın No: 298, s. 20-30.
- Zweig, J., (2011). *Paranız ve Beyniniz*, 1. Baskı, Çev.: Senem Davis, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

EKLER

Ek 1. Yatırımcı Davranışı Anketi (A Grubu Anketi)

Değerli Katılımcı,

Bu anket çalışması “Ekonomik Belirsizlik Dönemlerinde Finansal Yatırımlarda Çerçeveleme Etkisinin Toplumsal Hafıza İle İlişkisi ” isimli Yüksek Lisans tez çalışması için yapılmaktadır. Çalışma sonucunda cevaplarınız saklı tutulacak herhangi bir kimseyle paylaşılmayacaktır. Bu yüzden vereceğiniz samimi cevaplar bizim için önemlidir.

Katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Ayşenur Ertuğrul

İktisat Yüksek Lisans Öğrencisi

A GRUBU ANKET SORULARI

Soru 1-) Ülkede kısa vadede bir bankacılık krizi beklenmektedir. Sizin de bankada 10.000 TL değerinde mevduat hesabınız bulunmaktadır. Bu kriz sonucunda paranızın tamamını kaybetme riski ile karşı karşıyasınız. Yatırım danışmanınız size iki farklı yatırım aracı önermektedir. Hangisini seçersiniz?

() X yatırım aracını seçerseniz kesin olarak 2.500 TL kazanacaksınız.

() Y yatırım aracını seçerseniz 3/4 olasılıkla hiçbir şey kazanamayacaksınız, 1/4 olasılıkla 10.000 TL kazanacaksınız

Soru 2-) Ülkede kısa vadede bir bankacılık krizi beklenmektedir. Sizin de bankada 10.000 TL değerinde mevduat hesabınız bulunmaktadır. Bu kriz sonucunda paranızın tamamını kaybetme riski ile karşı karşıyasınız. Yatırım danışmanınız size iki farklı yatırım aracı önermektedir. Hangisini seçersiniz?

() Z yatırım aracını seçerseniz kesin olarak 7.500 TL kaybedeceksiniz

() T yatırım aracını seçerseniz 1/4 olasılıkla hiçbir şey kaybetmeyeceksiniz, 3/4 olasılıkla paranızın hepsini kaybedeceksiniz.

Soru 3-) Yakın zamanda bir su sıkıntısı yaşanacağı söylenmektedir. Siz de tedbir amacıyla marketlerden hazır su almaya karar veriyorsunuz. Su sıkıntısının yaşanacağı dönem için 60 koli suya ihtiyacınız olduğunu belirlediniz. Stok sıkıntısından dolayı hangi markanın tüketiciye ne kadar satış yapabileceği belirsizlik taşımaktadır. Bu durumda aşağıdaki seçeneklerden hangisini tercih edersiniz?

() X markasını tercih ederseniz kesin olarak 20 koli satın alacaksınız

() Y markasını tercih ederseniz 2/3 olasılıkla hiç su alamayacaksınız, 1/3 olasılıkla 60 koli satın alabileceksiniz.

Soru 4-) Yakın zamanda bir su sıkıntısı yaşanacağı söylenmektedir. Siz de tedbir amacıyla marketlerden hazır su almaya karar veriyorsunuz. Su sıkıntısının yaşanacağı dönem için 60 koli suya ihtiyacınız olduğunu belirlediniz. Stok sıkıntısından dolayı hangi markanın tüketiciye ne kadar satış yapabileceği belirsizlik taşımaktadır. Bu durumda aşağıdaki seçeneklerden hangisini tercih edersiniz?

() Z markasını tercih ederseniz 40 (45) koli kaybınız söz konusu olacaktır

() T markasını tercih ederseniz 1/3 (1/4) olasılıkla hiç koli kaybınız söz konusu olmayacak, 2/3 (3/4) olasılıkla hiç su alamayacaksınız.

Soru 5-) Türkiye 'de beklenmedik bir Asya hastalığı salgınının 600 kişiyi öldürmesi beklendiğini farz edelim. Hastalıkla mücadele için önerilen iki alternatif uygulamanın şu şekilde olduğunu varsayalım:

() A uygulaması kabul edilirse 200 kişi kurtulacak

() B uygulaması kabul edilirse, 1/3 olasılıkla 600 kişi kurtulacak ve 2/3 olasılıkla hiç kimse kurtarılmayacak

Bu uygulamalardan hangisinin gerçekleşmesini desteklersiniz?

Soru 6-) Türkiye 'de beklenmedik bir Asya hastalığı salgınının 600 kişiyi öldürmesi beklendiğini farz edelim. Hastalıkla mücadele için önerilen iki alternatif uygulamanın şu şekilde olduğunu varsayalım:

() C uygulaması kabul edilirse 400 kişi ölecek

() D uygulaması kabul edilirse, 1/3 olasılıkla kimse ölmeyecek ve 2/3 olasılıkla 600 kişi ölecek

İki uygulamalardan hangisinin gerçekleşmesini desteklersiniz?

DEMOGRAFİK VE YATIRIM SORULARI

Soru 1-) Cinsiyetiniz?

- ☐ Kadın
- ☐ Erkek

Soru 2-) Medeni durumunuz?

- ☐ Evli
- ☐ Bekar

Soru 3-) Mesleğiniz?

- ☐ Kamuda ücretli
- ☐ Özel sektörde ücretli
- ☐ Serbest Meslek
- ☐ Ev hanımı
- ☐ Diğer

Soru 4-) Yaş aralığınız?

- ☐ 18'den az
- ☐ 18 – 20
- ☐ 21 – 30
- ☐ 31 – 40
- ☐ 41 – 50
- ☐ 51 üstü

Soru 5-) Eğitim durumunuz?

- ☐ İlkokul
- ☐ Ortaokul
- ☐ Lise
- ☐ Üniversite
- ☐ Master/PhD

Soru 6-) Aşağıdaki yatırım araçlarından hangisini tercih ediyorsunuz?

- ☐ Döviz

- ☐ Altın
- ☐ Banka Mevduatı
- ☐ Hisse Senedi
- ☐ Hazine Bonosu
- ☐ Tahvil
- ☐ Repo
- ☐ A Tipi Yatırım Fonu
- ☐ B Tipi Yatırım Fonu

Soru 7-) Oluşturduğunuz portföyde kaç tane yatırım aracı bulundurmaktasınız?

- ☐ 1
- ☐ 2-4
- ☐ 5-6
- ☐ 7-8

Soru 8-) Yatırımlarınızı hangi sıklıkla gözden geçiriyorsunuz?

- ☐ Her gün
- ☐ Haftada birkaç defa
- ☐ Her hafta
- ☐ Ayda birkaç defa
- ☐ Her ay
- ☐ Birkaç ayda bir
- ☐ Belirli bir sıklıkta değil

Soru 9-) Aşağıdaki bilgi kaynaklarından hangisini baz alıyorsunuz?

- ☐ Aracı Kurumlar
- ☐ Gazete ve Dergiler
- ☐ Ekonomi Programları
- ☐ Şirket Raporları
- ☐ Yatırım yapan arkadaşlar
- ☐ Diğer

Soru 10-) Yatırımlarınızdan kazanç sağladığınızda, bu kazançta aşağıdaki oyuncuların kim etkilidir?

- ☐ Aracı Kurumlar
- ☐ Takip ettiğiniz gazete, dergi ve programlar

- ☐ () Sizi yönlendiren arkadaşlarınız
- ☐ () Şans
- ☐ () Kendi bilgi, beceri ve değerlendirmeleriniz
- ☐ () Diğer

Soru 11-) Portföyünüzdeki mevcut herhangi bir finansal ürünü ortalama ne kadar elinizde tutuyorsunuz?

- ☐ () 1 hafta
- ☐ () 1 ay
- ☐ () 1 yıl
- ☐ () 2-5 yıl
- ☐ () 6 ve üzeri

Soru 12-) Ne kadar zamandır finansal yatırım araçlarına yatırım yapıyorsunuz?

- ☐ () 0- 1 yıldır
- ☐ () 2-5 yıldır
- ☐ () 6-10 yıldır
- ☐ () 11-20 yıldır
- ☐ () 21 yıl ve üzeri

Soru 13-) Portföyünüzde bulunan yatırım araçlarını tercih ederken baz aldığınız faktörler nedir?

- ☐ () Analiz yöntemleri
- ☐ () Döviz kurları
- ☐ () Faiz oranları
- ☐ () Aracı kurum yönlendirmeleri
- ☐ () Alınan tüyolar
- ☐ () Siyasi istikrar
- ☐ () Ekonomik istikrar
- ☐ () Diğer

Ek 2. Yatırımcı Davranışı Anketi (B Grubu Anketi)

Değerli Katılımcı,

Bu anket çalışması “Ekonomik Belirsizlik Dönemlerinde Finansal Yatırımlarda Çerçeveleme Etkisinin Toplumsal Hafıza İle İlişkisi ” isimli Yüksek Lisans tez çalışması için yapılmaktadır. Çalışma sonucunda cevaplarınız saklı tutulacak herhangi bir kimseyle paylaşılmayacaktır. Bu yüzden vereceğiniz samimi cevaplar bizim için önemlidir.

Katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Soru 1-) Ülkede kısa vadede bir bankacılık krizi beklenmektedir. Sizin de bankada 10.000 TL değerinde mevduat hesabınız bulunmaktadır. Bu kriz sonucunda paranızın tamamını kaybetme riski ile karşı karşıyasınız. Yatırım danışmanınız size iki farklı yatırım aracı önermektedir. Hangisini seçersiniz?

() X yatırım aracını seçerseniz kesin olarak 2.500 TL kazanacaksınız.

() Y yatırım aracını seçerseniz 3/4 olasılıkla hiçbir şey kazanamayacaksınız, 1/4 olasılıkla 10.000 TL kazanacaksınız

Soru 2-) Ülkede kısa vadede bir bankacılık krizi beklenmektedir. Sizin de bankada 10.000 TL değerinde mevduat hesabınız bulunmaktadır. Bu kriz sonucunda paranızın tamamını kaybetme riski ile karşı karşıyasınız. Yatırım danışmanınız size iki farklı yatırım aracı önermektedir. Hangisini seçersiniz?

() Z yatırım aracını seçerseniz kesin olarak 7.500 TL kaybedeceksiniz

() T yatırım aracını seçerseniz 1/4 olasılıkla hiçbir şey kaybetmeyeceksiniz, 3/4 olasılıkla paranızın hepsini kaybedeceksiniz.

Soru 3-) Yakın zamanda bir su sıkıntısı yaşanacağı söylenmektedir. Siz de tedbir amacıyla marketlerden hazır su almaya karar veriyorsunuz. Su sıkıntısının yaşanacağı dönem için 60 koli suya ihtiyacınız olduğunu belirlediniz. Stok sıkıntısından dolayı hangi markanın tüketiciye ne kadar satış yapabileceği belirsizlik taşımaktadır. Bu durumda aşağıdaki seçeneklerden hangisini tercih edersiniz?

() X markasını tercih ederseniz kesin olarak 20 koli satın alacaksınız

() Y markasını tercih ederseniz 2/3 olasılıkla hiç su alamayacaksınız, 1/3 olasılıkla 60 koli satın alabileceksiniz.

Soru 4-) Yakın zamanda bir su sıkıntısı yaşanacağı söylenmektedir. Siz de tedbir amacıyla marketlerden hazır su almaya karar veriyorsunuz. Su sıkıntısının yaşanacağı dönem için 60 koli suya ihtiyacınız olduğunu belirlediniz. Stok sıkıntısından dolayı hangi markanın tüketiciye ne kadar satış yapabileceği belirsizlik taşımaktadır. Bu durumda aşağıdaki seçeneklerden hangisini tercih edersiniz?

() Z markasını tercih ederseniz 40 (45) koli kaybınız söz konusu olacaktır

() T markasını tercih ederseniz 1/3 (1/4) olasılıkla hiç koli kaybınız söz konusu olmayacak, 2/3 (3/4) olasılıkla hiç su alamayacaksınız.

Soru 5-) Türkiye 'de beklenmedik bir Asya hastalığı salgınının 600 kişiyi öldürmesi beklendiğini farz edelim. Hastalıkla mücadele için önerilen iki alternatif uygulamanın şu şekilde olduğunu varsayalım:

() A uygulaması kabul edilirse 200 kişi kurtulacak

() B uygulaması kabul edilirse, 1/3 olasılıkla 600 kişi kurtulacak ve 2/3 olasılıkla hiç kimse kurtarılmayacak

Bu uygulamalardan hangisinin gerçekleşmesini desteklersiniz?

Soru 6-) Türkiye 'de beklenmedik bir Asya hastalığı salgınının 600 kişiyi öldürmesi beklendiğini farz edelim. Hastalıkla mücadele için önerilen iki alternatif uygulamanın şu şekilde olduğunu varsayalım:

() C uygulaması kabul edilirse 400 kişi ölecek

() D uygulaması kabul edilirse, 1/3 olasılıkla kimse ölmeyecek ve 2/3 olasılıkla 600 kişi ölecek

İki uygulamalardan hangisinin gerçekleşmesini desteklersiniz?

DEMOGRAFİK VE YATIRIM SORULARI

Soru 1-) Cinsiyetiniz?

☐ Kadın

☐ Erkek

Soru 2-) Medeni durumunuz?

☐ Evli

☐ Bekar

Soru 3-) Mesleğiniz:

☐ Kamuda ücretli

☐ Özel sektörde ücretli

☐ Serbest Meslek

☐ Ev hanımı

☐ Diğer

Soru 4-) Yaş aralığınız?

☐ 18'den az

☐ 18 – 20

☐ 21 – 30

☐ 31 – 40

☐ 41 – 50

☐ 51 üstü

Soru 5-) Eğitim durumunuz?

☐ İlkokul

☐ Ortaokul

☐ Lise

☐ Üniversite

☐ Master/PhD

Soru 7-) Oluşturduğunuz portföyde kaç tane yatırım aracı bulundurmaktasınız?

☐ 1 ☐ 2-4 ☐ 5-6 ☐ 7-8

Soru 8-) Yatırımlarınızı hangi sıklıkla gözden geçiriyorsunuz?

- ☐ Her gün
- ☐ Haftada birkaç defa
- ☐ Her hafta
- ☐ Ayda birkaç defa
- ☐ Her ay
- ☐ Birkaç ayda bir
- ☐ Belirli bir sıklıkta değil

Soru 9-) Aşağıdaki bilgi kaynaklarından hangisini baz alıyorsunuz?

- ☐ Aracı Kurumlar
- ☐ Gazete ve Dergiler
- ☐ Ekonomi Programları
- ☐ Şirket Raporları
- ☐ Yatırım yapan arkadaşlar
- ☐ Diğer

Soru 10-) Yatırımlarınızdan kazanç sağladığınızda, bu kazançta aşağıdaki oyunculardan kim etkilidir?

- ☐ Aracı Kurumlar
- ☐ Takip ettiğiniz gazete, dergi ve programlar
- ☐ Sizi yönlendiren arkadaşlarınız
- ☐ Şans
- ☐ Kendi bilgi, beceri ve değerlendirmeleriniz
- ☐ Diğer

Soru 11-) Portföyünüzdeki mevcut herhangi bir finansal ürünü ortalama ne kadar elinizde tutuyorsunuz?

- ☐ 1 hafta
- ☐ 1 ay
- ☐ 1 yıl
- ☐ 2-5 yıl
- ☐ 6 ve üzeri

Soru 12-) Ne kadar zamandır finansal yatırım araçlarına yatırım yapıyorsunuz?

- ☐ 0- 1 yıldır
- ☐ 2-5 yıldır
- ☐ 6-10 yıldır
- ☐ 11-20 yıldır
- ☐ 21 yıl ve üzeri

Soru 13-) Portföyünüzde bulunan yatırım araçlarını tercih ederken baz aldığınız faktörler nedir?

- ☐ Analiz yöntemleri
- ☐ Döviz kurları
- ☐ Faiz oranları
- ☐ Aracı kurum yönlendirmeleri
- ☐ Alınan tüyolar
- ☐ Siyasi istikrar
- ☐ Ekonomik istikrar
- ☐ Diğer

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı Soyadı : Ayşenur ERTUĞRUL

Eğitim Durumu :

Lisans : Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF,
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü (2019)

Yüksek Lisans : Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İktisat Anabilim Dalı

Yabancı Dil : İngilizce